

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสารตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการทำวิจัย และได้ทำการจัดหมวดหมู่เอกสารได้ดังต่อไปนี้

1. เอกสารเกี่ยวกับโลกทัศน์
 - 1.1 ความหมายของโลกทัศน์
 - 1.2 โลกทัศน์ชาวล้านนา
2. เอกสารเกี่ยวกับนวนิยาย
 - 2.1 นวนิยาย
 - 2.2 องค์ประกอบของนวนิยาย
 - 2.3 คุณค่าของนวนิยาย
3. เอกสารที่เกี่ยวกับมาลา คำจันทร์
 - 3.1 ประวัติของมาลา คำจันทร์
 - 3.2 ลักษณะการแตงนวนิยายของมาลา คำจันทร์
4. เอกสารเกี่ยวกับล้านนาไทย
 - 4.1 ที่ตั้งและลักษณะภูมิประเทศของล้านนา
 - 4.2 ประวัติศาสตร์ล้านนา
 - 4.3 ประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่
 - 4.4 ประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยราชวงศ์มังราย
 - 4.5 ประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยพม่าปกครอง
 - 4.6 ประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยเป็นเมืองประเทศราชของกรุงรัตนโกสินทร์
5. เอกสารที่เกี่ยวกับล้านนาในด้านต่าง ๆ
 - 5.1 กลุ่มชนต่าง ๆ ในล้านนา
 - 5.2 ศาสนาและความเชื่อในล้านนา
 - 5.3 ศิลปะและวัฒนธรรมล้านนา
 - 5.4 ประเพณีล้านนาไทย
 - 5.5 การอบรมสั่งสอนของชาวล้านนา
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. เอกสารเกี่ยวกับโลกทัศน์

1.1 ความหมายของโลกทัศน์

โลกทัศน์ ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า world view พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2542, หน้า 521,1043) ให้ความหมายคำว่า โลก และทัศน์ ไว้ว่า โลก หมายถึง แผ่นดิน โดยปริยาย หมายถึง หมู่มนุษย์ ทัศน์ หมายถึง ความเห็น การเห็น สิ่งที่เห็น เครื่องรู้เห็น

ธวัช ปุณโณทก (2522, หน้า 326) กล่าวว่า โลกทัศน์ หมายถึง ผลรวมของมโนทัศน์ ของบุคคลแต่ละกลุ่ม หรือแต่ละระบบที่มีต่อสิ่งที่อยู่รอบตัวและจักรวาล แนวคิดเรื่องโลกทัศน์ จำกัดอยู่ที่มโนทัศน์ของแต่ละกลุ่ม แต่ละระบบวัฒนธรรมที่ยึดถืออยู่คือมองจากภายในมิใช่ภายนอก ดังนั้นโลกทัศน์จึงเป็นความสำนึกที่เกิดขึ้นจากการที่บุคคล กับสิ่งแวดล้อม และจักรวาล

ปัญญา บริสุทธิ์ (2523, หน้า 1) ให้ความหมายว่าโลกทัศน์ หมายถึงทัศนะหรือความคิดเห็นที่บุคคลมีต่อโลกหรือสังคมที่เราอาศัยอยู่ แสดงให้เห็นว่าเขาคิด นึกหรือรู้สึกอย่างไร ต่อชีวิตที่อยู่ร่วมกันในสังคม การแสดงความรู้สึกนึกคิดเช่นนี้ย่อมแสดงออกได้หลายอย่าง ปรากฏ ในจารึกต่างๆ บ้าง ในจดหมายเหตุนาน ในพงศาวดารและในวรรณคดีบ้าง

สิทธิ บุตรอินทร์ (2534, หน้า 30) กล่าวว่า โลกทัศน์ หมายถึง แนวความคิด และความเชื่อ ทำหน้าที่กำหนดแบบฉบับอุดมการณ์และหลักการ ตลอดจนจุดมุ่งหมายในการ ดำเนินชีวิตของมนุษย์

สุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ (2521, หน้า 2) ให้ความหมายว่า โลกทัศน์ หมายถึง ภาพที่แลเห็นหรือหยั่งเห็นสิ่งต่าง ๆ อันเกิดจากความรู้ ประสบการณ์ และวัฒนธรรมที่สืบทอด ของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มชนแต่ละกลุ่ม นอกจากนี้ โลกทัศน์คือแบบหรือโครงสร้างของโลกที่ ปรากฏให้เห็น เช่น โลกทัศน์ของสังคมล่าสัตว์ก็คือ ความรู้สึกที่เขาได้รับการฝึกฝนในการ สังเกตเกี่ยวกับการล่าสัตว์ ความรู้สึกต้องการอาหารและความตื่นเต้น

สรุปได้ว่าโลกทัศน์ หมายถึง ความคิดความเชื่อของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็น สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตซึ่งมนุษย์มีความสัมพันธ์ด้วย ฉะนั้นโลกทัศน์จึงเป็นการมองปรากฏการณ์ ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมในสมัยของผู้เขียน โดยผ่านมุมมองของผู้เขียน การศึกษาเกี่ยวกับโลกทัศน์ จึงมีประโยชน์ในด้านให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิต สภาพสังคม วัฒนธรรม ค่านิยม และภาษา ในแต่ละสังคมที่ผู้เขียนได้ใช้เป็นฉากหรือบรรยากาศในเรื่อง

1.2 โลกทัศน์ชาวล้านนา

ชาวล้านนา เป็นกลุ่มชนที่อาศัยในดินแดน 8 จังหวัดภาคเหนือ นั่นคือ เชียงใหม่ เชียงราย แพร่ น่าน พะเยา ลำพูน ลำปาง และแม่ฮ่องสอน ทั้งนี้ชาวล้านนามีโลกทัศน์ในการมอง สรรพสิ่งรอบตัวในแง่ดีโดยตรงกับโลกทัศน์ชาวล้านนาที่ สิทธิ บุตรอินทร์ (2534) ได้ศึกษา พบว่า

ระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์กับมนุษย์นั้น ชาวล้านนาเห็นคุณค่าของความกตัญญูกตเวที และแสดงออกด้วยการนอบน้อมเชื่อฟัง การเคารพให้เกียรติกัน ความยำเกรง การถือศักดิ์ศรี ตามอาวุโสทางวัยวุฒิ รู้จักให้อภัยแก่กัน ซึ่งเป็นลักษณะของคนใจกว้างและมีไมตรีจิตต่อกันอย่างน้อยที่สุดก็ในฐานะมนุษย์ด้วยกันร่วมมือกันอย่างพร้อมเพรียงกัน ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ชาวล้านนาได้ความคิดประสมประสานกันระหว่างพราหมณ์กับพุทธ และความเชื่อพื้นบ้าน ดังเดิมคือ ถือว่า เทพเจ้าเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ เชื่อว่าอวิชชาเป็นตัวสร้างสมให้มนุษย์มีสภาวะคงอยู่ และสืบต่อกระบวนการชีวิตของเราเองภายใต้กฎแห่งกรรมและวัฏสงสาร ชาวล้านนามีความเชื่อปรากฏการณ์ของธรรมชาตินั้นมีสิ่งที่ควบคุมอยู่เบื้องหลัง ความเชื่อบางประเภทของศาสนายังมีอิทธิพลปลูกฝังความเชื่อเกี่ยวกับ เรื่องของปวงเทพ ผสมกับความคิดที่เกิดจากประสบการณ์ที่มีอยู่ก่อนแล้วนั้นยิ่งทำให้มั่นใจขึ้นอีกว่าธรรมชาติเหล่านี้ต้องมีสภาวะอย่างใดอย่างหนึ่งสถิตอยู่ด้วย จึงสามารถคลบคลานให้เกิดปรากฏการณ์ขึ้นทั้งทางบวกและทางลบ

นอกจากนี้โลกทัศน์ชาวล้านนา ยังเป็นทัศนคติ ความเชื่อ ประสบการณ์การมองโลก จากชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง ซึ่งเป็นตัวกำหนดแนวทางสร้างสรรค์วัฒนธรรมและอารยธรรม อันเป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้จะสะท้อนออกมาทาง การอบรมสั่งสอน ความเชื่อ ดำเนิน จารีตประเพณี และกฎหมาย สิ่งเหล่านี้จะสะท้อนให้เห็นภาพของคนล้านนาในอดีต ตลอดจนวัฒนธรรมที่สั่งสมกันมาช้านาน การศึกษาโลกทัศน์ชาวล้านนาไทยจึงมีประโยชน์ในด้านการให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิต สภาพสังคม วัฒนธรรม ค่านิยม รวมทั้งภาษาท้องถิ่นได้อีกด้วย

2. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับนวนิยาย

2.1 นวนิยาย

นวนิยายเป็นวรรณกรรมปัจจุบันประเภทหนึ่งที่มุ่งสร้างความบันเทิงและความเพลิดเพลินให้แก่ผู้อ่าน ในนวนิยายผู้เขียนได้สะท้อนหลากหลายอารมณ์ความรู้สึก ไม่ว่าจะเป็น รัก โลภ โกรธ หลง ไม่ว่าจะเป็นสะท้อนในลักษณะใดจุดประสงค์หลักคือ เพื่อตอบสนองด้านการอ่านของผู้อ่านเป็นประการสำคัญ ทั้งนี้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของนวนิยายไว้ดังนี้

ตรีศิลปี บุญขจร (2542, หน้า 10) กล่าวถึง นวนิยายว่านวนิยายไทยเริ่มต้นเมื่อประมาณ ปีคริสตศักราชที่ 19 และมีผู้นำรูปแบบนวนิยายมาเผยแพร่โดยนักแปลนวนิยายและกลุ่มนักเขียนสร้างสรรค์วรรณกรรมแบบเก่า ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการเผยแพร่วรรณกรรมมากขึ้นเพราะผู้อ่านเป็นผู้สนับสนุนด้วยการซื้อนวนิยายทำให้ระบบการพิมพ์มีการแข่งขันทางการค้าและสามารถเป็นเจ้าของปัจจัยด้านการผลิตวรรณกรรมมากขึ้น

นอกจากนี้สายทิพย์ นุกุลกิจ (2543, หน้า 171 – 172) กล่าวถึงนวนิยาย คำว่า นวนิยาย เป็นศัพท์ที่ไทยเราคิดขึ้นเพื่อใช้เรียกรวบรวมประเภทเรื่องสมมติที่แต่งเป็นร้อยแก้วขนาดยาว ตามแบบตะวันตก ซึ่งในภาษาไทยแต่เดิมเรียกว่า เรื่องอ่านเล่นหรือเรื่องประโลมโลก มีความหมาย แปลตามอักษรว่านิยายแบบใหม่หรือเรื่องเล่าแบบใหม่ ซึ่งตรงกับความหมายของคำว่า Novel ใน ภาษาอังกฤษ แต่คำว่า Novella ในภาษาอิตาเลียน คำนี้มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า Novellus แปลว่า ใหม่

สิทธิ พินิจกุล (2515, หน้า 17) กล่าวถึงนวนิยายไว้ว่า คำว่า “นวนิยาย” นี้มีใช้ เป็นครั้งแรกในภาษาอิตาเลียน เพื่อใช้เรียกเรื่องเดคาเมรอน (decameron) ของบอคาจิโอ ซึ่งแต่งขึ้น ในราว ค.ศ. 1338-1340 ด้วยถือว่าเป็นนิยายแบบใหม่ การที่เรื่องเดคาเมรอนได้รับการกล่าวขวัญจาก คนสมัยนั้นว่าเป็นนิยายแบบใหม่หรือนวนิยายนั้น เป็นเพราะบอคาจิโอเริ่มใช้กลวิธีการเขียนตาม แบบนวนิยายในสมัยปัจจุบัน กล่าวคือ เขียนเล่าเป็นเรื่องสั้น ๆ เกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ในแง่มุมต่างๆ อย่างสมจริง แต่ขณะเดียวกันก็ให้ผู้อ่านเห็นว่าเรื่องราวต่าง ๆ ในวรรณกรรมนั้นเป็นเรื่องสมมุติมิใช่ เรื่องจริง นอกจากนี้ก็มีวิธีการเสนอเรื่องที่ยกย่อนชวนติดตามและมีแนวคิดกว้างขวาง มีลักษณะ ต่างไปจากการเขียนนิทานนิยายแต่เดิม ที่มักสร้างเรื่องจากจินตนาการและจากอุดมคติของผู้เขียน แต่ผู้เขียนกลับทำให้เรื่องที่อ่านนั้นดูเหมือนเป็นเรื่องจริงโดยอาศัยการเล่าเรื่องให้เป็นไปตามลำดับ เหตุการณ์ แล้วสะท้อนความคิดสำคัญของเรื่องให้สอดคล้องกับหลักปรัชญาของศาสนา อาจกล่าว ได้ว่าเรื่องเดคาเมรอนของบอคาจิโอนี้เป็นเพียงต้นเค้าของการเขียนนวนิยายของตะวันตกเท่านั้น ยังไม่ได้มีลักษณะเป็นนวนิยายอย่างในปัจจุบันนี้อย่างแท้จริงนัก ถ้านับได้ว่าแนวการเขียนเรื่องแบบใหม่ ของบอคาจิโอนี้มีอิทธิพลต่อนักเขียนในยุคนั้นและยุคต่อมาด้วย และหลังจากนั้นเป็นต้นมาการเขียน นวนิยายหรือเรื่องเล่าแบบใหม่ก็กลายเป็นรูปแบบวรรณกรรมอย่างใหม่ที่แพร่สะพัดไปทั่วยุโรป และได้รับความนิยมอย่างจริงจังยิ่งขึ้นในตอนต้นคริสตศตวรรษที่ 18 เมื่อ เดเนียล เดอโฟ แต่งนวนิยาย ผจญภัยเรื่อง โรบินสัน ครูโซ ในปี 1719แล้วได้รับการยกย่องให้เป็นนวนิยายเรื่องแรกของอังกฤษ และนับจากนั้นนวนิยายก็มีความเจริญก้าวหน้าจนเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นรูปแบบวรรณกรรมที่ สำคัญอย่างหนึ่งของตะวันตก

ก่อนหน้าที่นวนิยายของตะวันตกจะเข้ามาสู่วรรณกรรมของไทย ไทยเรานี้มี วรรณกรรมประเภทเรื่องเล่าที่มีลักษณะใกล้เคียงกับนวนิยายอยู่บ้างแล้ว คือนิทานและนิยาย ต่อมา ประมาณรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ คนไทยที่ไปศึกษา และดูงานในทวีปยุโรปและอเมริกา เช่น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัว) เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี พระยาสุรินทราชา กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ และหลวงวิลาส

ปรีวัตร ได้นำเอาแบบอย่างการเขียนนวนิยายตามแบบตะวันตกมาเผยแพร่ในประเทศไทยทั้งนี้เพราะในขณะที่คนไทยเริ่มไปศึกษาใน ยุโรปซึ่งตรงกับช่วงเวลาตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 นั้นเป็นเวลาทีนวนิยายกำลังเจริญก้าวหน้าจนเป็นที่ยอมรับกันไปทั่วว่าเป็นรูปแบบวรรณกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของตะวันตก

ต่อจากนั้นคนไทยก็คิดแต่งนวนิยายขึ้นเอง แต่ในระยะแรกยังไม่ได้คิดแต่งเรื่องขึ้นเองทั้งหมด หากแต่ใช้วิธีเลียนแบบเรื่องแปลของตะวันตก เช่น หลวงวิลาศปรีวัตร ซึ่งใช้นามปากกาว่า “ครูเหลี่ยม” ได้แต่งเรื่อง “ความพยายาม” ขึ้นโดยเลียนแบบโครงเรื่องนวนิยายแปลเรื่อง “ความพยายาม” เป็นต้น หลังจากนั้นงานเขียนนวนิยายของไทยก็เริ่มแพร่หลายกว้างขวางขึ้นเป็นลำดับ คือมีทั้งเรื่องแปลมาจากภาษาอื่นๆ เช่น ภาษาจีน ภาษาอังกฤษ และเรื่องที่แต่งขึ้นเอง

สำหรับนวนิยายที่มีลักษณะเป็นไทยแท้อย่างสมบูรณ์นั้น ถือกำเนิดในช่วงรัชกาลที่ 7 หรือประมาณปี พ.ศ. 2472 เพราะในระยะนี้เป็นระยะที่ความนิยมนวนิยายแปลลดน้อยลง และนวนิยายที่แต่งขึ้นใหม่เริ่มมีลักษณะเป็นตัวเองมากขึ้นกว่าเดิม คือมีตัวละครเป็นไทยล้วน และใช้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในเมืองไทยเป็นเนื้อเรื่อง กล่าวโดยสรุปพัฒนาการของนวนิยายไทยยุคแรก ซึ่งตรงกับช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 2444 - พ.ศ. 2475 นั้นมีลักษณะเป็นไปอย่างเชื่องช้ามากดังกล่าวกว่าแล้วข้างต้น แต่พัฒนาการของนวนิยายไทยในยุคที่สอง ซึ่งตรงกับช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2500 นั้นนับว่าช่วงนี้เป็นช่วงเวลาที่นวนิยายไทยมีพัฒนาการมากที่สุด กล่าวคือ มีพัฒนาการจากนวนิยายแนวพาฝันมาสู่นวนิยายแนวเพื่อชีวิตพัฒนาจากนวนิยายเชิงระทึกขวัญมาสู่นวนิยาย เรื่องปัญญา และพัฒนาจากนวนิยายที่สะท้อนหรือได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมาสู่การมุ่งเสนอ นวนิยายเพื่อนำหรือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ในช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 2517 ถึงปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่า ยุคนี้เป็นยุคที่นวนิยายมีความเจริญรุ่งเรืองมากทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นักเขียนนวนิยายของไทยได้ให้เสรีภาพทางการเขียนแก่วงการวรรณกรรมมากขึ้นกว่ายุคก่อน ๆ ก็เป็นไปได้ จึงมีผลทำให้ นักเขียนกล้าแสดงออกอย่างเปิดเผย และค้นพบแนวทางการเขียน ทั้งทางรูปแบบและเนื้อหาสำหรับตนเองมากขึ้น ประกอบกับมีนักเขียนใหม่เกิดขึ้นมากมายพร้อมทั้งนักวิจารณ์และนักอ่าน นวนิยายในยุคนี้จึงมีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่เป็นตัวกลางถ่ายทอดทัศนคติต่าง ๆ ไปสู่ประชาชน กล่าวได้ว่า พัฒนาการที่เด่นที่สุดของนวนิยายในยุคนี้ คือ การเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นกระบอกเสียงสะท้อนภาพสังคมไปสู่การเป็นโคมไฟส่องนำหนทางอยู่รอดของสังคม ทั้งนี้เป็นเพราะว่านวนิยายในยุคปัจจุบันนี้มิได้ทำหน้าที่เป็นเพียงสื่อกลาง ระหว่างผู้เขียนกับผู้อ่านเท่านั้น หากแต่ยังถูกใช้ให้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ระหว่างคนรุ่นเก่ากับรุ่นใหม่ไปพร้อม ๆ กับการทำหน้าที่ชี้นำผู้อ่านด้วย ดังนั้นนวนิยายในยุคนี้จึงมีอิทธิพลต่อความคิดของผู้อ่านอย่างจริงจังมากขึ้น

ภายในเวลา 70 กว่าปีที่ผ่านมา นวนิยายไทยมีพัฒนาการทางด้านรูปแบบ แนวคิด เนื้อหา ตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมมาตลอดอย่างเห็นได้ชัด เริ่มจากการนิยมนวนิยายรัก พาฝันในระยะแรก แล้วก้าวไปสู่นวนิยายที่เสนอข้อคิดนวนิยายการเมือง และนวนิยายสะท้อนภาพสังคมอย่างในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม แม้แนวโน้มของนวนิยายในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2517 ถึงปัจจุบันนี้ มีท่าทีจะเปลี่ยนแปลงไปสู่แนวเพื่อชีวิต หรือแนวสร้างสรรค์สังคมมากขึ้นทุกทีก็จริง แต่นวนิยายแนวพาฝันก็ยังคงครองตลาดหนังสือเมืองไทยต่อไปอีกนาน ทั้งนี้เป็นเพราะว่าผู้อ่านนวนิยายส่วนใหญ่ยังมีความคิดว่า นวนิยายเป็นหนังสือที่ให้ความเพลิดเพลินช่วยผ่อนคลายอารมณ์หรือจูงใจผู้อ่านให้เพื่อฝันไปกับจินตนาการของผู้เขียนด้วยนั่นเอง

สรุปได้ว่านวนิยายเป็นวรรณกรรมไทยปัจจุบันประเภทหนึ่งที่มุ่งสร้างความบันเทิง ความเพลิดเพลินใจให้แก่ผู้อ่าน ทั้งนี้เนื้อหาในนวนิยายได้สอดแทรกหลากหลายอารมณ์ความรู้สึก ไม่ว่าจะเป็น สุข เศร้า เหงา หรือแม้แต่รัก โลภ โกรธ หลง โดยนวนิยายนั้นมีพัฒนาการมาจากเรื่องเล่าสั้น ๆ โดยปรากฏครั้งแรกในภาษาอิตาเลียนเพื่อใช้เรียกเรื่องเตลามาเรอนของบอกคาจิโอต่อมาเมื่อวิวัฒนาการด้านเทคโนโลยีแพร่หลายทำให้เกิดการแพร่หลายทางวรรณกรรมมากขึ้นในหมู่ผู้อ่านเกิดการแข่งขันทางการค้าเพื่อการผลิตวรรณกรรมประเภทนวนิยาย ทำให้รูปแบบนวนิยายมีความหลากหลายมากขึ้น เพื่อให้ตอบสนองต่อความต้องการของผู้อ่าน ทั้งนี้นวนิยายไทยมีพัฒนาการทางด้านรูปแบบ แนวคิด เนื้อหา ตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างเห็นได้ชัด ปรับเปลี่ยนจากนวนิยายรักพาฝันเป็นนวนิยายที่มุ่งเน้นการนำเสนอข้อคิด จากนั้นเปลี่ยนเป็นแนวการเมือง และนวนิยายสะท้อนสังคมเช่นในปัจจุบัน

2.2 องค์ประกอบของนวนิยาย

ธวัช ปุณโณทก (2527, หน้า 92-95) กล่าวถึงองค์ประกอบของนวนิยายไว้ว่าประกอบด้วย เนื้อเรื่อง อันเป็นแก่นของเรื่องและสาระสำคัญของเรื่องรวมถึงการสมเหตุสมผลในการดำเนินเรื่อง ฉาก เป็นมโนภาพที่ผู้เขียนได้แสดงออกมาสู่ผู้อ่านด้วยคำพูดและเป็นการสร้างเงื่อนไข เหตุการณ์ให้เข้าใจแก่ผู้อ่าน การลำดับเรื่อง เน้นความสัมพันธ์กับฉาก เหตุการณ์ สถานที่อย่างกลมกลืน ความคิดเห็นของผู้แต่ง เป็นความเห็นของผู้เขียนซึ่งสอดแทรกอยู่ในพฤติกรรมของตัวละครหรือคำพูดของตัวละคร มักจะสอดแทรกอยู่ในพฤติกรรมของตัวละครเอก การสร้างตัวละคร และ การปิดเรื่อง

นอกจากนี้ บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2520, หน้า 12) ได้กล่าวถึงแนวการพิจารณา นวนิยายว่าควรพิจารณาองค์ประกอบดังนี้ คือ แนวเรื่อง เนื้อเรื่อง ลักษณะนิสัยของตัวละคร ความคิดหรือปรัชญาของผู้แต่ง และอารมณ์ของผู้แต่ง

สายทิพย์ นุกุลกิจ (2543, หน้า 182 – 187) ได้กล่าวต่อไปอีกว่าองค์ประกอบของนวนิยายประกอบด้วย โครงเรื่อง (Plot) ฉาก (Setting หรือ Local) หรือบรรยากาศ (Atmosphere) ตัวละคร (Character) บทสนทนา (Dialogue) ทิศนคติของผู้ประพันธ์ (Point of View หรือ Philosophy) ทำนองแต่ง (Style) โดยมีรายละเอียดดังนี้คือ

โครงเรื่อง (Plot) หมายถึง คำโครงของเหตุการณ์ในนวนิยายซึ่งผู้ประพันธ์กำหนดขึ้น โครงเรื่องเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบของเรื่องมากกว่าจะเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเรื่อง โครงเรื่องแยกเป็น 2 ชนิด คือ โครงเรื่องใหญ่ (Main Plot) ได้แก่ แนวที่ผู้ประพันธ์ต้องการให้เรื่องดำเนินไป มีการผูกปมเรื่องให้ซับซ้อน คลี่คลายเงื่อนไขปมในตอนจบ และโครงเรื่องย่อย (Sub Plot) เป็นเรื่องย่อย ๆ ที่แทรกอยู่ในโครงเรื่องใหญ่ เพื่อช่วยให้เรื่องสนุกสนานขึ้น

ฉาก (Setting หรือ Locale) หรือ บรรยากาศ (Atmosphere) หมายถึง เครื่องสนับสนุนการดำเนินเรื่องเพื่อให้เห็นจริงเห็นจังขึ้นฉากในนวนิยายนั้น คือ ถ้อยคำสำนวนที่ช่วยให้ผู้อ่านวาดมโนภาพบ้าง หรือบอกกล่าวประวัติของบุคคลหรือสถานที่ หรือยุคสมัยที่เหตุการณ์ในเรื่องเกิดขึ้น หรือดำเนินไป ผู้ประพันธ์อาจบอกถึงฉากด้วยกลวิธีต่างๆ เช่น บรรยาย หรือพรรณนาสถานที่ใช้บรรยากาศในยามต่างๆ กัน

บรรยากาศ หมายถึง รายละเอียดในนวนิยาย ส่วนที่ก่อให้เกิดอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง และเป็นพลังให้เกิดเหตุการณ์ตามโครงเรื่อง ส่วนใหญ่ใช้วิธีพรรณนา

ตัวละคร (Character) หมายถึง บุคคลที่สมมติขึ้นให้เป็นผู้ทำเหตุการณ์ในเรื่อง หรือทำให้เกิดเหตุการณ์ในเรื่อง แยกเป็น 2 ประเภท คือ ตัวละครไม่เปลี่ยนแปลง (Static Character) คือ มีลักษณะเฉพาะประจำตัวโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงไม่ว่าสภาพการณ์หรือสิ่งแวดล้อมจะเป็นอย่างไร จำง่าย เช่น ดี เลว ซึ่งไม่เหมือนลักษณะบุคคลในชีวิตจริง จึงเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า Flat Character หรือ Typed Character และตัวละครที่เปลี่ยนแปลง (Changing Character) คือ ตัวละครที่เปลี่ยนอุปนิสัยและพฤติกรรมไปตามเหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อมมีลักษณะคล้ายคนจริงๆ จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า Wellrounded Character

บทสนทนา (Dialogue) หมายถึง การสนทนาโต้ตอบกันระหว่างตัวละครหรือตัวบุคคลในเรื่องซึ่งจะเป็นเครื่องช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจอุปนิสัยใจคอของบุคคลในเรื่อง ช่วยดำเนินเรื่อง แทนการบรรยายรายละเอียดต่างๆ ในเรื่อง บทสนทนาที่ดีนั้นต้องมีลักษณะการใช้ภาษาง่ายๆ เหมาะสมและสอดคล้องกับบุคลิกของตัวละคร ไม่ใช้ภาษาเขียน หรือ ภาษาราชการ แต่ควรเป็นคำพูดที่คนจริงๆ พูดกัน

ทัศนคติของผู้ประพันธ์ (Point of View หรือ Philosophy) หมายถึง ทัศนะโดยทั่วไปของผู้ประพันธ์ และความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ ที่แสดงออกในนวนิยายเรื่องนั้นๆ ซึ่งไม่ใช่สิ่งที่จะแลเห็นได้ง่ายๆ เพราะผู้ประพันธ์อาจมีความคิดบางอย่างที่ขัดแย้งกันอยู่ในตัว จึงแสดงออกผ่านตัวละครโดยไม่แน่นอน ทัศนคติของผู้ประพันธ์อาจสังเกตได้จากคำพูดของตัวละคร วิธีการบรรยายเพื่อแสดงความนึกคิดของผู้ประพันธ์โดยตรง หรืออาจแฝงไว้ในเหตุการณ์

ทำนองแต่ง (Style) หมายถึง ลักษณะ หรือวิธีการเฉพาะในการแสดงความรู้สึกนึกคิดของผู้ประพันธ์ในนวนิยายเรื่องหนึ่งๆ ทำนองแต่งที่ดีต้องมีความชัดเจน ง่าย เป็นธรรมชาติ และให้ภาษาได้เหมาะสม

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของนวนิยายเป็นส่วนประกอบในเนื้อเรื่องหรือเนื้อหาในนวนิยาย ซึ่งองค์ประกอบนวนิยายจะประกอบไปด้วย เนื้อเรื่อง โครงเรื่องหลัก และ โครงเรื่องรอง ตัวละคร ฉาก และบรรยากาศ บทสนทนา ทัศนคติของผู้เขียนหรือผู้ประพันธ์ รวมทั้งลีลาในการเขียน ท่วงทำนองแต่ง องค์ประกอบที่กล่าวมาข้างต้นนี้ใช้เป็น แนวทางในการพิจารณาวิเคราะห์วรรณกรรมปัจจุบันทั้งนวนิยายและเรื่องสั้น เพื่อให้รู้ถึงเรื่องและด้านที่ทำการศึกษาวเคราะห์อันจะทำให้มีแนวทางในการพิจารณา วิเคราะห์ได้เป็นขั้นตอนและมีความถูกต้องในกระบวนการการวิเคราะห์วรรณกรรม

2. คุณค่าของนวนิยาย

นวนิยายเป็นงานเขียนที่ค่อนข้างยาว ผู้แต่งสามารถสอดแทรกทัศนะความรู้ และเกร็ดต่าง ๆ ลงไปในเรื่องได้มาก ทำให้นวนิยายมีคุณค่าในด้านต่างๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประเภทของนวนิยายแต่ละเรื่อง ผู้วิจัยได้รวบรวมทัศนะของผู้รู้ที่กล่าวถึงคุณค่าของนวนิยาย ดังนี้

จิตรลดา สุวัตติกุล (2535, หน้า 84-85) กล่าวว่าโดยทั่วไปแล้วนวนิยายมักให้คุณค่าด้านต่าง ๆ คือ คุณค่าด้านความบันเทิง ได้แก่ ความสนุกสนานเพลิดเพลินไปตามเนื้อเรื่อง เกิดความคิด จินตนาการและความสะเทือนใจไปกับเหตุการณ์ พฤติกรรมของตัวละคร คุณค่าด้านสติปัญญา ได้แก่ ความรู้ความคิดที่ได้จากเรื่อง ทั้งในด้านความรู้ทั่วไปเช่น สภาพความเป็นอยู่ ลักษณะภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตของคนในถิ่นต่างๆ หรือเกิดคุณค่าในด้านชีวิต เข้าใจธรรมชาติของชีวิตและมนุษย์ดีขึ้น คุณค่าด้านจริยธรรม ได้แก่ การศึกษานวนิยายช่วยให้ผู้อ่านได้เห็นตัวอย่างในการดำเนินชีวิตทั้งในด้านดีและด้านไม่ดี ถ้าผู้อ่านมีวิจารณญาณแล้ว นวนิยายจะเป็นสิ่งหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้อ่านเกิดจริยธรรมในชีวิต คุณค่าด้านสังคมและการเมือง นวนิยายบางเรื่องได้นำปัญหาสังคมและการเมืองมาเสนอต่อผู้อ่าน ซึ่งให้เห็นถึงความอยู่ดีชั่วและความไม่ถูกต้องในสังคม ซึ่งอาจเป็นส่วนหนึ่งที่เป็นสาเหตุของการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองได้

และคุณค่าด้านภาษา ภาษาและสำนวนโวหารที่ปรากฏในนวนิยาย สามารถนำมาเป็นตัวอย่างในการใช้ภาษาต่อไปได้ คุณค่าดังกล่าวทั้งหมด เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่มีในนวนิยาย ซึ่งอาจครบสมบูรณ์หรือมีมากกว่า

เบญจมาศ พลอินทร์ (2525, หน้า 11 – 12) กล่าวถึงคุณค่าของนวนิยายไว้ว่า มีคุณค่าในทางเพิ่มพูนความรู้และส่งเสริมสติปัญญาของผู้อ่านด้านภาษา สังคม ความเชื่อ ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี การปกครอง และเศรษฐกิจ รวมทั้งยังให้คุณค่าทางอารมณ์ โดยได้รับรู้ทางอารมณ์จากการพรรณนาของผู้เขียนไม่ว่าจะเป็นรัก โลภ โกรธ หลง นอกจากนี้ยังให้คุณค่าทางด้านจิตใจ เพราะแฝงไปด้วยความรู้ ความคิด ในด้านศีลธรรมจรรยา ด้านอุดมคติและทัศนคติเอาไว้เพื่อเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตรู้จักเลือกทางที่ถูกต้อง คุณค่าทางด้านจิตใจยังครอบคลุมไปถึงการให้ความบันเทิงและเพลิดเพลินใจร่วมด้วย

ธวัช ปุณโณทก (2527, หน้า 98-101) กล่าวถึงการวินิจฉัยคุณค่าของวรรณกรรมว่า ในการวินิจฉัยคุณค่าของวรรณกรรมน่าจะได้ประเมินจากหลักดังนี้ คือ การวินิจฉัยในแง่ของการเลียนแบบนวนิยายนั้นจำลองมาจากชีวิตจริงของมนุษย์ และสภาพสังคมของมนุษย์ ฉะนั้นคุณลักษณะที่สำคัญคือ ควรมีความสมจริง และมีศิลปะในการปรุงแต่งจำลองสภาพออกมาวินิจฉัยในแง่ของการแสดงออก โดยคุณค่าอยู่ที่ความคิดริเริ่ม แนวความคิดต่าง ๆ ผู้เขียนสามารถให้อารมณ์ ความรู้สึกที่จริงใจต่องานเขียนทำให้ผู้อ่านได้รับโลกทัศน์ที่ผู้เขียนนำเสนอ ส่วนวินิจฉัยในแง่ของโครงสร้าง องค์ประกอบของนวนิยายที่ดีย่อมมีโครงสร้างครบถ้วนสมบูรณ์ เช่น โครงเรื่อง ตัวละคร ฉาก ภาษา อันทำให้เรื่องนั้น ๆ มีคุณค่า เพราะผู้เขียนมักสื่อความหมายผ่านองค์ประกอบของเรื่องออกมาและวินิจฉัยในแง่ของผลสะท้อน มองจากงานเขียนที่ดีย่อมให้คุณค่าแก่ผู้อ่านหลาย ๆ ด้าน เช่น ประเทืองอารมณ์ ประเทืองปัญญา

สรุปได้ว่านวนิยายเป็นวรรณกรรมที่เขียนขึ้นและมีขนาดยาว และยังเป็นพื้นที่ให้ผู้เขียนได้นำเสนอหลากหลายแนวคิด สอดแทรกปัญหา ปลูกจิตสำนึก ให้คติเตือนใจ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานความเป็นจริงทางสังคม คุณค่าที่เกิดจากวรรณกรรมประเภทนวนิยายจึงแสดงให้เห็นถึงการรับรู้และเรียนรู้สังคมจากวรรณกรรมมากขึ้น การมองเห็นคุณค่าของนวนิยายนั้นขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของผู้อ่านที่สามารถเข้าถึงนวนิยายเรื่องนั้น ๆ ด้วย วย ประสบการณ์ ความรู้ที่ดี จะช่วยให้เก็บเกี่ยวคุณค่าและประโยชน์จากนวนิยายได้ดีที่สุด และการพิจารณาคุณค่าของนวนิยายนั้น ผู้อ่านควรพิจารณาจากนวนิยายหลาย ๆ ด้าน และวิเคราะห์หาสิ่งที่แอบแฝงอยู่ในงานเขียนมาประมวลกับประสบการณ์ความรู้ ความคิดของตนเองก็สามารถมองเห็นคุณค่าของนวนิยายได้ ไม่ใช่มองเพียงแค่เนื้อหาเพียงประการเดียว

3. เอกสารที่เกี่ยวข้องมาลา คำจันทร์

3.1 ประวัติของมาลา คำจันทร์

มาลา คำจันทร์ (2542 : 5151 – 5153) เป็นนามปากกาของ นายเจริญ มาลาโรจน์ นักเขียนรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์แห่งอาเซียนของประเทศไทย ประจำปีพุทธศักราช 2534 (รางวัลซีไรต์) บิดามารดา คือ นายจันทร์ และนางคำน้อย มาลาโรจน์ นายเจริญเป็นบุตรคนที่ 4 ในจำนวนพี่น้องทั้งหมด 7 คน เกิดวันอังคารที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2495 ณ บ้านเลขที่ 196 หมู่ที่ 5 ตำบลเมืองพาน อำเภอกวน จังหวัดเชียงราย ในวัยเด็กเข้ารับการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 4 ที่โรงเรียนบ้านสันติวัน ตำบลเมืองพาน อำเภอกวน จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นโรงเรียนของรัฐบาลที่อยู่ใกล้บ้าน ต่อมาก็ไปศึกษาต่อระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่โรงเรียนศิริมาตย์เทวีซึ่งเป็นโรงเรียนของคณะซิสเตอร์คาทอลิก ตั้งอยู่ตำบลเมืองพาน อำเภอกวน จังหวัดเชียงราย เมื่อเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ได้บรรพชาเป็นสามเณรจำนงค์ ณ วัดชัยมงคล อำเภอกวน จังหวัดเชียงราย เป็นเวลา 1 พรรษาทำให้เข้าเรียนในชั้นมัธยมศึกษาเข้าไป 1 ปี หลังจากนั้นก็เข้าศึกษาต่อที่วิทยาลัยครูเชียงใหม่ ในหลักสูตร ป.กศ. ชั้นต้น เมื่อจบแล้วได้สอบบรรจุเข้ารับราชการครูครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2514 ที่โรงเรียนสุวรรณราชวิทยาคาร ตำบลยุหว่า อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ต่อมาย้ายไปสอน ณ โรงเรียนศรีอรุณ อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ สอนอยู่ 2 เดือนก็ขอย้ายไปอยู่โรงเรียนวัดกู่คำ อำเภอดอยสะเก็ด ทำการสอนที่วัดกู่คำตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 – 2518 จึงลาศึกษาต่อที่คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาการสอนภาษาไทย จบการศึกษาเมื่อปี พ.ศ. 2519 กลับมาทำการสอนที่โรงเรียนวัดกู่คำจนต้นปี พ.ศ. 2522 จึงได้สมัครไปเป็นครูใหญ่ที่โรงเรียนบ้านห้วยตอง ตำบลแม่วิน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นโรงเรียนที่อยู่บนดอยไม่มีไฟฟ้า น้ำประปา กลางคืนต้องจุดไม้สน (ไม้เกียะ) แทนการจุดไฟทำการสอนได้เพียง 1 ปี ก็ขอย้ายลงมาสอนโรงเรียนพื้นราบ เพราะป่วยเป็นโรคหินปูนเกาะไขสันหลัง แพทย์ผู้รักษาแนะนำให้อยู่ในที่ไม่หนาวจัด โรงเรียนที่ย้ายลงมาคือโรงเรียนบ้านห้วยขวาง ตำบลแม่วิน อำเภอสันป่าตอง สอนได้เพียง 1 ปี จึงลาออกเพราะสอบเรียนต่อปริญญาโทได้ในสาขาจารึกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร และสาขาวิชาจารึกภาษาไทยนี้ไม่ใช่สาขาวิชาที่ทางสำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติอนุมัติให้ข้าราชการครูในสังกัดศึกษาต่อ

ระหว่างที่ศึกษาต่อในปี พ.ศ. 2525 มาลา คำจันทร์ ได้เข้าไปทำงานเป็นผู้ช่วยบรรณาธิการให้กับนิตยสาร ถนนหนังสือ ซึ่งเป็นหนังสือรายเดือน ในเครือของบริษัทเคล็ดไทย ทำหน้าที่ผู้ช่วยกองบรรณาธิการ เพียง 3 เดือน ก็ลาออกเพื่อทำวิทยานิพนธ์เรื่อง ลังกาสิบห้าวของไทลื้อ ในระหว่างที่ทำวิทยานิพนธ์ได้รับจ้างคุมงานก่อสร้างในบริษัทรับเหมาก่อสร้างของ อาจารย์ทวีสว่างปัญญากร ซึ่งเป็นอาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ต่อมาได้รับจ้างทำการค้นคว้าเอกสารภาษาล้านนา

หลังจากจบการศึกษาระดับมหาบัณฑิตแล้วก็ทำงานเป็นอาจารย์สอนวิชาภาษาไทยที่ภาควิชาภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 – 2532 แล้วจึงลาออกมารับราชการเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทำการสอนได้เพียง 6 เดือนก็ลาออกเพื่อประกอบอาชีพนักเขียนอิสระ ปี พ.ศ. 2533 – 2534 เขียนหนังสือเลี้ยงชีพเพียงอย่างเดียว ต่อมาปี พ.ศ. 2435 จึงร่วมงานกับบริษัทคนธรรพ์ จำกัด โดยรับผิดชอบในส่วนของการสำนักพิมพ์โล่ – หวาย และสำนักพิมพ์คนธรรพ์ โดยไปทำงานเดือนละประมาณ 15 วัน อีก 15 วันกลับมาเขียนหนังสือที่บ้านสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

ในด้านงานเขียนนั้นเริ่มต่อแหวเป็นนักเล่าเรื่องที่ติดมาตั้งแต่เรียนชั้นประถมศึกษา และมัธยมศึกษา ได้รับเลือกให้เป็นประธานชมรมวรรณศิลป์ของโรงเรียนศิริมาตย์ฯ ในขณะที่กำลังเรียนอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ผลงานชิ้นแรกที่เขียนเป็นเรื่องยาวคือ นิราศผาโง่ง งานชิ้นนี้เขียนกลอนแปดแต่ไม่ได้รับการเผยแพร่ การเขียนงานและการจัดกิจกรรมทางด้านวรรณศิลป์ เช่น ด้านกลอนสด ประกวดกลอนฯ ได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนอย่างดีจาก อาจารย์ประสิทธิ์ พลเยี่ยม อาจารย์ที่ปรึกษาชมรมฯ

งานเขียนยุคแรกของ มาลา คำจันทร์ เป็นกลอนแปดคือ นิราศผาโง่ง ต่อมาเขาได้เขียนเป็นโคลงคือ นิราศล้านนา นิราศสุโขทัย และนิราศพระลอ งานนิราศทั้งหมดเขียนเมื่อครั้งเรียนชั้นมัธยมศึกษา ใช้นามปากกาว่า รุ่ง นภาลักษณ์ และมนต์ นภาลักษณ์

ประมาณปี พ.ศ. 2515 มาลา คำจันทร์ ได้เขียนงานร้อยแก้วเป็นครั้งแรกโดยเขียนเรื่องสั้นเรื่อง คนผมหยาบ ตีพิมพ์ในนิตยสารฟ้าเมืองไทย ซึ่งมีอาจินต์ ปัญญาพรค์ เป็นบรรณาธิการ ใช้นามปากกาว่า ก้าว จันคำน้อย จากนั้นเขียนเรื่องสั้นมาเรื่อย ๆ ต่อมาได้เรียนวิชาศิลปะการเขียนกับอาจารย์วิทยา วงศ์ดีไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จึงเริ่มรู้หลักการเขียนอย่างเป็นระบบมากขึ้น

ในปี พ.ศ. 2521 เรื่องสั้นของเขาเรื่อง เจ้าที่ ได้รับรางวัลช่อการะเกด จากนิตยสารถนนหนังสือ งานเขียนประเภทเรื่องสั้นของเขาได้รับการตีพิมพ์รวมเล่มเป็นครั้งแรกคือ รวมเรื่องสั้นวันเวลาที่ผ่านเลย (2521) โดยมี สุชาติ สวัสดิ์ศรี เป็นบรรณาธิการ ครั้งแรกสุดเขาจะตั้งนามปากกาตัวเองว่า คำจันทร์ แต่บรรณาธิการเห็นว่าเป็นนามปากกาที่ใช้ซ้ำกับผู้อื่นเลยเติมคำว่า มาลา ลงไป จึงกลายมาเป็น มาลา คำจันทร์ ซึ่งเป็นนามปากกาที่ใช้ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ระหว่างที่มาลา คำจันทร์ ไปใช้ชีวิตอยู่ที่โรงเรียนบ้านแม่วินนั้น เขาเริ่มงานเขียนนวนิยายเป็นเรื่องแรกคือ เรื่อง หมู่บ้านอาบจันทร์ ซึ่งตีพิมพ์รวมเล่มเมื่อปี พ.ศ. 2523 จากนั้นก็มูมานะเขียนงานออกมามากมาย งานเขียนที่ตีพิมพ์รวมเล่มมีดังนี้

- พ.ศ. 2521 วันเวลาที่ผ่านเลย (เรื่องสั้น) กรุงเทพฯ : ดวงกมล
 พ.ศ. 2523 หมู่บ้านอาบจันทร์ กรุงเทพฯ : ดันหมาก
 พ.ศ. 2524 เด็กบ้านดอย กรุงเทพฯ : ดันหมาก
 พ.ศ. 2525 ไอ้ค่อม กรุงเทพฯ : ดันหมาก
 พ.ศ. 2526 นกแ่นฟ้า กรุงเทพฯ : ดันหมาก
 พ.ศ. 2527 วิถีคนกล้า กรุงเทพฯ : คนวรรณกรรม
 พ.ศ. 2529 ลมเหนือและป่าหนาว (เรื่องสั้น) กรุงเทพฯ : คนวรรณกรรม
 พ.ศ. 2531 เขี้ยวเสือไฟ กรุงเทพฯ : กำแพง
 พ.ศ. 2532 ทำสูบนภูสูง (งานแปล) แปลจาก Duel in the High Hell ของ Arther

Cathealu กรุงเทพฯ: ดันอ้อ

- พ.ศ. 2533 แมวน้อยตกปลา กรุงเทพฯ : ดันอ้อ
 พ.ศ. 2534 เจ้าจันทร์ผมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน กรุงเทพฯ : คณาธร
 พ.ศ. 2535 ถ่านนาฮาเฮ กรุงเทพฯ : คณาธร
 พ.ศ. 2538 เมืองลับแล กรุงเทพฯ : มติชน และเรื่องเล่าในดงลึก กรุงเทพฯ : มติชน
 พ.ศ. 2539 ดาบอุปราชา และสร้อยสุตันธา

นอกจากนี้เขายังมีผลงานแปลในนามปากกาว่า สิทธิ์นัฒ ชินทัต อีกด้วย

มาลา คำจันทร์ เป็นนักเขียนที่ประสบผลสำเร็จมากในด้านรางวัลวรรณกรรม

เขาได้รางวัลทั้งระดับชาติและระดับนานาชาติ ดังนี้

รางวัลช่อการะเกด จากนิตยสาร ถนนหนังสือ ในปี พ.ศ. 2521

รางวัลรองชนะเลิศเรื่องสั้น ของสมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย ประจำปี พ.ศ. 2523

จากเรื่อง ไบไม้สี่เหลี่ยม

รางวัลดีเด่นประเภทบันเทิงคดี หนังสือสำหรับเด็กก่อนวัยรุ่น จากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. 2523 จากเรื่อง หมู่บ้านอาบจันทร์

รางวัลดีเด่นในการผลิตผลงานเพื่อเยาวชน จากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ประจำปี พ.ศ. 2525 จากเรื่อง ลูกป่า

รางวัลดีเด่นประเภทบันเทิงคดี หนังสือสำหรับเด็กก่อนวัยรุ่น จากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. 2526 จากเรื่อง ลูกป่า

รางวัล IBBY จากมูลนิธิ ฮันส์ คริสเตียน แอนเดอร์สัน ปี พ.ศ. 2532 จากเรื่อง เขี้ยวเสือไฟ

รางวัลดีเด่นประเภทบันเทิงคดี หนังสือสำหรับเด็กก่อนวัยรุ่น จากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. 2532 จากเรื่อง เชื้อเพลิงไฟ

รางวัลดีเด่นประเภทบันเทิงคดี หนังสือสำหรับเด็กก่อนวัยรุ่น จากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. 2533 จากเรื่อง หุบเขากินคน

รางวัลดีเด่นประเภทบันเทิงคดี หนังสือสำหรับเด็กอายุ 6 – 11 ปี จากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. 2534 จากเรื่อง แมวน้อยตกปลา

รางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน : ประเทศไทย ประจำปี พ.ศ. 2534 จากเรื่อง เจ้าจันทน์ผมหอม – นิราศพระธาตุอินทร์แขวน

รางวัลดีเด่นประเภทบันเทิงคดี หนังสือสำหรับเด็กอายุ 6 – 11 ปี จากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. 2535 จากเรื่อง ฝักกว้างเท่าปากบ่อ

ทางด้านชีวิตครอบครัว มาลา คำจันทร์ แต่งงานเมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม 2523 กับนางสาวณัฐยาภรณ์ ไชยหล้า (กระดิน) ปัจจุบันมีลูก 2 คน คือ นายรักพล มาลาโรจน์ (โต) และนางสาวภิรภรณ์ มาลาโรจน์ (หาวาย) ครอบครัวของเขายู่ ณ บ้านเลขที่ 56 หมู่ที่ 11 บ้านศาลา ตำบลยุหว่า อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

3.2 ลักษณะของการแตงนวนิยายของ มาลา คำจันทร์

วรรณกรรมสะท้อนภาพของสังคมได้แจ่มชัดแค่ไหนนั้นย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถในการถ่ายทอดความคิดออกมาเป็นตัวอักษรของผู้เขียน ทั้งนี้ นักเขียนนวนิยายในปัจจุบันที่มีความสามารถมีชื่อเสียงเป็นที่นิยมและรู้จักกันดีของคนทั่วไปมีจำนวนมาก สำหรับมาลา คำจันทร์ นั้นถือได้ว่าเป็นนักเขียนร่วมสมัยผู้หนึ่งที่มีความสามารถ มีผลงานที่มีได้มุ่งเสนอแต่ความบันเทิงเท่านั้น แต่ได้สะท้อนภาพชีวิตและเสนอปัญหาสังคมใกล้เคียงอย่างเด่นชัด โดยมุ่งจะพัฒนาและสร้างสรรค์สังคมให้ดีขึ้น นักวิจารณ์วรรณกรรมหลายคนได้แสดงทัศนะถึงผลงานของมาลา คำจันทร์ ไว้หลายประเด็น เช่น บรรจง บรรเจิดศิลป์ (2528, หน้า 38-39) ได้กล่าวว่า งานเขียนของมาลา คำจันทร์ นอกจากจะสะท้อนชีวิตของชาวนาแล้วยังสะท้อนชีวิตของวัฒนธรรมท้องถิ่นของภาคเหนือเหมือนกับที่ ลาว คำหอม ได้สะท้อนภาพชาวนา และวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วย

ไพลิน รุ่งรัตน์ (2530, หน้า 18) ได้กล่าวว่า วรรณกรรมของมาลา คำจันทร์ สะท้อนชีวิตของคนภาคเหนือทั้งที่เป็นคนไทยและเชื้อชาติอื่นๆ ที่อยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย ได้อย่างละเอียดและได้บรรยายภาพ โดยให้เหตุผลว่าเพราะมาลา คำจันทร์ เป็นคนภาคเหนือ ส่วนลักษณะเด่นในนวนิยายของ มาลา คำจันทร์ ก็คืออารมณ์และบรรยากาศของเรื่องนั้นซึ่งสะท้อนภาพชีวิตและตัวตนของคนภาคเหนือได้อย่างชัดเจน

นอกจากนี้ เวณวัน ทองลา (2524, หน้า 33) ได้กล่าวว่า มาลา คำจันทร์ ให้ความสำคัญกับการเล่นคำ โดยการเล่นคำนั้นมีทั้งลักษณะที่เสริมเป็นสร้อยคำและการเล่นคำคล้ายบทกวี นอกจากนี้มาลา คำจันทร์ ยังมีความสามารถในการนำคำมาเรียงต่อกันให้เป็นประโยค หรือเป็นข้อความที่แปลกและงดงามได้อีกด้วย

นอกจากนี้สองขวัญ (2526, หน้า 87-92) ได้กล่าวว่า ผลงานของมาลา คำจันทร์ แม้จะมีออกมาเพียง 4 เรื่อง แต่ 2 เรื่องในจำนวนนี้ก็ได้รับรางวัลระดับชาติเพราะ มาลา คำจันทร์ สร้างเงื่อนไขที่ปรากฏไว้ตามพฤติกรรมของตัวละครได้อย่างเหมาะสมและที่น่าสนใจ คือ การเปรียบเทียบความเชื่อตามไสยศาสตร์กับความจริงในวิทยาศาสตร์ นอกจากนี้ในด้านภาษา อาจันต์ ปัญจพรรค์ (2529, หน้า 25) ได้กล่าวว่า มาลา คำจันทร์ สามารถใช้สำนวนบรรยายธรรมชาติ ได้อย่างอ่อนโยน ลึกซึ้ง และละเอียด ส่วนมากมักเป็นธรรมชาติทางภาคเหนือ เพราะมาลา คำจันทร์ มีภูมิลำเนาอยู่ในภาคเหนือจึงมีความรอบรู้ที่จะบรรยายภูมิลำเนาของตนเอง และ อาจันต์ ปัญจพรรค์ ยังยกย่องให้ มาลา คำจันทร์ เป็นนักเขียนที่มีความสามารถในการใช้ภาษาบรรยายธรรมชาติซึ่ง สอดคล้องกับ วิจักข์ ประกายแสน (2524, หน้า 32) ได้กล่าวว่า การที่ผลงาน หรืองานเขียนของ มาลา คำจันทร์ ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางจากหลายสถาบัน เนื่องจากมาลา คำจันทร์ ใช้ เหตุการณ์ธรรมชาติเป็นตัวดำเนินเรื่อง และมีความสามารถสูงในการใช้ภาษาให้ผู้อ่านมองเห็น ความงดงามของธรรมชาติทั้งในด้านที่เป็นภาพสีสันและเสียง

จากคำกล่าวของนักวิจารณ์ข้างต้นย่อมแสดงให้เห็นว่ามาลา คำจันทร์ เป็นนักเขียน ผู้หนึ่งที่ประสบผลสำเร็จในการเขียนนวนิยาย สามารถที่จะนำภาษามาสื่อสารกับผู้อ่าน สะท้อน ให้เห็นภาพของสังคมภาคเหนือได้อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นภาษาที่ใช้ในการบรรยาย หรือพรรณนา ถึงธรรมชาติ มาลา คำจันทร์ ก็บรรยายได้อย่างอ่อน โยนลึกซึ้งละเอียดอย่างมีเสน่ห์ ทำให้ผู้อ่าน เห็นภาพทั่วๆ ไปของภูมิประเทศและไม่ผิดจากความเป็นจริง ทั้งนี้เพราะมาลา คำจันทร์ ได้พบเห็น สิ่งเหล่านั้นด้วยตนเองจึงสามารถถ่ายทอดประสบการณ์อย่างตรงไปตรงมาจนปรากฏงานเขียนที่มี คุณค่าที่แตกต่างจากการนำคำบอกเล่ามาเขียนเป็นเรื่องราว

4. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ล้านนาไทย

4.1 ที่ตั้งและลักษณะภูมิประเทศของล้านนาไทย

สุรพล ดำริห์กุล (2542, หน้า 9 – 13) ได้กล่าวถึงที่ตั้งและลักษณะภูมิประเทศของ ล้านนาไทยว่า ที่ตั้งและแคว้นล้านนาหรือเขตวัฒนธรรมล้านนานั้นมีขอบเขตพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ใน ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย เมื่อครั้งแคว้นล้านนายังมีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ในช่วง พุทธศตวรรษที่ 21 – 22 นั้นขอบเขตทางการเมืองของอาณาจักรล้านนาจักรล้านนาจะครอบคลุม

ไปถึงกลุ่มบ้านเมืองของแคว้นสิบสองปันนาในทางตอนเหนือและบริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน รวมทั้งพื้นที่ส่วนหนึ่งของแม่น้ำโขงด้วยแต่ในที่นี้จะกล่าวถึงลักษณะทางภูมิศาสตร์ของดินแดนล้านนาเฉพาะแต่ที่อยู่ในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยในทุกวันนี้เท่านั้น เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งแวดล้อมทางธรรม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนและอิทธิพลต่อชีวิตตลอดจนวัฒนธรรมของชาวล้านนา

นอกจากนี้ พูนผล อาสนจินดา (2527, หน้า 34) ยังกล่าวต่อไปอีกว่าดินแดนล้านนามีที่ตั้งอยู่ในระหว่างเส้นเมริเดียน 97 องศา 20 ลิปดา กับ 101 องศา 20 ลิปดา ตะวันออก และเส้นละติจูด 17 องศา กับ 20 องศาเหนือ ซึ่งอยู่ในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยและมีพื้นที่ครอบคลุมอยู่ในขอบเขตของ 8 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน พะเยา และแม่ฮ่องสอน อาณาเขตด้านทิศตะวันตก ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และด้านทิศเหนือ จดประเทศพม่า ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และทิศตะวันออกจดประเทศลาว ทางด้านทิศใต้จดเขตจังหวัดตาก สุโขทัย และอุตรดิตถ์ ซึ่งในอดีตเป็นส่วนหนึ่งของแคว้นสุโขทัย ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปประกอบด้วยภูเขาและทิวเขาสูงทอดยาวในแนวเหนือใต้ แนวทิวเขาเหล่านี้ต่อโยงมาจากเทือกเขาหิมาลัยและเทือกเขาในแคว้นยูนนานของจีน จากการเปลี่ยนแปลงในทางธรณีทำให้ภูมิประเทศดังกล่าวเป็นที่ราบระหว่างภูเขา เช่น ที่ราบเชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน บริเวณที่ราบภูเขาเหล่านี้ มีแม่น้ำสายสำคัญ ๆ ที่เกิดจากทิวเขาสูงไหลผ่าน แม่น้ำกก กิง ปิง วัง ยม น่าน และสาขาต่าง ๆ ดังนั้นบริเวณพื้นที่แถบนี้จึงถูกเรียกว่า บริเวณภูเขาและที่ราบตอนเหนือ ของประเทศไทย

ทางด้านตะวันตกของของภาคนี้ มีแนวทิวเขาแดนลาวเป็นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับพม่า ส่วนทางทิศตะวันตกมีทิวเขาถนนธงชัยซึ่งแยกจากทิวเขาแดนลาวทอดยาวลงไปทางใต้ประกอบด้วยทิวเขาสูงสลับซับซ้อน มีที่ราบแคบ ๆ บริเวณที่แม่น้ำยมไหลผ่านยอดเขาที่สำคัญในทิวเขาถนนธงชัย ได้แก่ ดอยอินทนนท์และดอยสุเทพ ตอนกลางของภาคมีทิวเขาผีปันน้ำ ทิวเขานี้เป็นสันปันน้ำที่แบ่งน้ำให้แยกไปสองทางคือ ไหลลงไปทางใต้สู่แม่น้ำเจ้าพระยา และไหลลงไปทางทิศเหนือลงสู่แม่น้ำโขง ด้วยเหตุนี้จึงได้ชื่อว่าผีปันน้ำ ทิวเขาดังกล่าวประกอบไปด้วยเขาย่อย ๆ ที่ประกอบกันเป็นทิวเขาผีปันน้ำ เป็นสันปันน้ำของแม่น้ำสายต่างๆ ในภาคเหนืออันได้แก่ แม่น้ำปิง แม่น้ำวัง แม่น้ำยม แม่น้ำน่าน แม่น้ำลาว และแม่น้ำอิง ที่เรียงขนานกันไปตามแนวเหนือใต้ครอบคลุมพื้นที่ตอนกลางของภาคเหนือ

ส่วนภูมิอากาศ สภาพดินฟ้าอากาศของภาคเหนือตอนบนหรือดินแดนล้านนานั้น จัดอยู่ในเขตภูมิอากาศประเภทร้อนค่อนข้างไปทางเขตอบอุ่น ในฤดูหนาวค่อนข้างเย็น แต่การที่อยู่ห่างไกลจากทะเลจึงทำให้มีฤดูแห้งที่ยาวนานและมีอากาศร้อนจัดในฤดูร้อน ตำแหน่งที่ตั้งนี้อยู่ใน

เขตรมรมมีฤดูฝนสลับกับฤดูแล้งอย่างละประมาณ 6 เดือน ช่วงฤดูฝนซึ่งอยู่ระหว่างกลางเดือนตุลาคมจะได้รับลมมรสุมซึ่งพัดมาจากทางใต้ นำเอาความชุ่มชื้นจากทะเลมาตกเป็นฝน และมักจะมีพายุหมุนเขตร้อนซึ่งเรียกกันว่า ดีเปรสชัน จากทะเลจีนใต้เคลื่อนเข้ามาทางตะวันตกของภาคด้วย ทำให้มีฝนตกติดต่อกันหลายวัน ในต้นช่วงฤดูแล้ง ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งพัดผ่านผืนแผ่นดินประเทศจีน นำเอาความแห้งแล้งและความหนาวเย็นมาสู่ผืนแผ่นดินนี้เป็นเวลาประมาณ 4 เดือนคือ ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ ในตอนปลายฤดูแล้งเป็นช่วงที่แสงอาทิตย์ตั้งฉากเคลื่อนเข้ามาใกล้ภาคเหนือ ทำให้มีอากาศร้อนจัดซึ่งจะอยู่ในช่วงเดือนมีนาและเมษายน

จากสภาพภูมิอากาศที่กล่าวมาข้างต้นนี้พอจะสรุปได้ว่าดินแดนล้านนามีภูมิอากาศร้อนและชุ่มชื้นเป็นเวลา 6 เดือน และมีฤดูแล้งที่มีอากาศเย็นประมาณ 4 เดือน ฤดูแล้งที่มีอากาศร้อน 2 เดือน นับได้ว่าเป็นสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมแก่การอยู่อาศัย คือ ไม่รุนแรงเป็นอย่างเดียวกันตลอดปี มีฤดูหมุนเวียนเปลี่ยนไปตามช่วงเวลาต่าง ๆ ของปีอย่างเหมาะสม

สรุปได้ว่าที่ตั้งของล้านนานั้นครอบคลุมถึง 8 จังหวัดทางภาคเหนือของประเทศไทย จากสภาพภูมิอากาศที่กล่าวมาข้างต้นนี้พอจะสรุปได้ว่าดินแดนล้านนามีภูมิอากาศร้อนและชุ่มชื้นเป็นเวลา 6 เดือน และมีฤดูแล้งที่มีอากาศเย็นประมาณ 4 เดือน ฤดูแล้งที่มีอากาศร้อน 2 เดือน นับได้ว่าเป็นสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมแก่การอยู่อาศัย คือ ไม่รุนแรงเป็นอย่างเดียวกันตลอดปี มีฤดูหมุนเวียนเปลี่ยนไปตามช่วงเวลาต่าง ๆ ของปีอย่างเหมาะสม

4.2 ประวัติศาสตร์ล้านนา

คำว่า ล้านนา หมายถึงที่นาจำนวน 1 ล้าน เป็นคำที่ปรากฏอย่างชัดเจนในศิลาจารึกวัดเชียงสา อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ซึ่งจารึกขึ้นในสมัยพระไชยเชษฐา เมื่อ พ.ศ. 2096 โดยกล่าวถึง ล้านช้าง ซึ่งเป็นชื่อเรียกอาณาจักรล้านช้างหรือศรีสัตนาคนหุตไว้ด้วยดังนี้

“สมเด็จพระบรมบพิตร ตนสัมฤทธิ์เสวยราชย์พิภพทั้ง 2 แผ่นดิน ล้านช้างล้านนา”

อาณาเขตของล้านนาในอดีตนั้นกว้างขวางมาก ประกอบด้วยภาคเหนือของประเทศไทยดินแดนบางส่วนของประเทศพม่า ประเทศจีน ประเทศลาว โดยมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง แต่ในปัจจุบันดินแดนล้านนาหมายถึง บริเวณ 8 จังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน (พรรณเพ็ญ เครือไทย, 2545, หน้า 1)

นอกจากนี้คำว่า ล้านนา มีปรากฏหลักฐานใช้ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๖ ในหลักศิลาจารึกที่วัดนางจันตี อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย คำว่า ล้านนา นี้ในสมัยโบราณเป็นคำที่ใช้เรียกอาณาบริเวณที่ประกอบด้วยเมืองกลุ่มหนึ่งอันได้แก่บริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยรวมทั้งดินแดนบางส่วนของประเทศพม่า ประเทศจีน และประเทศลาว ซึ่งเมืองหลวงของล้านนาก็คือเชียงใหม่

ล้านนา เป็นชื่อที่มีอยู่กันมากับคำว่า “ล้านช้าง” ที่หมายถึงดินแดนทางตอนเหนือของลาว ซึ่งมีเมืองหลวงพระบางเป็นศูนย์กลาง ในเอกสารโบราณผูกชื่อ ล้านนากับล้านช้างเป็นภาษาบาลีไว้ดังนี้

เขตทสสข ทส แปลว่า สิบ, ลข แปลว่า แสน, เขตต แปลว่า พื้นที่หรือรวบรวมความแล้ว แปลว่า ล้านนา ส่วน “ศรีสคนาคนหุต” สด แปลว่า ร้อย, นหุต แปลว่า หมื่น, นาค แปลว่า ช้าง รวมความแล้วแปลว่า ล้านช้าง

จากหลักฐานทางโบราณคดีแสดงให้เห็นชัดว่า บริเวณที่ราบลุ่มและตามลำบนภูเขาในดินแดนล้านนามีผู้อาศัยอยู่มาาก่อนแล้วตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และได้มีวิวัฒนาการสืบมาจนกระทั่งถึงยุคประวัติศาสตร์ ดังปรากฏว่ามีชนพื้นเมืองเช่น พวกลาปรี (ผิทองเหลือง) เกยอาศัยอยู่ตามลำบนภูเขาและในป่าตามห้วยหนองต่าง ๆ นอกจากนั้นยังมีชนเผ่าตระกูลมอญ-เขมร เผ่าเล็กเผ่าน้อยหลายเผ่าอาศัยอยู่ก่อนที่ มอญ เขมร และไทย จะเข้ามามีอำนาจในดินแดนแถบนี้ด้วย กลุ่มชนพื้นเมืองที่เด่นที่สุดได้แก่พวกละว้า หรือ ลัวะ ซึ่งมีถิ่นฐานอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน

4.3 ประวัติศาสตร์ล้านนาก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของอาณาจักรล้านนาอาจแบ่งออกได้เป็น ๔ ยุค โดยอาศัยเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางในการกำหนด ดังนี้ (ทรงศักดิ์ ปรารักษ์วัฒนากุล, 2544, หน้า 9)

1. สมัยก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่

บริเวณดินแดนล้านนาก่อนก่อตั้งเป็นอาณาจักรนั้นพบว่ามีชุมชนเกิดขึ้นอยู่ก่อนแล้ว ชุมชนเหล่านั้นแบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ได้ 2 กลุ่ม คือ เขตชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำกก และเขตชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน เขตชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำกก ประกอบด้วยชุมชนระดับเมือง 2 แห่งรวมตัวกันเป็นกลุ่มแคว้นโยนหรือโยนก ซึ่งตั้งอยู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำหลายสาย ได้แก่ แม่น้ำกก แม่น้ำลาว แม่น้ำปิง แม่น้ำจัน และแม่น้ำสาย สำหรับบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำกานั้น เป็นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ที่อุดมสมบูรณ์ จึงเป็นที่ตั้งของเมืองสำคัญ ๆ ในชุมชนนี้ อันได้แก่ เวียงโยนก หรือเมืองเงินยาง เขตชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน ประกอบด้วยชุมชนในเขตลำพูน เชียงใหม่ และที่ราบลุ่มแม่น้ำว้างในเขตเมืองลำปาง ซึ่งรวมตัวกันเป็นกลุ่มแคว้นหริภุญไชย โดยมีเมืองลำพูน หรือเมืองหริภุญไชยเป็นศูนย์กลาง

จากหลักฐานเอกสาร ดำนาน เราอาจจะแบ่งยุคของเมืองโบราณตามตำนานได้ 2 สมัย คือ สมัยที่กษัตริย์พระนาม สิงหนวัติ ได้อพยพผู้คนมาจากนครไทยในแคว้นโยนนาน มาตั้งเมืองชื่อโยนกนาคนาคพื้นฐนคร บริเวณลุ่มน้ำกกใกล้เมืองเชียงแสน ต่อมาเมืองเหล่านี้ได้ล่มลงกลายเป็นหนองน้ำไป เมืองโยนกนครจึงถึงกาลอวสาน ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 12 ได้เกิดเมือง หิริญเงินยาง เชียงแสน ขึ้น บริเวณคอดยุง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ตามตำนานเล่าว่า ปู่เจ้าลาวจก หรือ

พญาหลวงจักรราช หรือ ลาวจง ได้เสด็จมาจากสวรรคต พร้อมด้วยบริวารมาเป็นเจ้าเมืองเงินยางเชียงแสน ทรงเป็นปฐมกษัตริย์ ราชวงศ์ลาว โดยใช้คำว่า ลาว นำหน้าพระนามเสมอ มีกษัตริย์ เชื้อสายของ พระองค์ปกครองสืบมาหลายพระองค์ ที่สำคัญได้แก่ ลาวเจือง หรือขุนเจือง ได้แผ่อำนาจเขตของ แคว้นล้านนาออกไปอย่างกว้างขวาง เช่น รบชนะแคว้นแก้ว หรือเวียงคานม ล้านช้าง ลิบสองพันนา ไทใหญ่ และเมื่อนาน เมื่อสิ้นลาวเจืองแล้ว ต่อมาอีกหลายชั่วกษัตริย์ถึงสมัยลาวเม็ง และพระนาง เทพคำซ้าย ซึ่งเป็นพระบิดาพระมารดาของพญามังราย ผู้ทรงสร้างเมืองเชียงรายและเชียงใหม่ ได้ทรงย้ายศูนย์กลางจากเมืองเงินยางเชียงแสนมาอยู่ที่เชียงใหม่ในสมัยต่อมา ในยุคสมัยเดียวกัน กับเมืองเงินยาง เชียงแสนนั้น บริเวณลุ่มแม่น้ำปิงตอนบนเกิดเมืองหริภุญไชย(ลำพูน) ซึ่งเป็นเมือง ที่มีความเจริญมากเมืองหนึ่ง มีพระนางจามเทวีซึ่งอาจจะเป็นชนชาติ มอญจากลพบุรี (ลวปุระหรือ ละโว้) ขึ้นมาปกครองราว พ.ศ. 1315 และได้สร้างเมืองเขลางค์(ลำปาง) ให้แก่โอรส กล่าวว่า พระนางจามเทวีได้นำเอาวัฒนธรรมชั้นสูงมาเผยแพร่ในแถบนี้ โดยเฉพาะพระพุทธศาสนานิกาย หินยานหรือเถรวาท และด้านอักษรศาสตร์ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และกฎหมายที่มาจาก พระธรรมศัตตะของมอญจากอาณาจักรสุธรรมวดี โดยมีอักษรมอญเป็นสื่อ

นอกจากมอญที่ลำพูนแล้ว คนไทยยังมีการติดต่อสัมพันธ์กับพวกละว้า หรือ ลัวะ ซึ่งอยู่ในล้านนามาก่อนชาวมอญที่ลำพูน และสันนิษฐานได้ว่า ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 1600 คน ไทยเริ่มเข้ามาเป็นครั้งคราวเป็นกลุ่มเล็ก ๆ แต่ต่อมาก็เริ่มเข้ามาบ่อยขึ้นและมีจำนวนมากขึ้นด้วย โดยรวมกันอยู่เป็นหมู่บ้านใหญ่ ๆ หลายหมู่บ้าน มีผู้นำหรือกษัตริย์เป็นของตนเอง คนไทยคงเข้ามา อยู่ในดินแดนของชาวมอญและชาวลัวะอย่างสงบ ไม่มีเรื่องขัดแย้งกันและคงเป็นระยะเวลาหลังจาก อหิวาตกโรคที่ลำพูนสงบลงแล้ว จึงเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมโดยมีการแลกเปลี่ยนระหว่างกัน (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, 2544, หน้า 10-11)

4.4 ประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยราชวงศ์มังราย (1839 - 2101)

เชียงใหม่สมัยราชวงศ์มังราย (1839 - 2101)

(ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล (2544, หน้า 11 - 12) กล่าวว่าพญามังรายทรงเป็น ปฐมกษัตริย์ราชวงศ์ มังราย ประสูติที่เมืองเงินยางเชียงแสน ทรงเป็นกษัตริย์ที่สืบเชื้อสายจาก ราชวงศ์ลาวจงองค์ที่ 25 ทรงเป็นกษัตริย์นักพัฒนา ทรงสร้างเมืองใหม่หลายเมือง เช่น พ.ศ. 1805 ทรงสร้างเมืองเชียงราย ต่อมาทรงสร้างเมืองฝาง เพื่อใช้เป็นที่พักพิงในการตีเมืองลำพูน ราว พ.ศ. 1824 จึงยึดลำพูนไว้ในอำนาจ และต่อมาก็ได้ลำปางด้วยจากนั้นทรงสร้างเมืองกุมกาม (อยู่ในเขต อำเภอสารภี) แต่ประสบปัญหาน้ำท่วม จึงทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ ใน พ.ศ. 1839 โดยทรงปรึกษา พระสหายคือ พญาร่วงแห่งเมืองสุโขทัย และพญาจำเมืองแห่งเมืองพะเยา เมืองเชียงใหม่จึงเป็น

ศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาในเวลาต่อมา เมื่อสิ้นสมัยพญามังรายแล้ว เชื้อพระวงศ์ของพระองค์ได้ปกครองเมืองเชียงใหม่สืบต่อมาอีก 17 พระองค์ จึงเสียเอกราชแก่พม่าในสมัยพระเจ้าบุเรงนอง (บายินนอง) ใน พ.ศ. 2101 รวมเวลาที่ราชวงศ์มังรายปกครองเชียงใหม่ราว 200 ปีเศษ เหตุการณ์สำคัญ ๆ ในยุคสมัยของกษัตริย์ราชวงศ์มังราย ได้แก่ สมัยของพญามังราย (ครองราชย์ พ.ศ. 1839 - 1855) ปฐมราชวงศ์ผู้ทรงสร้างเมืองเชียงใหม่

พระเจ้าเกือนา กษัตริย์อันดับที่ 6 โอรสพระเจ้าผายู ครองราชย์ พ.ศ. 1898 - 1928 ในสมัยนี้มีเหตุการณ์สำคัญคือ ทรงรับพุทธศาสนาเถรวาทจากสุโขทัยเข้ามาเผยแผ่ในล้านนาราว พ.ศ. 1912 โดยการนำของพระมหาสุมนเถระ พระองค์ทรงสร้างวัดสวนดอกให้เป็นที่พัก

พระเจ้าติโลกราช กษัตริย์อันดับที่ 9 โอรสพระเจ้าสามฝั่งแกน (ครองราชย์ พ.ศ. 1984 - 2030) เป็นกษัตริย์ที่มีพระปรีชาสามารถมาก สมัยนี้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองสูงสุดทุกด้าน ทั้งทางการเมือง ศาสนา กล่าวได้ว่าเป็นยุคทองของล้านนา ได้ทรงจัดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 ของโลกขึ้นที่วัดโพธาราม (เจ็ดยอด) เมื่อ พ.ศ. 2020 ในรัชสมัยของพระองค์ได้ทรงทำสงครามกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งอยุธยาหลายครั้ง แต่ไม่อาจจะเอาชนะกันได้โดยเด็ดขาด

ในสมัยของพญาแก้ว หรือพระเมืองแก้ว กษัตริย์อันดับที่ 11 (ครองราชย์ พ.ศ. 2038 - 2068) เป็นสมัยที่วรรณกรรมล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองมาก พระภิกษุชาวเชียงใหม่ได้รจนาคัมภีร์เป็นภาษาบาลีไว้เป็นจำนวนจนกล่าวได้ว่า เป็นยุคทองของวรรณกรรมพุทธศาสนาของล้านนา

4.5 ประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยพม่าปกครอง (พ.ศ. 2101 - 2317)

เชียงใหม่สมัยเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ. 2101 - 2317)

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล (2544, หน้า 12) กล่าวว่าหลังจากที่พระเมืองแก้วสวรรคต สภาพทั่วไปของล้านนาก็เสื่อมลงจนถึงพม้ายึดเชียงใหม่ได้ สาเหตุแห่งความเสื่อมยังไม่ทราบแน่ชัด ดูเหมือนว่ามีความสับสนแตกแยกภายใน เช่น มีการปฏิรูปกฎหมายเพื่อให้อำนาจผู้ครองเมืองต่าง ๆ สูงขึ้น โดยกษัตริย์เชียงใหม่มีโอกาสควบคุมได้น้อยลง อีกประการหนึ่งความผูกพันระหว่างกษัตริย์กับประชาชนห่างออกไป ผู้ครองหัวเมืองต่าง ๆ คิดเอาแต่ประโยชน์ตนมากขึ้น และมีความอิจฉาริษยาแก่แย่งกัน จนถึงมีการสับสนแตกแยกภายในชั้นรุนแรง อีกสาเหตุหนึ่งคือ นโยบายทางด้านเศรษฐกิจ และการคลังผิดพลาด เกิดภาวะเงินเฟ้อทำให้ค่าของเงิน (เบี้ย) ตกต่ำประมาณ 42 เปอร์เซ็นต์ คงทำให้เศรษฐกิจถึงจุดหายนะพ.ศ. 2101 บุเรงนองกษัตริย์พม่าทรงยึดเมืองน่ายได้ในรัฐฉาน และประเมินสถานการณ์ของเชียงใหม่ว่าขาดความเข้มแข็ง จึงยกทัพมาล้อมเชียงใหม่เพียง 3 วันก็ยึดเชียงใหม่ได้อย่างง่ายดาย ในสมัยพระเมกุฏิวิสุทธิวงศ์ (เจ้าฟ้าแม่กุแห่งเมืองน่าย) ครองราชย์ พ.ศ. 2094 - 2101)

เมื่อพม่ายึดเชียงใหม่ได้แล้วได้ให้เจ้านายเชียงใหม่ปกครองต่อมาอีกสองพระองค์ ในฐานะเมืองขึ้น ต่อมาพม่าเข้าปกครองโดยตรงและใกล้ชิดเพื่อป้องกันการกบฏ มีผู้ว่าราชการของพม่าและมีเชื้อสายกษัตริย์พม่ามาปกครอง พร้อมทั้งข้าราชการพม่าและผู้บัญชาการกองทัพบม่าประจำท้องที่ พม่ายินยอมให้ล้านนาคำเนินการปกครองตนเองในระดับชั้นต่ำ และชั้นกลาง ส่วนระดับสูงฝ่ายพม่าควบคุมโดยตรง จากตำนานเมืองเชียงใหม่และตำนานวังแก้วของพม่ากล่าวตรงกันว่านุเรนนองทรงกำชับยำเสมอกับข้าราชการและทหาร ตลอดจนโอรส ที่ให้มาดำรงตำแหน่งกษัตริย์เชียงใหม่ให้มีความประพฤติเป็นธรรม ในระยะนี้กล่าวได้ว่าทั้งล้านนาและพม่าต่างก็ได้รับวัฒนธรรมของกันและกัน เกิดการผสมผสานแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน

ตาราง 1 ลำดับกษัตริย์ราชวงศ์มังราย

ลำดับที่	พระนาม	ช่วงเวลาที่ครองราชย์	หมายเหตุ
1	พญามังราย	พ.ศ. 1804 - 1854	ศักราชจากชินกาลมาลีปกรณ์
2	พญาไชยสงคราม	พ.ศ. 1854 - 1868	ศักราชจากชินกาลมาลีปกรณ์
3	พญาแสนภู	พ.ศ. 1868 - 1877	ศักราชจากชินกาลมาลีปกรณ์
4	พญาคำฟู	พ.ศ. 1877 - 1879	ศักราชจากชินกาลมาลีปกรณ์
5	พญาผายู	พ.ศ. 1879 - 1898	ศักราชจากชินกาลมาลีปกรณ์
6	พญาเกือนา	พ.ศ. 1898 - 1928	ศักราชจากชินกาลมาลีปกรณ์
7	พญาแสนเมืองมา	พ.ศ. 1928 - 1944	ศักราชจากชินกาลมาลีปกรณ์
8	พญาสามฝั่งแกน	พ.ศ. 1945 - 1984	ปีขึ้นครองราชย์จากศิลาจารึก ลพ. 9
9	พญาติโลกราช	พ.ศ. 1984 - 2030	ศักราชจากชินกาลมาลีปกรณ์
10	พญาออดเชียงราย	พ.ศ. 2030 - 2038	ศักราชจากชินกาลมาลีปกรณ์
11	พญาแก้ว (พระเมืองแก้ว)	พ.ศ. 2038 - 2068	ศักราชจากชินกาลมาลีปกรณ์
12	พญาเกษตรราช (ครั้งที่ 1) (พระเมืองเกษเกล้า)	พ.ศ. 2068 - 2081	ปีขึ้นครองราชย์จากชินกาลมาลีปกรณ์

ตาราง 1 (ต่อ)

ลำดับที่	พระนาม	ช่วงเวลาที่ครองราชย์	หมายเหตุ
13	ท้าวชาย	พ.ศ. 2081- 2086	ศักราชจากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่
14	พญาเกษตรจรัลราช (ครั้งที่ 2)	พ.ศ. 2086- 2088	ศักราชจากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่
15	พระนางจิริประภา	พ.ศ. 2088- 2089	ศักราชจากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่
16	พญาอุปเฮาวิ (พระไชยเชษฐ)	พ.ศ. 2089- 2090	ศักราชจากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่
17	ท้าวแม่กุ	พ.ศ. 2094- 2107	ศักราชจากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่
18	พระนางวิสุทธิเทวี	พ.ศ. 2107- 2121	สิ้นพระชนม์ พ.ศ. 2121 จากนั้น พม่าเลิกแต่งตั้งกษัตริย์เชื้อสาย ราชวงศ์มังราย

ตาราง 2 การครองเมืองเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูนของเจ้าเจ็ดตน

ตำแหน่งและ ช่วง เวลาครอง เมือง	เจ้าเมืองเชียงใหม่	เจ้าเมืองลำปาง	เจ้าเมืองลำพูน	หลักฐาน
ลำดับ				
1. พระเจ้ากาวิละ	พ.ศ. 2325-2356	พ.ศ.2317-2325	-	ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่
2. พระยาคำโสม	-	พ.ศ.2325-2337	-	พงศาวดารโยนก
3. พระยาธรรมลังกา	พ.ศ.2358-2364	-	-	พงศาวดารโยนก
4. พระเจ้าดวงทิพย์	-	พ.ศ.2337-2368	-	พงศาวดารโยนก
5. พระยาอุปราชหมูล่า	-	-	-	พงศาวดารโยนก
6. พระยาคำฝั้น	พ.ศ.2366-2368	-	พ.ศ.2357	-
7. พระเจ้าบุญมา	-	-	พ.ศ.2358- 2370	-ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ -พงศาวดาร ร. 2 พงศาวดารโยนก

(สรีสวัสดิ์ อึ้งสกุล, 2529, หน้า 25 และ 44)

4.6 ประวัติศาสตร์ด้านนามสมัยเป็นเมืองประเทศราชของกรุงรัตนโกสินทร์

เชียงใหม่สมัยประเทศราชของกรุงรัตนโกสินทร์หรือสมัยเจ้าผู้ครองนคร

(พ.ศ. 2317 - 2476)

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล (2544, หน้า 14) กล่าวไว้ว่า ตลอดระยะเวลาที่ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่านั้น คนล้านนาได้ช่องสู้รบผู้คนเพื่อขับไล่พม่าหลายครั้ง ตั้งแต่สมัยพระเมกุฎเป็นต้นมา การกบฏต่อสู้กับพม่าทำให้ยึดเชียงใหม่ไว้ได้เป็นบางครั้ง แต่ก็ถูกพม่ายึดคืนไป พ.ศ. 2171 พม้าย้ายศูนย์กลางการปกครองจากเชียงใหม่ไปอยู่เชียงแสน ทำให้เชียงใหม่ลดความสำคัญลงไป จนถึง พ.ศ. 2317 เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรี (พระเจ้าตากสิน) ทรงขับไล่พม่าและรวบรวมบ้านเมืองเป็นปึกแผ่นแล้ว ทรงเห็นว่าควรขับไล่พม่าออกไปจากล้านนา เพราะพม่าใช้เป็นฐานกำลังในการเข้าตีอยุธยา และไม่ปลอดภัยแก่ธนบุรี ด้วยความร่วมมือของพระยาเจ้าบ้านและพระยาภาวดีละ กองทัพไทยจึงขับไล่พม่าออกจากเชียงใหม่สำเร็จ แต่พม่าไปตั้งมั่นที่เชียงแสน จนกระทั่ง พ.ศ. 2317 กองทัพไทยจึงขับไล่พม่าออกไปจากเชียงแสนสำเร็จ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาภาวดีละเป็นพระเจ้าเชียงใหม่ มีฐานะเป็นเจ้าประเทศราชของไทย ในปี พ.ศ. 2323 ได้มีการรวบรวมผู้คนเข้ามาไว้ในเมืองเชียงใหม่ โดยกวาดต้อนชาวเมืองเชียงใหม่ที่หลบหนีเข้าป่าให้กลับสู่เมืองและเริ่มกวาดต้อนผู้คนจากสิบสองปันนา ไทใหญ่ ไทลื้อ ไทจีน ให้มาตั้งถิ่นฐานในเมืองเชียงใหม่ อันทำให้มีการเรียกยุคนี้นี้ว่ายุค เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง

ในสมัยของราชวงศ์ภาวดีหรือตระกูลเจ้าเจ็ดตน เมืองสำคัญคือ เชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมาก เพราะเป็นเมืองที่ตระกูลเจ้าเจ็ดตน ซึ่งเป็นพี่น้องกันปกครอง ต่อมาจนกระทั่งถึงสมัยเจ้าแก้วนริศซึ่งเป็นเจ้าผู้ครองนครองค์สุดท้าย ก็ไม่มีการแต่งตั้งเจ้าเมืองเชียงใหม่อีก เมื่อสมัยรัชกาลที่ 7 ทรงปรับปรุงการปกครองล้านนา ทรงยกเลิกการปกครองแบบเทศาภิบาล จึงตั้งเชียงใหม่มีฐานะเป็นจังหวัด เมื่อ พ.ศ. 2476

ที่ตั้งของดินแดนล้านนาปัจจุบันมีลักษณะลึกเข้าไปในคาบสมุทร ไม่มีทางติดต่อกับทะเล ภูมิประเทศประกอบด้วยภูเขาและที่ราบแคบ ๆ ในลุ่มแม่น้ำสลับกัน มีที่ราบเพียงครึ่งหนึ่งของพื้นที่ทั้งหมด ทิวเขาสูงส่วนมากเป็นแนวยาวขนานกันลงมาจากเหนือสู่ใต้ ซึ่งต่อเนื่องมาจากทิวเขาหิมาลัย และทิวเขาในแคว้นยูนนานของจีน มีแม่น้ำสายสำคัญ ๆ ไหลตามบริเวณหุบเขา ได้แก่ แม่น้ำปิง วัง ยม และน่าน แม่น้ำเหล่านี้เวลาท่วมเอ่อล้นฝั่งจะพาตะกอนและโคลนตมมาทับถมบริเวณสองฟากฝั่งทำให้เกิดเป็นที่ราบกว้างขวางเหมาะแก่การเพาะปลูกและตั้งบ้านเรือน

5. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับล้านนาในด้านต่าง ๆ

5.1 กลุ่มชนต่าง ๆ ในล้านนา

กลุ่มชนต่าง ๆ ในล้านนากับการพัฒนาการของ “คนเมือง” หรือ ชาวล้านนา ด้วยความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติในบริเวณดินแดนภาคเหนือตอนบน จึงปรากฏร่องรอยของมนุษย์อยู่ในพื้นที่แทบนี้มาแต่บรรพกาล และมีการพัฒนาการสืบทอดต่อเนื่องตลอดมาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้สะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์ที่อาศัยอยู่ในดินแดนนี้แต่ดั้งเดิมเป็นชนหลายเผ่าพันธุ์ แต่ด้วยเงื่อนไขของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในดินแดนล้านนานั้นเอง ที่ได้ทำให้เกิดการหล่อหลอมผู้คนเหล่านั้นให้มีแบบแผนทางวัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตที่มีแบบฉบับเป็นของตนเอง

ในสมัยประวัติศาสตร์ช่วงเวลาก่อนการก่อตั้งอาณาจักรล้านนานั้น ได้ปรากฏมีกลุ่มชนต่าง ๆ หลายกลุ่ม อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้มาตั้งแต่ดั้งเดิมดังสะท้อนให้เห็นเรื่องราวที่ปรากฏในตำนานพื้นถิ่นหลาย ๆ ฉบับ ซึ่งในปัจจุบันก็ยังมีร่องรอยของกลุ่มชนบางกลุ่มที่ยังมิได้ถูกผสมกลมกลืนและหลงเหลืออยู่จำนวนหนึ่ง รวมทั้งยังมีกลุ่มชนกลุ่มใหม่อีกหลายกลุ่มที่ได้เคลื่อนย้ายเข้าสู่ดินแดนแถบนี้เมื่อไม่นานมานี้ ดังเรื่องราวของชนกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ ทั้งที่มีเรื่องราวปรากฏอยู่ในเอกสารตำนานและมีตัวตนปรากฏในทุกวันนี้ จึงมีความน่าสนใจมิใช่น้อย เพราะลักษณะทางเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ ประวัติความเป็นมาและวัฒนธรรมประเพณีของกลุ่มชนเหล่านี้ ถือได้ว่าส่วนหนึ่งของความเป็นล้านนา ซึ่งกลุ่มชนเหล่านี้เองที่ต่อมาได้หล่อหลอมรวมกันและพัฒนาการมาตามลำดับจนกระทั่งได้กลายมาเป็นชาวล้านนาในทุกวันนี้ ละว้า หรือ ละว้า ชนเผ่าละว้า หรือชาวลัวะ ตามคำเรียกของคนไทยภาคเหนือนั้นน่าจะเป็นชนกลุ่มดั้งเดิมกลุ่มใหญ่ที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้มาก่อนจากหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในตำนานพื้นถิ่นหลาย ๆ ฉบับ ได้สะท้อนให้เห็นว่าชาวลัวะนั้นมีถิ่นฐานอยู่ในแถบภูเขาและที่ราบเชิงเขา บริเวณแถบคอกยสุเทพก็ได้มีชาวลัวะอาศัยอยู่แล้ว ชาวลัวะที่อาศัยอยู่ในแถบคอกยสุเทพคงจะเป็นชนกลุ่มใหญ่พอสมควร เพราะในตำนานได้กล่าวให้เห็นว่ากองทัพลัวะที่ต่อสู้กับฝ่ายของพระนางจามเทวีในครั้งนั้นมีขุนวิลังคราชเป็นหัวหน้าและมีจำนวนถึง 80,000 คน พวกลัวะในแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงนั้นคงจะเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมที่ถูกกล่าวถึงตำนานว่าเป็นกลุ่มชนที่เกิดจากรอยเท้าสัตว์ที่ถ้ำวาสุเทพได้ให้อยู่อุปฐากตนและสร้างให้อยู่ในบริเวณดินคอกยสุเทพ ซึ่งได้มีผู้อธิบายว่ากลุ่มชนที่กล่าวถึงนั้น มีลักษณะสังคมแบบชนเผ่า (Tribal society) แต่ว่าแบ่งออกเป็นหลายตระกูล (Totemic groups) กระจายกันอยู่ในท้องที่ใกล้เคียงกัน แต่ละตระกูลมีสัตว์เป็นสัญลักษณ์ของตน (Totem) คือ แรด ช้าง วัว และ เนื้อ จะเห็นได้ว่าชนชาวลัวะ หรือ ลัวะนั้น

จะนับเป็นกลุ่มชนพื้นเมืองกลุ่มใหญ่ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แถบนี้มาแต่ดั้งเดิม และค่อนข้างจะมีบทบาทอย่างสำคัญอยู่ในประวัติศาสตร์ของบ้านเมือง ซึ่งชนกลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มชนที่มีความสำคัญต่อบูรณาการทางสังคมและวัฒนธรรมของล้านนาในเวลาต่อมา

ขอม หรือ กรอม ในเอกสารตำนานพื้นที่ถิ่นของภาคเหนือโดยเฉพาะในตำนานสุวรรณโคมคำ และตำนานสิงหนวัติกุมาร ได้กล่าวให้เห็นว่าบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงทั้งสองฝักฝั่งในอดีตนั้นเป็นที่ตั้งของบ้านเมืองที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่ง คือ แคว้นสุวรรณโคมคำ ซึ่งในตำนานสุวรรณโคมคำ คำเรียกชาวเมืองของแคว้นสุวรรณโคมคำว่าเป็นพวก กรอม หรือกร้อมคำ ส่วนตำนานสิงหนวัติกุมาร เรียกชนกลุ่มนี้ว่า ขอม หรือ ขอมคำ เกี่ยวกับชนชาติ กรอม หรือ กล่อม หรือ ขอม หมายถึงชนกลุ่มหนึ่งหรือพวกนกที่มีถิ่นที่อยู่ดั้งเดิมในประเทศลาวตอนใต้หรืออาณาจักรเงินลา(เจนละ) เป็นชนชาติในตระกูลมอญ เขมร ซึ่งเป็นบรรพบุรุษโดยตรงของชาวเขมร มอญ หรือ เมงคบุตร

ชนชาติมอญหรือเมงคบุตรนั้นน่าจะเป็นชนพื้นเมืองอีกกลุ่มหนึ่งที่อยู่ในดินแดนแถบนี้มาเป็นเวลานานแล้ว และดูเหมือนว่าชนชาวมอญและวัฒนธรรมมอญนั้นจะมีความเกี่ยวข้องกับเมืองหริภุญไชยอย่างใกล้ชิด จนทำให้มีนักวิชาการหลายท่านเชื่อว่าพลเมืองของแคว้นหริภุญไชยนั้นเป็นชนชาวมอญ ที่ปรากฏหลักฐานอยู่ในเอกสารว่า พวกเมงคบุตรนั้นได้อาศัยอยู่ในพื้นที่แถบนี้มาตั้งแต่ก่อนการสร้างเมืองหริภุญไชย โดยถาณิवासูเทพได้ให้อาศัยอยู่ในเมืองมิกสังฆนครซึ่งตั้งอยู่ใกล้เชิงดอยสุเทพ

5.2 ศาสนาและความเชื่อในล้านนา

สุรพล คำรหัสกุล (2542, หน้า 110) กล่าวถึงศาสนาและความเชื่อในล้านนาลักษณะที่ว่าแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะมีบทบาทสำคัญอยู่ในสังคมของชาวล้านนามาเป็นเวลานาน แต่กระนั้นชาวล้านนาก็ยังมีความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ ที่นอกเหนือไปจากพระพุทธศาสนาอยู่อีกเป็นอันมาก เช่น ความเชื่อในเรื่องของการนับถือผี ความเชื่อในไสยศาสตร์และเวทมนต์ ความเชื่อในโชคกลางและอื่น ๆ ซึ่งความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้ได้มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อโลกทัศน์บุคลิกภาพ และวิถีการดำเนินชีวิตของชาวล้านนาเป็นอย่างมาก ดังสะท้อนให้เห็นได้ในขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อในการนับถือผีนั้น เป็นความเชื่อพื้นฐานที่มีอยู่ในสังคมของชาวล้านนามาแต่ดั้งเดิมและเป็นกลไกที่สำคัญที่เกี่ยวข้องอยู่ในโครงสร้างทางสังคม ทำหน้าที่ในการจัดระเบียบและควบคุมทางสังคม เพื่อให้สังคมดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย สำหรับพระพุทธศาสนานั้นเป็นระบบความเชื่อแบบใหม่ที่เข้ามาในภายหลัง ซึ่งก็ได้ช่วยขยายระบบความคิดทางศีลธรรมและเรื่องบุญ บาป กรรม นรก สวรรค์ ฯลฯ ให้กว้างขวางขึ้นไปอีก ทั้งความเชื่อในการนับถือผีและพระพุทธศาสนาดังกล่าวนั้นต่างก็มีได้ขัดแย้งกัน แต่จะผสมผสานกลมกลืนจนเป็น

ระบบเดียวกันอยู่ในความคิดความเชื่อของชาวล้านนาเสมอมา จึงมีผู้เสนอความเห็นว่าเป็นพระพุทธรูปของชาวล้านนาที่มีลักษณะเป็นพระพุทธรูปแบบชาวบ้านการที่จะรู้จักเข้าใจในบุคลิกภาพของชาวล้านนาและลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมของล้านนาแล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจในระบบความเชื่อต่าง ๆ โดยเฉพาะความเชื่อในการนับถือผีและพระพุทธรูปของชาวล้านนาด้วย ดังนั้น เรื่องราวของการนับถือผีและพระพุทธรูปที่ปรากฏอยู่ในสังคมของล้านนาจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและน่าสนใจซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดที่เน้นเฉพาะในเรื่องการนับถือผีและเรื่องราวของพระพุทธรูปที่ปรากฏอยู่ในดินแดนล้านนาซึ่งถือได้ว่าเป็นระบบความสำคัญที่มีบทบาทอยู่ในสังคมของล้านนามานับตั้งแต่อดีตสืบมาจนกระทั่งปัจจุบัน

นอกจากนี้ ศรีนิยา ดวงสน (2545, หน้า 9) กล่าวถึงวิถีชีวิตแบบล้านนาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ กล่าวว่า คนไทยภาคเหนือนิยมปลูกบ้านอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นหมู่บ้าน หากพื้นที่ใดอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำนา มีแม่น้ำไหลผ่าน ก็จะมีหมู่บ้านตั้งเป็นระยะ ๆ เรื่อยไปตามแม่น้ำ ลักษณะบ้านจะเป็นบ้านไม้ยกสูง มีใต้ถุนโล่ง บ้านของชาวเหนือนิยมมุงกระเบื้องหรือชาวบ้านเรียกว่าดินขอ หรือบางครั้งก็มุงด้วยแผ่นไม้สักซึ่งทำเป็นแผ่นเล็ก ๆ แต่โตกว่าแผ่นกระเบื้อง แผ่นไม้สักนี้จะทนแดดทนฝน

5.3 ศิลปะและวัฒนธรรมล้านนา

สุรพล คำธิกุล (2542, หน้า 170) กล่าวว่าไว้ว่า ล้านนาเป็นดินแดนที่อุดมไปด้วยมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและประเพณี ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความงามที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่เหมาะสมกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์อันยาวนาน ตลอดจนสภาพทางการเมืองที่มั่นคงเป็นเอกภาพ จึงเป็นปัจจัยที่หล่อหลอมให้ผู้คนที่ย้ายอยู่ในดินแดนแห่งนี้มีวิถีชีวิตและแบบแผนทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน ปัจจุบันร่องรอยของมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่ปรากฏเหลืออยู่เหล่านี้จะมีทั้งโบราณศิลปวัตถุ โบราณสถานเป็นจำนวนมากซึ่งจะเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงเรื่องราวของล้านนาในอดีตได้เป็นอย่างดี ขณะเดียวกันมรดกทางศิลปะเหล่านี้ก็ยังมีพัฒนาการสืบทอดต่อมาจนเป็นแบบแผนของงานศิลปะสถาปัตยกรรมของล้านนาในทุกวันนี้ เกือบทั้งหมดจะเป็นศิลปะเนื่องในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนาได้มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากในล้านนามาก่อนสำหรับประเพณีพื้นเมืองของล้านนานั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีการดำเนินชีวิตความคิด ความเชื่อของชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี ซึ่งพระพุทธศาสนากับความเชื่อในการนับถือผีก็ล้วนมีบทบาทอย่างสำคัญต่อประเพณีและพิธีกรรมของชาวล้านนาเป็นอย่างมาก การที่จะทำความเข้าใจในลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของล้านนานั้น จำเป็นที่จะต้องเข้าใจในเรื่องราวของศิลปะและวัฒนธรรมของ

ชาวล้านนาด้วย เรื่องราวที่จะได้กล่าวไปตามลำดับต่อไปนี้ ซึ่งจะประกอบไปด้วยหัวข้อเรื่องต่าง ๆ เช่นพัฒนาการของงานศิลปะล้านนาที่อาจสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และสังคมของล้านนาในช่วงเวลาที่ผ่านมา ผ่าและการแต่งกายของชาวล้านนากับศิลปะการแสดงพื้นเมืองล้านนา อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมประเภทหนึ่งที่มีแบบแผนและมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง รวมทั้ง ประเพณีพื้นเมืองของชาวล้านนาที่ยังคงถือปฏิบัติสืบทอดมาจนทุกวันนี้ รายละเอียดของเรื่องราวทางศิลปะและวัฒนธรรมเหล่านี้จะช่วยทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในสังคมและวัฒนธรรมของล้านนามากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ สมพร เทพสิทธิ (2541, หน้า 56 – 57) กล่าวถึงความเชื่อทางศาสนา ด้านการทำบุญว่าบุคคลใดที่ทำการอะไรลงไป ย่อมได้รับผลเช่นนั้น เมื่อทำกรรมดี เช่น ทำบุญ ตักบาตรให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อื่นก็จะทำให้จิตใจดีขึ้นมีความปิติสุขในกรรมดีที่ตนทำ

5.4 ประเพณีล้านนาไทย

มณี พยอมยงค์ (2547) ได้กล่าวถึงประเพณีล้านนาไทยไว้ดังนี้

ประเพณีล้านนาไทย เกิดจากความเชื่อทางคุณธรรมและแนวปฏิบัติจึงกลายเป็น ขนบประเพณีที่กระทำและปฏิบัติสืบทอดกันมา แบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. จารีตประเพณี ได้แก่ ประเพณีที่สังคมถือว่าถ้าใครฝ่าฝืนงดเว้นไม่กระทำตาม เป็นความผิด เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับศีลธรรม ดังเช่นชาวล้านนาไทยถือหลักความกตัญญู กตเวทิต่อผู้มีพระคุณ ได้แก่ พ่อแม่ สิ่งที่ถูกจะต้องปฏิบัติคือ เลี้ยงดูเอาใจใส่ท่าน หากละเลยถือเป็น ความผิดความชั่วถูกตราหน้าว่าเป็นลูกอกคตัญญู

2. ขนบประเพณี ได้แก่ ประเพณีที่จัดขึ้นโดยวัด ที่กลายเป็นแบบแผนปฏิบัติ สืบทอดกันมาโดยตรงคือ มีการวางระเบียบแบบแผนไว้ชัดเจน ส่วนโดยปริยาย คือ รู้กันเองไม่ได้เป็น ระเบียบแบบแผนที่วางไว้เช่น ระเบียบแบบแผนของทางราชการ ทหาร ตำรวจและนักเรียนดั่งนั้น ขนบประเพณีจึงเป็นสิ่งที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นประเพณีมีกำหนด เป็นข้อบังคับซึ่งได้ตราไว้

3. ธรรมเนียมประเพณี ได้แก่ ประเพณีที่เป็นธรรมดาสามัญ ไม่มีระเบียบแบบแผน เหมือนขนบประเพณี ไม่ถูกผิดเหมือนจารีตประเพณี เป็นแต่เพียงปฏิบัติต่อกันว่ามีคนประพฤติ แล้วก็ปฏิบัติสืบทอดกันมาถ้ามีการทำผิดหรือฝ่าฝืนไม่เป็นเรื่องผิด นอกจากจะเห็นว่าเป็นผู้ที่ขาดการศึกษา หรือเสียมารยาทไปเท่านั้น ซึ่งแยกได้เป็นประเพณีประจำวันประจำตัว และประจำวันสำคัญทางศาสนา

เป็นที่ทราบกันมาแล้วว่าล้านนาไทยเคยเป็นราชอาณาจักรที่รุ่งโรจน์ด้วยศิลปวัฒนธรรม มาแต่โบราณกาล แม้ต่อมาระยะหลังจะได้เข้ามาร่วมกับไทยภาคกลาง วัฒนธรรมประเพณีของ บรรพบุรุษ ก็ยังปฏิบัติกันไม่ขาดสาย การศึกษาประเพณีต้องศึกษาใน 2 ลักษณะคือ ประเพณี ประจำเดือนหรือเป็นเทศกาลและประเพณีที่ทำเป็นครั้งคราว ซึ่งล้านนามีประเพณีประจำเดือน ต่างๆ ดังนี้

ประเพณีเดือน 12 ตรงกับเดือน กันยายน

ประเพณีจาเคะข้าว คนเผ่าจ่าศีล

การจาเคะ คือ การเสียดสบริจาคว้าวของของตนให้เป็นทานแก่ผู้อื่น จาเคะข้าว คือ การถวายข้าวปลาอาหารแด่พระสงฆ์ คนเผ่าจ่าศีล คือ อุบาสกอุบาสิกาผู้มีอายุหมดภาระหน้าที่ทางบ้านจึงพากันเข้าสู่พระศาสนา ประพฤติปฏิบัติถือศีลภาวนา สังสมบุญกุศลไว้

ประเพณีจาเคะข้าวแก่คนเผ่าจ่าศีลนั้น ได้ทำกันมาช้านานแล้วในล้านนาไทย นิยมทำกันในเดือน 12 เหนือ ทั้งนี้เนื่องมาจากเหตุผลประการ คือ

1. เป็นฤดูกาลฝนตกชุก พระสงฆ์ไปไหนมาไหนไม่สะดวก การทำบุญเป็นการถวายความสะดวกสบายแก่ท่าน
2. เป็นช่วงเวลาที่ข้าวเปลือกหายาก คนผู้มีอันจะกินถือโอกาสช่วยเหลือคนยากจน
3. เป็นช่วงเวลาที่ผู้มีอายุทั้งหลายถืออุโบสถศีลกันเป็นส่วนมาก หากได้ทำทานแก่ท่านเหล่านี้ ถือเป็นกุศลมาก และถือเป็นการสงเคราะห์ด้วย
4. เป็นช่วงเวลาที่คนในครอบครัวอยู่กันพร้อมหน้า เนื่องจากเป็นฤดูฝน การทำกิจกรรมจาเคะข้าวจะได้ช่วยกันทำ
5. การทำบุญเดือน 12 ถือว่าจะมีนอของน้ำฉันใดถือว่าจะมีบุญกุศลมากอย่างนั้น บุคคลผู้ทำจาเคะทาน

ทานาธิเบศ์ผู้จะบริจาทานจาเคะข้าวนี้ ต้องเป็นผู้มีฐานะดีพอสมควร มีเทศสถานกว้างขวางพอจะรับรองแขกหรือได้สะดวก มีข้าวของ เครื่องใช้มากพอจะรับรองรับต้อนรับแขกผู้มาร่วมงานได้อย่างสบาย มีญาติมิตรสหายมาช่วยทำงานด้านต่าง ๆ เช่น การทำครัว, ตกแต่งสถานที่ เป็นต้น และที่สำคัญที่สุดคือ เป็นผู้ที่มีใจเสียดสหวังบุญกุศลอย่างแท้จริง

การเตรียมการจาเคะข้าว

เจ้าภาพจะเป็นผู้กำหนดวัน เวลาที่จะทำบุญ นับตั้งแต่วันเดือน 12 เหนือ ขึ้น 1 ค่ำ ไปจนถึงแรม 14, 15 ค่ำ วันใดวันหนึ่งแล้วแต่เจ้าภาพจะเตรียมตัวทัน โดยมากจะนิยมทำวันขึ้น 9 ค่ำ หรือจากวันพระทั้ง 4 วัน วันขึ้นหรือแรม 8 ค่ำวันเพ็ญและเดือนดับเป็นวันที่อุบาสกอุบาสิกาฆานอนวัตรรักษาอุโบสถศีล วันรุ่งขึ้นหากได้ทำบุญเลี้ยงท่านเหล่านี้ รวมทั้งพระสงฆ์ด้วย ถือเป็นบุญกุศลอันใหญ่หลวง

เมื่อเจ้าภาพตกลงจะทำบุญจาเคข้าววันใดแล้ว สมัยโบราณต้องไปขอหนุ่มสาวชาวบ้าน ใกล้เคียงมาช่วยกันตำข้าวไว้หลายกระสอบ เพื่อใช้หนึ่งเลี้ยงผู้มาร่วมงาน ต้องเตรียมตำข้าวสะสมไว้ เป็นเดือน ๆ แต่ในปัจจุบันนี้ อุทิศากรรมโรงสีมีมากทุกหมู่บ้าน การตำข้าวได้เปลี่ยนมาเป็นการสีข้าวซึ่งทำความสะอาดขึ้นมาก แต่ขาดความรักสามัคคีระหว่างหนุ่มสาวไป เนื่องจากไม่ได้ช่วยเหลือกัน แล้วเตรียมเครื่องครัว เช่น พริก หอม เกลือ ปลาร้า ถั่วเน่า ไว้ให้พร้อม รวมทั้งผักเขียว ฟักทองด้วย เพื่อแม่ครัวจะทำอาหารได้สะดวก

ในวันแตงดา คือ วันสุกดิบหรือวันเตรียมการนั้น พี่น้องญาติมิตรบ้านใกล้เคียงเรือนเคียง จะพากันมาช่วยเตรียมสถานที่ทำอาหารสำหรับถวายพระ และเลี้ยงคนเฒ่าจำศีล เจ้าภาพจะเตรียม เครื่องไทยทานถวายสงฆ์ กัณฑ์เทศน์และมีของทำบุญแก่คนเฒ่าจำศีล วัสดุที่ใช้ทำบุญจาเคนั้น ประกอบด้วย

1. เครื่องกัณฑ์เทศน์ หรือล้านนาเรียกว่า กัณฑ์ธรรม หมายถึงเครื่องไทยทาน สำหรับพระธรรมกถึกเทศน์ จึงนิยมเรียกว่า “กัณฑ์ธรรม” บางรายใช้ถั่งน้ำใส่วัดฤดูไทยทานประเภท ของแห้ง เครื่องกระป๋องและวัสดุดิบ เช่น ผลไม้ มะพร้าวอ่อน พริก เกลือ เป็นต้น ใส่เต็มถั่งน้ำ บางรายใช้ถาดหรือกอละมังแล้วแต่ศรัทธา
2. เครื่องไทยทานถวายพระสงฆ์ขึ้นอยู่กับศรัทธาของเจ้าภาพ บางครั้งใช้ผ้าจีวร หรือสบงบางรายเอา กัณฑ์ถวายอย่างกัณฑ์เทศน์ เตรียมไว้เพียงพอกับจำนวนพระสงฆ์ที่นิมนต์มา
3. ของที่ทำบุญแก่คนเฒ่าจำศีล โดยมากจะใช้ผ้าเช็ดตัว ผ้าขาวม้าสำหรับผู้ชาย หรือของใช้ เช่น ไฟฉาย หรือไม้ขีดไฟแล้วแต่กำลังทรัพย์จะหาได้ เตรียมไว้ให้ครบ จำนวนคนเฒ่าจำศีลที่เชิญมา

การเชื้อเชิญผู้มาร่วมงาน

เจ้าภาพสมัยก่อนใช้วิธีเดินไปบอกคนที่รู้จักมักคุ้นกัน ในสมัยปัจจุบันใช้การแจก บัตรเชิญ ส่วนคนเฒ่าจำศีลนั้น เจ้าภาพจะนำสวยดอกไม้ (กรวยดอกไม้) ไปเชื้อเชิญคนเฒ่าแต่ละคน ๑ หิ้งต่อหนึ่งสวย ถือว่าเป็นเครื่องสักการะที่ปฏิบัติกันมาจนเป็นประเพณี

อาหารในการทำบุญจาเคข้าว

อาหารที่นิยมถวายในงานทำบุญจาเคข้าว ประเภทของคาว คือ

1. ข้าวเหนียวหนึ่งหรือข้าวเจ้า
2. แกงอ่อม
3. แกงฮังเล
4. น้ำพริกปลาร้ากับผักหนึ่ง

5. ชื่นลาบ
6. ชื่นฮ่อม หรือ หมูเค็ม

ประเภทของหวาน

1. ขนมน้จ็อก (ขนมเทียน)
2. ขนมน้ำด (ศิลาอ่อน)
3. ขนมน้ำลอดช่อง
4. ฯลฯ

พิธีกรรม

เจ้าภาพจะนิมนต์พระสงฆ์สวดมนต์เย็นที่บ้าน และมีการเทศน์ธรรมด้วย พระคัมภีร์ที่นิยมนิมนต์มาเทศน์ในวันนั้น มีหลายผูกแล้วแต่จะพอใจเจ้าคัมภีร์ใด เช่น

1. ธรรมมังคละสูตร
2. ธรรมโลกาวุฒิ
3. ธรรมสังคหะโลก
4. ธรรมสารากริ
5. ธรรมไชยน้อย

พระคัมภีร์เหล่านี้เป็นคัมภีร์ที่มีมาแต่โบราณกาล ใช้เทศน์ในงานมงคล เช่น การทำบุญบ้าน ทำบุญอายุ งานจากะข้าวถือว่าเป็นงานมงคล เจ้าภาพจะนิมนต์พระสงฆ์ให้มาเทศน์ กัณฑ์ใดกัณฑ์หนึ่งเป็นสิริมงคลแก่บ้าน แก่ตนเองและครอบครัว บางแห่งนิมนต์เอาพระสงฆ์ที่เป็นนักเทศน์มหาชาติมีกัณฑ์มัทรีบ้าง, นครกัณฑ์บ้าง มาเทศน์เพื่อเป็นที่สนุกสนานและเสริมศรัทธาด้วย วันรุ่งขึ้นเมื่อสงฆ์และคนเฝ้าจำศีลมาถึงแล้ว เจ้าภาพจะเชิญปู่อาวจารย์มาเป็นหัวหน้าทำพิธีซึ่งประกอบด้วย

- พิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ คือ สักเวท้าวจตุโลกบาล
- การไหว้พระรับศีล
- พระสงฆ์สวดมนต์ สืบชะตา ผูกมือเจ้าภาพ
- ปู่อาวจารย์เวียนทาน
- ถวายอาหาร บิณฑบาตและไทยทานแด่พระสงฆ์
- ทานของใช้แก่คนเฝ้าจำศีล
- พระสงฆ์อนุโมทนา
- คนเฝ้าจำศีลให้พรแก่เจ้าภาพ
- สวดแผ่กุศลกรวดน้ำแก่บรรพชนและเทพยดา

ประเพณีเจาะข้าว ก็คือ การทำบุญเสวยสละวัดข้าวของแก่พระสงฆ์และอุบาสก อุบาสิกา ผู้รักษาอุโบสถศีลนั่นเอง บางแห่งเรียกว่า ทำบุญบ้าน หรือทำมงคลสืบชะตา เพื่อให้ เกิดความสุขสวัสดิ์แก่เจ้าภาพลูกหลานในครอบครัวของตน ประเพณีนี้นิยมทำกันเสมอในชนชั้นสูง และชนกลางทั่วไป

ประเพณีอุทิศส่วนบุญหาผู้ตาย

ประเพณีอุทิศหาผู้ตาย บางทีเรียกว่า ประเพณีเดือน 12 เพิ่ง ประชาชนในล้านนา ไทยนิยมทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้บรรพบุรุษของตน คือ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ลุงป้า ญาติพี่น้องที่ ล่วงลับไปแล้ว ประเพณีนี้เรียกกันในแต่ละท้องถิ่นก็มีชื่อแตกต่างกันไป บางจังหวัดในล้านนาเรียก ประเพณีอุทิศหาผู้ตายบ้าง เรียกประเพณีเดือนสิบสองบ้าง เรียกประเพณีปล่อยผีปล่อยเปรต ตรงกับ ของภาคกลางว่า ตรุษสารท ปักข์ได้ เรียกว่า ประเพณีเดือนสิบชิงเปรต และทางภาคอีสานก็คือ ประเพณีบุญข้าวประดับดิน ประเพณีที่กล่าวมานี้ โดยความหมายและจุดประสงค์เป็นอันเดียวกัน ต่างกันด้วยวิธีการทำตามจารีตประเพณีที่เคยทำมาในท้องถิ่นของตน

ประเพณีตรุษสารทของภาคกลาง เป็นประเพณีที่คนไทยภาคกลางปฏิบัติกันมานาน แล้วตามตำนานได้รับลัทธินี้มาจากพราหมณ์และพุทธรวมกัน ตามคติพราหมณ์ถือว่า การทำบุญใน เวลาที่ต้นข้าวออกรวงเป็นนํ้านม จึงมีพิธีรับขวัญรวงข้าวเพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่ข้าวในนาด้วย

ส่วนศาสนาพุทธถือว่าเป็นการทำบุญเพื่อแสดงความยินดีว่าวันเดือนปี ก็ได้ล่วงเลย ไปแล้ว โดยสวัสดิ์มีชัย จึงทำพิธีกวักกระยาสารทไปทำบุญเพื่อระลึกถึงพระพุทธร่องค์และเพื่ออุทิศ ผลบุญให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว

ประเพณีเดือนสิบประเพณีชิงเปรตของภาคใต้ นั้น ทำกันทุกจังหวัดโดยเฉพาะ จังหวัดนครศรีธรรมราช นับเป็นเมืองหลวงทางวัฒนธรรมประเพณี ส่วนประชาชนในจังหวัดพัทลุง มีความเชื่อถือและบำเพ็ญกุศล วันสารทเดือนสิบ ปีหนึ่ง 2 ครั้ง เหมือนจังหวัดชุมพร และมีการยกมถับ เหมือนจังหวัดนครฯ แต่มีที่แตกต่างออกไป คือ เมื่อทำพิธีบุญเสร็จแล้ว ก็จะมีการ ชิงเปรต ผู้ที่ไป ร่วมทำบุญทุกคน ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ทั้งหญิงและชาย ต่างก็แย่งชิงขนม ที่ตั้งให้เปรตไว้ตรงทางเข้าวัด หรือบนร้านที่จัดไว้ มาเป็นส่วนของตน และเชื่อกันว่าใครได้กินขนมที่เหลือจากปู่ย่า ตา ยาย จะได้กุศลแรง ปู่ ย่า ตา ยาย จะอวยพรให้ได้อยู่เป็นสุข

ประเพณีบุญข้าวประดับดิน ของภาคอีสาน ทำกันเดือน 9 แรม 14 - 15 ค่ำ ซึ่งเป็น ระยะเวลาเข้าเดือน 12 เหนือ หรือเดือน 10 ได้ ในวันดังกล่าวจะนำอาหาร พร้อมทั้งขนมหวาน มากาพธู บุหรี่ ห่อด้วยใบตองกล้วยมัดด้วยดอกหรือเชือก จะเอาห่อใหญ่หรือเล็กตามที่ต้องการจะ แยกเป็นหลายห่อ หรือนำห่อเล็ก ๆ มารวมกันก็ได้ แล้วแต่สะดวก แล้ววางไว้ในขันหรือพาน

วันรุ่งเช้าขึ้น 1 คำเดือน 10 ก็จะนำเอาห่อข้าวนั้นไปวางไว้กับพื้นดินใกล้โคนไม้ หรือแขวนไว้กับกิ่งไม้ตามทางแยกสามแพร่งหรือสี่แพร่ง หรือนำไปวางไว้ตามบริเวณวัด แล้ว นิมนต์พระสงฆ์มารับสิ่งของเหล่านั้น อุทิศส่วนบุญไปถึงวิญญาณของผู้ตาย

สำหรับการอุทิศหาผู้ตายของล้านนาไทย มีประเพณีสืบต่อกันมาเนื่องในการอุทิศ กุศลแก่ญาติพี่น้องผู้ที่ตายไปแล้ว ถือกันว่าในวันเดือน 12 เหนือ ขึ้น 1 คำถึงเดือนแรม 14 ค่ำนั้น พระยายมราชได้ปล่อยวิญญาณสัตว์ผู้ตายกลับมาสู่เมืองมนุษย์เพื่อขอรับเอาส่วนบุญกุศลจากญาติ พี่น้องลูกหลาน จะได้พ้นจากภาวะแห่งเปรตตอสุรกายทั้งหลาย ดังนั้นการปฏิบัติประเพณีด้วยความกตัญญู ต้องการให้บุคคลผู้เป็นที่รักพบกับความสุขในปรโลก จึงได้ทำกันสืบ ๆ มา

ในวันเดือน 12 เหนือขึ้น 14 คำ จะเป็นวันแต่งดาเตรียมข้าวปลาอาหาร ขนมหวาน ผลไม้ไว้พร้อมสรรพ รุ่งขึ้นซึ่งเป็นวันเดือน 12 เพ็ญ ชาวบ้านจะนำเอาอาหารใส่ถาดไปวัดและจะ ถวายแด่พระภิกษุ เรียกว่า “ทานขันข้าว” มีการหยาดน้ำอุทิศบุญกุศลด้วยโดยให้พระเป็นผู้กรวดให้ เพราะถือว่าท่านเป็นผู้ทรงศีลบุญกุศลจะถึงแก่ผู้ตายได้ง่าย

การทำบุญอุทิศกุศลนั้น มีการทำ 2 แบบ คือ อุทิศแก่ผู้ตายธรรมดา 1. อุทิศแก่ผู้ตาย โดยอุบัติเหตุพวกผีตายโหง 1. อุทิศแก่ผู้ตายธรรมดาญาติจะนำอาหารไปถวายที่วัด ถือว่าวิญญาณ ผู้ตายธรรมดาคะเข้าออกวัดได้โดยสะดวก ส่วนผีตายโหงนั้น เข้าวัดไม่ได้เพราะอำนาจแห่งเวรกรรม ญาติต้องถวายอาหารพระนอกวัด คือ นิมนต์พระมานอกกำแพงวัดแล้วถวาย เช่นเดียวกับบุญข้าว ประดับดินของอีสาน

การทำบุญอุทิศถึงผู้ตายนี้ ถ้ามีญาติหลายคนตายไปแล้วจะต้องอุทิศให้คนละขัน หรือคนละถาด กล่าวคือจะต้องถวายหลายครั้งตามจำนวนคน แต่บางรายก็จกรายชื่อให้พระ เวลา พระให้พระจะได้ออกชื่อผู้ตาย ตัวอย่างทำให้พรอุทิศแก่ผู้ตายดังนี้ ดีและ अच्छะในวันนี้ก็หากเป็นวันดี สะหรอันประเสริฐล้ำเลิศกว่าวันดังหลายบัดนี้มีมูลศรัทธา... (ชื่อผู้ถวาย)... ได้สละนงขงขวยตกแต่ง แปรพร้อมน้อมนำมา ยังมธุรูปผาลาชา ดวงดอกข้าวตอกดอกไม้ลำเทียน ข้าวน้ำโกชนะอาหารมา ถวายเป็นทานเพื่อจักอุทิศะผละหน้าบุญ ผู้อันจุติตาย มีนามกรว่า... (ผู้ตาย) ... หากว่าได้วางอารมณ์ อาลัย มรณะจิตใจไปบ่ช่วง ไปตกท้องหว่างจตุราบาย ร้อนบ่ได้อาบอยากบ่ได้กิน ดังอันก็ดี ขอผละหน้าบุญอันนี้ไปอุ้มปกยกออก จากที่ร้ายกล้ายสู่ที่ดี หื้อได้เกิดเป็นเทวนบุตร เทวดา อินทาพรหม ตนประเสริฐดังอันก็ดี ขอผละหน้าบุญอันนี้ไปเตื่อมแถม ยังสะหรีสัมปติยิ่งกว่า สุขร้อยเท่าพัน ปูนผละหน้าบุญนี้ชักนำรอดถึงเวียงแก้วยอดเนรพานนั้นจูงจักมีเที่ยงแท้ดีหลี...

ศรัทธาประชาชนบางคนนอกจากทานขันข้าวอุทิศส่วนกุศลแล้ว ยังนิมนต์พระมาเทศน์ ที่บ้านอุทิศกุศลแก่ผู้ตายด้วย บางรายก็ไปนิมนต์พระเทศน์ที่วัดพร้อมกับการถวายอาหาร ทานขันข้าว พระคัมภีร์ที่นิยมเทศน์ในวันดังกล่าวนี้ประกอบด้วย

1. ธรรมเปตพลี
2. ธรรมมาลัยโศค
3. ธรรมมูลนิพพาน
4. ธรรมมหามูลนิพพาน
5. ธรรมตำนานคอนเต้า
6. ธรรมตำนานพระยาอินทร์

คัมภีร์เหล่านี้นิยมใช้เทศน์อุทิศส่วนกุศล เจ้าภาพอาจจะบูชาเอาผูกใดผูกหนึ่ง คือ เรื่องใดเรื่องหนึ่งเทศน์ให้ฟังเป็นอันสงฆ์แห่งการฟังธรรมอุทิศเป็นปุปผเปตพลี การทำบุญอุทิศหาผู้ตายนี้ หากจะพิจารณาถึงประโยชน์แล้วได้สิ่งที่เป็นสาระหลายประการ คือ

1. เป็นการสร้างความกตัญญูทวนเวียนที่ต่อบรรพชน
2. เป็นการสังเคราะห์ช่วยเหลือผู้ตายอื่น ๆ และถวายอาหารแก่พระภิกษุสงฆ์จำนวนมากซึ่งจำพรรษาอยู่
3. เป็นการสร้างความสามัคคียึดเหนี่ยวน้ำใจคนข้างเคียงมิตรสหาย
4. เป็นการสร้างความสุขใจให้แก่ผู้กระทำ
5. เป็นการอบรมลูกหลานให้เข้าใจในระเบียบประเพณี
6. เป็นการอนุรักษมรดกของบรรพบุรุษไว้นานเท่านาน

ดังนั้น ประเพณีอุทิศหาผู้ตายในวันเดือนสิบสองเพ็ญ จึงเป็นประเพณีที่ดีงาม ควรแก่การอนุรักษไว้ให้เจริญและคงอยู่กับลูกหลานสืบไป

ประเพณีทานสลาก

ประเพณีทานสลาก คือ การทำบุญสลากภัตในล้านนาไทย มีเรียกชื่อแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นบางแห่งว่า “กินก้วยสลาก” บางแห่ง “กินสลาก” บางแห่งว่า “ตามก้วยสลาก” ในความหมายเป็นอย่างเดียวกัน สำหรับวิธีการทำบุญมีแตกต่างกันไปตามความนิยมในท้องถิ่นของตน

ประเพณีกินก้วยสลาก หรือทานสลากนี้เป็นประเพณีเก่าแก่ที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่พุทธสมัยที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ปรากฏในพระธรรมบทพุทธทศนิกายว่า “พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญพระสาวกอรหันต์ของพระองค์คือ พระโกณฑธานเถระ ซึ่งเป็นผู้มีโชคดีในการจับสลากได้ที่หนึ่งทุกครั้งแม้พระพุทธเจ้าก็สู้ท่านไม่ได้ พระสาวกทั้งหลายมีความสงสัยว่า ทำไมท่านจึงมีโชคดีเช่นนั้น พระพุทธเจ้าตรัสบอกแก่ภิกษุสงฆ์ทั้งหมดว่า โกณฑธานปรารถนาว่าถ้าเลือกอะไร แข่งขันอะไร ขอให้ได้ที่หนึ่งเสมอ ดังนั้นในชาตินี้โกณฑธานจึงเป็นคนโชคดี

ค่านิยมในการกินสลาก

การทำบุญทานสลากภัตร นับเป็นประเพณีที่สำคัญของล้านนาไทยประการหนึ่ง เนื่องมาจากค่านิยมที่สืบทอดทำมาแต่โบราณจนกลายเป็นประเพณีสืบทอดมาช้านานคือ

1. ประชาชนว่างจากภารกิจการทำงาน
2. ผลไม้ เช่น ส้มโอ, ส้มเขียวหวาน, ส้มเกลี้ยง กำลังสุก
3. ประชาชนหยุดพักไม่เดินทางไกลเพราะเป็นฤดูฝน
4. พระสงฆ์จำพรรษาอยู่อย่างพร้อมพร้อม
5. ได้โอกาสสงเคราะห์คนยากจนเป็นสังคหทาน
6. ถือว่ามีอานิสงส์แรง คนทำบุญสลากมักจะมีโชคลอยมา
7. มีโอกาสหาเงินและวัสดุบำรุงวัด

ด้วยเหตุผล 7 ประการนี้ ประชาชนชาวไทยในล้านนาจึงนิยมทำบุญสลากภัตรกันเกือบทุกวัน มีแต่หากวัดใดมีงานตั้งธรรมหลวง (ฟังมหาชาติ) วัดนั้นจะเว้นจากการทำบุญสลากภัตร

ประเพณีถวายสลากภัตรหรือประเพณีถวายข้าวสลาก หรือ ถิ่นกล้วยสลากนั้น ทำกันมาตั้งแต่เดือน 12 เหนือเพ็ญ เรื่อยมาจนถึงต้นเดือนยี่เหนือ คือช่วงเดือน 11 – 12 ของภาคกลาง ชาวบ้านจะนำพืชผลมาถวายเป็นกล้วยสลาก นิมนต์พระสงฆ์จากวัดใกล้เคียงมารับไทยทานสลาก ซึ่งศรัทธาประชาชนร่วมกันถวาย สลากภัตรของทานเมืองเหนือ ประกอบด้วย

1. สลากน้อย คือ สลากกระชู่เล็ก
2. สลากกล้วยใหญ่ คือ สลากโชค

สลากกล้วยเล็ก ใช้ถวายอุทิศแก่ผู้ตาย หรือทำบุญเพื่อเป็นกุศลในภพหน้า ส่วนสลากกล้วยใหญ่ใช้ถวายเป็นมหากุศลสำหรับบุคคลผู้มีกำลังศรัทธาและร่ำรวยเงินทอง ทำถวายเพื่อเป็นพลปัจจัยให้มีบุญกุศลมากขึ้น พิธีถวายสลากภัตร ที่นิยมมี 3 ประเภท คือ

1. สลากเอาเส้น ซึ่งประชาชนจับสลาก แล้วนำไทยทานไปถวาย
2. สลากที่พระสงฆ์จับสลากเอง
3. สลากย้อม ซึ่งนิยมทำกันในกลุ่มไทยของ ซึ่งหญิงสาวภายในหมู่บ้านจัดถวาย

เป็นประเพณี

ประเพณีสลากภัตรที่ทำกันในล้านนาปัจจุบันนี้ นิยมให้พระสงฆ์จับสลากเองเป็นส่วนใหญ่ เพราะง่ายและทุ่นเวลา เพื่อให้การศึกษาเกี่ยวกับประเพณีสลากภัตรของล้านนาไทย สมบูรณ์ยิ่งขึ้นผู้เขียนได้นำเอาข้อเขียนของคุณสงวน โชติสุขรัตน์ เกี่ยวกับเรื่องนี้มาลงไว้เป็นการเพิ่มเติมจากการศึกษาค้นคว้าของผู้เขียนดังต่อไปนี้

ประเพณีการ ทานข้าวสลาก หรือการ กินถ้วยสลาก ตามสำเนียงพูดของเมืองเหนือนี้ หมายถึงประเพณีทานสลากภัต เป็นประเพณีที่ชาวเหนือถือสืบเนื่องมานานแล้ว การทานถ้วยสลาก จะเริ่มในราวเดือน 12 เหนือ (คือเดือน 10 ได้ เดือนกันยายน) และสิ้นสุดเอาในเดือนเกี๋ยงคัง (เดือน 11 ได้) การทานถ้วยสลาก (หรือบางแห่งเรียกว่า ทานข้าวสลาก) ในจังหวัดเชียงใหม่ในสมัย ก่อนนั้นจะต้องทำที่วัดเชียงมั่น อันเป็นปฐมอารามในจังหวัดเชียงใหม่ก่อน ที่ลำปางก็จะเริ่มที่วัด ปงยางคก ซึ่งเป็นวัดต้นตระกูลของเจ้าเจ็ดตน คือ ทิพย์ช้าง ปัจจุบันมักจะทำกันตามสะดวก

ก่อนวันทำพิธี ทานถ้วยสลาก 1 วัน เรียกว่า วันดา คือเป็นวันจัดเตรียมสิ่งของเครื่อง ไทยทาน พวกผู้ชายก็จะจัดการจัดตอกสาน ถ้วย (ตะกร้า) ไว้หลาย ๆ ใบ บางครอบครัวอาจจะทำ หลายสิบลูก แล้วแต่ศรัทธาและกำลังทรัพย์จะอำนวยให้ ทางฝ่ายหญิงก็จะจัดเตรียมห่อของกระจุก กระจิก เช่น ข้าวสาร พริก หอม กระเทียม เกลือ กะปิ ปลาร้า ขนมห้าวต้ม และอาหาร เช่น ห่อหมก (ทางเหนือเรียกห่อนึ่ง) ชื่นปิ้ง (เนื้อทอด) เนื้อเค็ม หมาก เมี่ยง บุหรี่ ไม้ขีดไฟ เทียนไข สีย้อมผ้า ผลไม้ต่าง ๆ เครื่องใช้สอยต่าง ๆ ตามแต่ศรัทธาและฐานะ สิ่งของต่าง ๆ เหล่านี้จะบรรจุลงในถ้วย ซึ่งกรุด้วยใบตอง หรือกระดาษสีต่าง ๆ เมื่อจัดการบรรจุสิ่งของต่าง ๆ ลงในถ้วยเรียบร้อยแล้ว ก็จะเอา ยอด คือสดางค์ หรือธนบัตร ผูกติดไม้เรียวเสียบไว้ ยอด ที่ใสนั้นไม่จำกัดว่าเท่าใด แล้วแต่ กำลังทรัพย์และศรัทธา จะอำนวยให้เมื่อเตรียมสิ่งของดังกล่าวเสร็จเรียบร้อยแล้ว ต่อเช้าวันรุ่งขึ้น ในวันทานสลาก เขาก็จะใช้เด็กลูกหลานเอาเสื้อไปปูที่ลานวัด หรือตามศาลาบาตร และเอา ถ้วยสลาก ไปวางเรียงไว้เป็นแถว ๆ ส่วนผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะจัดเตรียมขัน (พาน) ข้าวตอกดอกไม้รูปเทียน ถือขัน (พาน) ไปวัดกันเป็นหมู่ ๆ บ้างก็งมมือลูกหลานไปด้วยส่วนพวกหนุ่ม ๆ สาว ๆ ก็ไปเหมือนกัน ส่วนมากไปกันเกือบหมดทั้งครอบครัว เพราะถือว่าการทานสลากภัตนี้มีอานิสงส์มาก และจะได้ ช่วยกันเอา ถ้วยสลาก ไปถวายพระในเวลาที่มีการเรียก เส้นสลาก

การ ทานถ้วยสลาก นี้ นอกจากจะมี ถ้วยเล็ก แล้ว ผู้ที่มีฐานะดี การเงินไม่ขัดสน ก็จะจัดเป็นพิเศษเรียกว่า สลากโชค สลากโชคนี้ ทำเป็นพิเศษกว่าสลากธรรมดา และในสมัยก่อน มักจะทำเป็นรูปเรือนหลังเล็ก ๆ มีข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น หม้อข้าว หม้อแกง ถ้วยชาม เครื่องนอน หมอนมุ้ง เสื้ออ้อน ไม้กวาด เครื่องนุ่มห่ม อาหารสำเร็จรูปแล้ว 1 สำรับ และรอบ ๆ เรือนหลังเล็ก นั้นจะมีต้นกล้วยต้นอ้อยผูกติดไว้ และยังมี ยอด เงินหลายสิบหรือปัจจุบันก็เป็นร้อย ๆ บาท ผูกติดไว้ สลากโชคนี้นี้บางคนก็อุทิศส่วนกุศลให้บิดามารดา หรือญาติผู้ใหญ่ที่ล่วงลับไปแล้ว

สลากโชคดี เจ้าของจะตกแต่งประณีตสวยงามมากกว่าสลากธรรมดา บางรายเจ้าของก็จะเอาเครื่องประดับอันมีค่า เช่น สร้อยคอทองคำ สร้อยข้อมือ หรือเข็มขัดนาฬิกา เข็มขัดเงิน ใส่ลงไปด้วย แต่ไม่ได้ ทาน ไปจริง ๆ เมื่อถวายสลากแล้ว ก็มักจะขอบูชา คื่น การเอาของมีค่าใส่ลงไปเช่นนี้ ผู้ถวายมักจะอุทิศส่วนกุศลส่วนกุศลนั้นให้ตนเอง เพราะเชื่อว่าเมื่อตายไปแล้ว หากไปเกิดในภพอื่นก็จะได้รับสิ่งของที่ตนถวายอุทิศไว้

สลากโชคนี้มักจะมีไม้กักราบ เพราะต้องใช้จ่ายเงินทองมาก และเมื่อจะยกสลากโชคไปวัดก็จะมีพิธีฆ้องกลองแห่แหนไป เมื่อถึงวัดก็จะนำเอาเส้นสลากไปรวมกันดังกล่าวมาแล้ว

การทานกัวยสลากนี้มีได้จัดทำเฉพาะหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่งเท่านั้น บางทีหลาย ๆ หมู่บ้านจะรวมกันทำที่วัดใดวัดหนึ่งในตำบลนั้น แต่ต้องเป็นวัดใหญ่และเป็นวัดเก่าแก่เพราะถือกันอยู่ว่า วัดที่สร้างขึ้นใหม่ จะมีงานทานกัวยสลากก่อนวัดเก่าไม่ได้ และวัดเล็ก ๆ ก็มักจะไปทำรวมกับวัดใหญ่ เพื่อแสดงความขุ่ยากในการจัดงานและการเตรียมอาหารเลี้ยงพระสงฆ์สามเณรที่มาร่วมในงานด้วย

ประเพณีวันออกพรรษา – มหาปวารณา

การอยู่จำพรรษาของพระสงฆ์ ตามพระพุทธานุญาต ตลอดไตรมาสถ้วนสามเดือน คือ นับตั้งต้นจากวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 เป็นต้นมา ครบถ้วน 3 เดือน จนในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ฉะนั้นวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 จึงเป็นวันออกพรรษา พึงเข้าใจไว้ว่าถึงแม้ว่าวันนี้จะเป็นวันออกพรรษาก็จริงแต่พระสงฆ์จะไปแรมคืนที่อื่นในวันนี้ยังไม่ได้ ต้องอยู่ต่อไปในวัดที่ตนอธิษฐานพรรษาไว้จนจนตลอดคืนนั้นเสียก่อน ต่อรุ่งขึ้นแรม 1 ค่ำ เดือน 11 จึงออกจาริกไปแรมคืนที่อื่นได้ ไม่เช่นนั้น การจำพรรษาจะไม่ครบ 3 เดือน พรรษาดด้วยเหตุนี้จึงมีบางคนเข้าใจผิดไปว่า วันออกพรรษาเป็นวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11

วันออกพรรษานี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วันปวารณา” หรือวันมหาปวารณา เป็นวันสำคัญวันหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเกี่ยวกับพิธีสงฆ์ กล่าวคือเป็นวันที่พระพุทเจ้าทรงอนุญาตให้ทำปวารณาแทนอุโบสถสังฆกรรมคือตามปกติจะต้องสวดปาติโมกข์ในที่ประชุมสงฆ์ทุกวัน อุโบสถ คือสวดเป็นประจำทุกกึ่งเดือน แต่เฉพาะวันนี้ไม่ต้องสวดปาติโมกข์ ทรงอนุญาตให้ทำปวารณาแทน

ปวารณานี้เป็นพิธีกรรมของสงฆ์อย่างหนึ่ง เป็นการกล่าวประกาศในท่ามกลางสงฆ์ เพื่อเปิดโอกาสให้สงฆ์ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ในเมื่อเห็นความผิดพลั้งไม่ดีไม่งามของกันและกัน ทั้งพระผู้ใหญ่และพระผู้น้อย ต่างก็กล่าวตักเตือนกันได้ทั้งนั้น วิธีนี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทเจ้า

มิได้ถือบุคคลเป็นใหญ่ แต่พระองค์ถือธรรม คือ ความถูกต้องความควรเป็นสำคัญ เมื่อเห็นความไม่ดี ไม่งามของการและกันแล้ว ก็อนุญาตให้ว่ากล่าวตักเตือนกันด้วยความบริสุทธิ์ใจ ทั้งนี้ก็เพื่อความบริสุทธิ์ของกันและกันในหมู่คณะสงฆ์

ประเพณีตักบาตรเทโว

ประเพณีสำคัญที่เข้ามาในล้านนาไทยสมัยนี้ (2500 – 2547) คือ ประเพณีตักบาตรเทโว เป็นคำย่อมาจาก เทโวโรหณะ หมายถึง การเสด็จลงมาจากเทวโลกของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตามตำนานเล่าว่า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ได้เสด็จไปประกาศพระศาสนา ในแคว้นชมพูทวีป คือ ประเทศอินเดียเวลานี้ เริ่มตั้งแต่เมืองราชคฤห์, พาราณสี, เมืองสาวัตถี ตลอดถึงเมืองกบิลพัสดุ์ ซึ่งเป็นราชปิตุภูมิของพระองค์ ทรงเทศนาโปรดพระเจ้าสุทโธทนะ พระพุทธบิดา, พระนางมहाปชาบดีโคตรมี, พระนางยโสธราพิมพม และราหุลราชกุมาร ตลอดถึง พระประยูรญาติทั้งหลายในบรรดุมรรคผลตามสมควรแก่อุปนิสัยของตนแล้ว พระองค์ทรงรำลึกถึง พระนางสิริมหามายา ซึ่งได้สิ้นพระชนม์หลังจากพระองค์ประสูติได้ 7 วัน พระองค์ทรงดำริที่จะ สมองคุณพระพุทธมารดา ซึ่งทรงพิจารณาว่ามีพระคุณมากยิ่งนัก จะหาอะไรเปรียบปานมิได้ ทรงวินิจฉัยโดยรอบคอบแล้ว ทรงเห็นว่ามิสิ่งเดียวเท่านั้น ที่จะสนองคุณพระมารดาเป็นการใช้นี้ คำนามให้คู่ควรกันได้ นั่นคือ พระอภิธรรม ฉะนั้นในพรรษาที่ 7 นับแต่ปีที่ตรัสรู้ พระพุทธองค์ จึงได้เสด็จขึ้นไปจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เทศนาพระอภิธรรมปิฎกโปรดพระพุทธมารดา อยู่หนึ่งพรรษาคั่นออกพรรษาแล้ว วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 พระพุทธเจ้าจึงเสด็จลงมาจากสวรรค์ ชั้นดาวดึงส์มาประทับที่เมืองสังกัสสะมีประชาชนไปเฝ้าพระพุทธองค์ เพื่อทำบุญตักบาตรอย่าง หนาแน่น ด้วยเหตุนี้ชาวพุทธจึงถือว่า วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 เป็นวันคล้ายวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จ จากเทวโลกลงมาสู่เมืองมนุษย์ จึงนิยมตักบาตรกันเป็นพิเศษ จนเป็นประเพณีสืบทอดกันมาจนถึง ทุกวันนี้ เรียกว่า ตักบาตรเทโว

ประเพณีทานผ้าสา

ประเพณีทานผ้าสา คือ การถวายผ้าจำนำพรรษาแก่พระสงฆ์ที่จำพรรษา 3 เดือน อยู่ในวัดใดวัดหนึ่งนั่นเอง ศรัทธาประชาชนที่อุปฐากบำรุงวัดนั้น จะพากันชวนขวดยาผ้าจีวรบ้าง ผ้าสบงบ้าง หรือบางแห่งหาครบทั้งชุด คือ เป็นผ้าไตรจีวรทีเดียว ล้านนาไทยเรียกว่า ผ้าเครื่องไทยใหญ่ จะเรียกว่า ผ้าจุมคือ ผ้าขุมหรือขุมนุ้ม ใช้เป็นเครื่องถวายแก่พระบวชใหม่และถวายแก่พระภิกษุ ผู้จำพรรษาในวัดที่ตนทำบุญ

ถวายผ้าจำนำพรรษา

ผ้าจำนำพรรษา ตามความหมายเดิม หมายถึงผ้าที่ถวายแก่ภิกษุ ผู้อยู่จำพรรษาศรป 3 เดือน เว้นผ้ากฐิน เป็นพิเศษส่วนหนึ่งซึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้จำพรรษาศรป 3 เดือน กรานและอนุโมทนา กฐินแล้ว รับและบริโภคใช้สอยได้ภายในกำหนด 5 เดือน อันเป็นเขตอาณิสสีกฐินที่รับและบริโภคได้ แต่มีกำหนดเพียง 1 เดือน ในจิวรกาล เขตอาณิสสีกฐินจำพรรษาคือนับแต่แรม 1 ค่ำเดือน 11 ถึงกลางเดือน 12 เท่านั้น ถ้าถวายผ้านอกกาลกำหนดนี้ไม่นับเป็นผ้าจำนำพรรษา การถวายผ้าในเขตดังกล่าวนี้ เป็นการสงเคราะห์ภิกษุผู้กำลังต้องการจิวรมาผลัดเปลี่ยนของเก่าในระหว่างจิวรกาล จึงนิยมทำกันมาแต่ครั้งพุทธกาล แม้ในทางราชการของไทยก็ปรากฏทำเป็นแบบแผนขึ้นแต่ครั้งรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานสำหรับวัดพระเชตุพนฯ วัดอรุณราชวราราม และวัดราชโอรสเป็นปฐม มีแจ้งอยู่ในหนังสือพระราชพิธี 12 เดือน ในปัจจุบันจกมานานแล้ว สำหรับชาวบ้านยังมีทำกันอยู่บ้างตามประเพณี โดยความมุ่งหมายและเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ซึ่งที่ทำกันทั่วไปมีระเบียบปฏิบัติดังนี้

การถวายผ้าจำนำพรรษาที่ชาวบ้านทำกันในปัจจุบันนี้เป็น 2 อย่าง อย่างหนึ่ง เป็นของเจ้าภาพคนเดียว อีกอย่างหนึ่งเป็นการเรียไร คือ มีหัวหน้าทายกแจกฐิกา หรือ ป่าวร้องชาวบ้านให้ช่วยกันรับไปพอเท่าจำนวนพระสงฆ์ ในวัดนั้น ๆ ส่วนผ้าที่จะถวายนั้นมิได้จำกัดให้เป็นอย่างเดียวกันจะเป็นผ้าไตรจีวรสำเร็จรูปทั้งไตร หรือผืนใดผืนหนึ่งก็ได้ ที่สุดจนผ้าขาวอย่างอย่างหนึ่งสุดแต่ศรัทธา บางทีก็มีไทยธรรมอย่างอื่นเป็นบริวารด้วย

ประเพณีการถวายกฐิน

กฐินนี้ แรกเริ่มเดิมทีก็เริ่มขึ้นเฉพาะภิกษุสงฆ์ในวัดก่อน คฤหัสถ์ยังทำไม่ได้เหมือนปัจจุบันนี้ซึ่งเป็นธรรมเนียมของภิกษุผู้อยู่ในอาวาสเดียวกัน จะต้องถือ นิสัย คือถือความพึงพักขอความเป็นศิษย์เล่าเรียนพระธรรมวินัยในสำนักพระเถระก่อน ถึงคราวจะจากไปเป็นเหตุให้ภิกษุทั้งหลายคิดถึงอุปการคุณ จึงเรียไรผ้าที่หาได้รูปละเล็กละน้อยทำเป็นสบงจีวร ถังมาฏิ เพื่อถวายเป็นที่ระลึก

ดังนั้น จึงมีพุทธทานุญาติให้สงฆ์ทำกฐินนี้ เพื่อจะส่งเสริมอุปการคุณแก่ผู้ใหญ่ และปฏิบัติกิจการของผู้น้อยให้เจริญขึ้นด้วย สามัคคีธรรม และทั้งยังจะเป็นการฝึกหัดภิกษุผู้ไม่ชำนาญในการตัดหรือเย็บจีวรอีกด้วย

ประเพณีถวายผ้ากฐินของล้านนาไทย

ในสมัยโบราณล้านนาไทย ไม่ค่อยนิยมทอดกฐินกันอย่างในสมัยปัจจุบัน เนื่องมาจากการถวายกฐินเป็นงานใหญ่ ต้องตระเตรียมมาก โดยเฉพาะการเตรียมบริวารกฐินและการเลี้ยงดูญาติพี่น้องมิตรสหายที่มาร่วมงาน ผู้ถวายกฐินจะต้องเป็นคนมีฐานะดี มีเจตนาศรัทธาแรงกล้า

จึงจะถวายได้ การทำบุญกฐินในสมัยโบราณจึงมีน้อย แต่การถวายกฐินนับเป็นประเพณีสำคัญอยู่ เมื่อผู้มีศรัทธาในหมู่บ้านผู้ใดคนหนึ่ง มีเจตนาจะถวายกฐิน ประกาศให้รู้ด้วยการไปจองไว้ที่วัด จึงทำความขึ้นชมยินดีแก่ชาวบ้านใกล้เคียง เมื่อคราวมีงานจึงมาร่วมด้วยเป็นอันมาก

การทอดกฐินสำหรับล้านนาไทย ได้แพร่หลายและนิยมทำกันมากขึ้นในยุครัตนโกสินทร์นี้ มีประชาชนนิยมทำกันทุกแห่งหนในคราวเทศกาลหลังจากออกพรรษาแล้ว

ประเพณีทอดผ้าป่า

ในล้านนาไทย เมื่อเดือนยี่มาถึงนิยมทอดผ้าป่าหรือ ทานทอด กันเกือบทั่วไป นับแต่โบราณมาบางคนทำการถวายกฐินแล้ว เอาผ้าป่าไปทอดอีก เป็นผ้าป่าหางกฐิน บางคนจัดตั้งผ้าป่าขึ้นมาเป็นการเฉพาะมีลักษณะผ้าบังสุกุลจีวรที่ปรากฏตามตำนานทางพุทธศาสนาว่า “คราวหนึ่ง พระอนุรุทธเถระ ผู้เป็นพระอรหันต์เที่ยวแสวงหาบังสุกุลจีวรตามแนวป่าและเดินเข้าไปในป่าช้า หวังใจว่าจะพบผ้าสักผืนหนึ่ง ขณะที่พระอนุรุทธรำพึงเช่นนั้น เทพธิดาคนหนึ่ง ซึ่งชาติก่อนเคยเป็นภรรยาของพระอนุรุทธ มีศรัทธาอยากถวายผ้าบังสุกุลแก่ท่าน จึงนำเอาผ้าทิพย์ลงมาพาดไว้ที่ต้นไม้อันหนึ่ง ต้นหนึ่ง ระหว่างทางที่พระเถระเดินผ่านไป เมื่อพบเหตุการณ์เช่นนั้น จึงแสดงความประหลาดใจ เมื่อถามถึงเจ้าของไม้มี ท่านจึงอธิบายว่าเป็นผ้าบังสุกุล การทอดผ้าป่าสมัยต่อมาถึงปัจจุบัน ก็มาจากสาเหตุเดิมนี้เอง

การทอดผ้าป่าปัจจุบัน เจ้าภาพจะนำเอากิ่งไม้ที่เหมาะสมแก่ต้นผ้าป่ามาใช้แทนต้นไม้หรือพุ่มไม้โดยมากใช้กิ่งมะขาม เพราะมีกิ่งมากและเหนียวด้วย นำมาปักติดกับต้นกัณฑ์สังเคตหรือหม้อไหภาชนะ แล้วแต่ศรัทธา ภายในภาชนะดังกล่าวจะใส่เครื่องอุปโภค บริโภคของกินของใช้ เช่น ข้าวสาร พริกแห้ง ปลาแห้ง ผลไม้ต่าง ๆ และของใช้ภายในครัว ส่วนต้นผ้าป่าก็จะแขวนวัตถุก่อนข้างเบา มีหมากพลู บุหรี่ ไม้ขีด เทียนไข สมุด ดินสอ เป็นต้น แล้วมี ผ้าจีวร หรือสบงที่ใช้เป็นผ้าแขวน หรือพาดไว้ผืนหนึ่ง สำหรับให้พระสงฆ์มาพิจารณาชักบังสุกุล สิ่งที่นิยมทำกันเป็นประจำคือ การนำเอาผ้าขนหนูมาทำเป็นรูปพระนี่เล็ก ๆ แขวนไว้ด้วย การทอดผ้าป่าเยี่ยงสมัยโบราณนี้ ดูจะบางตามากเสียแล้ว การทอดผ้าป่ามักจะสงบจีวรหรือไตรจีวร และอื่น ๆ เช่น อ้อย ข้าวสาร ปลาแห้ง ปลากรอบ บรรจุลงในกระชู้บั้ง กระบุงบั้ง และปิดกระดาษาอย่างสวยงาม ภาชนะเหล่านี้ส่วนมากมีขนาด 1 สอกบั้ง 2 สอกบั้ง เอากิ่งไม้ปักตั้งลงไป แล้วแขวนตามกิ่งไม้ด้วยของใช้ต่าง ๆ ถ้าจะให้สนุกสนาน ตื่นเต้นและพิสดาร จะใช้ไม้ไผ่สานเป็นรูป ผีเปรต แล้วเอากระดาษามาปะให้ดูน่ากลัว ภายในห้องบรรจุเครื่องใช้ต่าง ๆ แล้วยกไปไว้ตามสุ่มหม่อมไม้ ถ้าพระภิกษุองค์ใดไปพบเข้าแล้วตกใจก็จะผ่านไป แต่ถ้าองค์ไหนไม่ตกใจจะเก็บเอาผ้าไป ก็คล้ายกับว่าช่วยให้ผีเปรตนั้นไปผุดไปเกิด

ประเภทของผ้าป่า

1. ผ้าป่าหางกฐิน หรือแถมกฐินโดยมาก เจ้าภาพผู้ทอดจัดให้มีขึ้น คือเมื่อทอดกฐินแล้วก็เลยทอดผ้าป่าตามไปด้วย
2. ผ้าป่าโยงเป็นผ้าป่าเจ้าภาพเดียวหรือหลายเจ้าภาพบ้าง จัดทำรวมกันหลายกอง
3. ผ้าป่าสามัคคี
4. ทานทอด (ทิ้งทาน)

สำหรับการทำบุญอีกประเภทหนึ่ง คือการทานทอด ซึ่งภาคกลางเรียกว่า ทิ้งทาน เจตนาของทายกผู้จะถวายแก่พระสงฆ์ก็ดี หรืออยากจะทำบุญสงเคราะห์แก่คนยากไร้เฉยใจผู้ใดก็ดี เขาจะนำเอาวัตถุที่จะถวาย หรือที่จะจัดให้ ไปวางไว้ใกล้ ๆ กับสถานที่อยู่ของภิกษุ เช่น บริเวณหน้ากุฏิของท่าน ถ้าเป็นชาวบ้านก็ใช้บริเวณหน้าบ้านของเขา หลังจากวางของแล้ว ก็ทำการจุดประทัด เพื่อเป็นสัญญาณว่ามีคนเขาเอามาถวายหรือไม่ ให้สมกับเจตนาทานทอด หรือทิ้งทานจริง ๆ การทอดผ้าป่าจึงทำสองลักษณะคือ ทอดด้วยการกล่าวคำถวายแล้วพระสงฆ์อนุโมทนาอย่างหนึ่ง กับวางของแบบทานทอด หรือทิ้งทานโดยไม่ต้องการรับพรอนุโมทนาอีกอย่างหนึ่ง

ข้อสำคัญการทอดผ้าป่ามี 3 ประการคือ

1. ควรมีผ้า
2. ควรมีกิ่งไม้ปักไว้ด้วย
3. อุทิศถวายไม่เจาะจงพระรูปไหน
 - การมีผ้าและกิ่งไม้ก็เพื่อให้สมกับคำว่า ผ้าป่า คือ ผ้าที่ชาวบ้านเขาทิ้งไว้ในป่า
 - การไม่เจาะจงพระรูปใด ก็เพราะผ้าป่าเป็นผ้าที่ทอดสำหรับพระภิกษุผู้

ต้องการด้วยผ้าสุกุลจีวร

การทอดถวายผ้าป่าในปัจจุบันแยกออกไปเป็นหลายประเภท และกรรมวิธี เช่น เป็นผ้าป่า หางกฐินผ้าป่าโยง คือ การทำหลาย ๆ กอง เช่นผ้าป่า 108 กอง ผ้าป่าสามัคคี และผ้าป่า ขอบคลุมของพวกทัศนาวจรซึ่งนิยมกันมากที่สุด ในเดือนยี่ของล้านนาไทย

ประเพณีเดือนยี่ ตรงกับเดือนพฤษภาคม

ประเพณีเดือนยี่ หรือบางที่เรียกกันว่าเดือนยี่เป็ง นับเป็นประเพณีเก่าแก่ของล้านนาไทย ประชาชนนับถือปฏิบัติกันมานับแต่พุทธศตวรรษที่ 14 สมัยอาณาจักรหริภุญชัยได้มีประเพณีเดือนยี่และทำพิธีลอยโคมแล้ว ในตำนานเมืองลำพูนกล่าวว่า ชาวเมืองหริภุญชัยได้อพยพหนีหิวอดอยากไปอยู่เมืองหงสาวดี ซึ่งมีเชื้อสายมอญด้วยกัน เป็นเวลาหลายปี เมื่อโรคภัยสงบแล้ว ชาวเมืองลำพูนก็ย้ายกลับบ้านเมืองเดิมของตน บางคนก็แต่งงานมีครอบครัว เมื่อถึงเดือนยี่เป็งมาถึง

ชาวเมืองลำพูนคิดถึงญาติที่อยู่ ณ เมืองหงสาวดี ก็จะเอาวัตถุข้างของใส่แพไหลล่องไปตามลำน้ำกวง แม่ทา แม่ปิง โดยคิดว่าสิ่งของเหล่านั้นจะล่องลอยไปถึงญาติที่อยู่เมืองหงสาวดีโพ้น จึงเป็นต้นเหตุแห่งการลอยโคม หรือลอยกระทงแต่นั้น และประเพณีเดือนยี่ก็มีมาแต่ครั้งกระโน้นแล้ว

ในหนังสือโบราณล้านนาหลายฉบับกล่าวถึงเดือนยี่เป็ง เช่น คำกาพย์ลำดับกัณฑ์ มหาชาติกล่าวถึงเดือนยี่เป็ง ตอนหนึ่งว่า เวสสันดรปริปัญณัง มาถึงนครกัณฑ์ สุดซ้อยเหล่าเดือนยี่เป็งพระจันทร์เพ่งเปล่งฝ่ามณฑลทั่วฟ้า สุกไสยวาดยายวา บัดนี้ข้าจกได้ลำดับลำดับกัณฑ์มหาชาติ แก้วหือเป็นที่แล้วแห่งนิคมธรรม ฯลฯ

การเตรียมการเดือนยี่ของประชาชน

เมื่อเทศกาลเดือนยี่มาถึงแล้ว ประชาชนจะมีความสนุกสนานรื่นเริง เพราะฟ้าฝน และฤดูกาลเป็นใจ จึงได้เตรียมการไว้หลายอย่างหลายประการ คือ

1. เตรียมเครื่องแต่งกาย นุ่งห้อย เพื่อจะใส่ไปวัดในวันเดือนเพ็ญ หรือวันอื่น ๆ ซึ่งหนุ่มสาวจะเตรียมกันเป็นพิเศษ เพราะที่วัดคือดินแดนแห่งอิสสระในการเลือกคู่รัก คู่แวง
2. เตรียมโคมหูกระต่าย โคมราวไว้ เพื่อประดับบูชาหน้าบ้านเรือนของตน
3. เตรียมผางสะดัด (ถ้วยประทีป) ไว้ตามอายุของคนในเรือน เช่น อายุพ่อ อายุแม่ และลูก มีกี่คนก็เตรียมการไว้หมดโดยไปหาถ้วยประทีปใส่ดินกาและน้ำมัน หรือขี้ผึ้งไว้เป็นที่เรียบร้อยนำไปบูชาในวันเดือนยี่เพ็ง

4. เตรียมกัณฑ์ธรรม หรือกัณฑ์เทศน์สำหรับจะนำไปฟังเทศน์ ตามคัมภีร์ธรรม ขะตาวัน ขะตาดือน และชะตาปี ที่นิยมกันมาแต่โบราณกาล เกี่ยวกับธรรมชะตานี้ ผู้ถวายจะต้องไปจ้างให้คนจารลงในใบลานเป็นผูก ๆ แต่ละเรื่อง แล้วประกอบพิธีการลบธรรมด้วยขมิ้น และน้ำมันยาง จนเห็นตัวอักษรชัดเจน ผูกสายหยอง คือ ด้ายไว้สำหรับเทศน์ เรียกกันว่า ธรรมใหม่ หรือคัมภีร์ แล้วทายกทายิกาจะเตรียมไว้ที่ต้นกัณฑ์ ให้พระหยิบขึ้นเทศน์ ในตอนท้ายพระธรรม หรือคัมภีร์ จะมีชื่อผู้จารและผู้บริจาคไว้ เช่น “ปถมมุตสรัทธา นายอภิชาติ นางบัวเลี่ยม พร้อมด้วยลูกได้ทำนไว้คำฐาสนา 5000 พระวสา ขอสุขสามประการ มีพระนิพพานเป็นยอด จ้มเทอะ การกระทำของล้านนาแบบนี้จึงเกิดเป็นการสั่งสมพระคัมภีร์ต่าง ๆ ทางศาสนาไว้มากมาย นับเป็นล้าน ๆ ผูก นับเป็นกุศโลบายที่ดีเยี่ยมในการอนุรักษ์วิทยาการของบรรพบุรุษไว้ได้นาน

5. เตรียมบุปผาลาชาข้าวตอกดอกไม้ ชาวบ้านจะเอาข้าวเปลือก ข้าวฟ่างไปคั่วทำเป็นข้าวตอก เพื่อใช้โปรยเวลาในงาน เช่น โปรยเวลามีขบวนแห่ โปรยเวลาเทศน์มหาชาติกัณฑ์นคร ตอนมาถึงเวลาฝนห่าแก้ว รัตนธาราตกลงมา การเตรียมดอกไม้เครื่องประดับสถานที่ เช่น การทำ โคมระย้า อุบะดอกไม้ นำไปถวายพระในวัด เป็นความเชื่อที่มีค่าอย่างหนึ่ง คือ หากใครได้

ถวายเป็นดอกไม้และข้าวตอกบูชา เกิดมาในภพชาติใดจะเป็นผู้มีกลิ่นหอม และเป็นคนมีเสน่ห์น่ารักแก่ประชาชน เมื่อใกล้วันเดือนยี่มาถึง ประชาชนจึงเตรียมข้าวตอกดอกไม้ไว้เป็นเครื่องบูชา

6. การเตรียมอาหารสำหรับพระภิกษุสงฆ์ เป็นประเพณีเดือนยี่มาแต่โบราณแล้ว หากวันขึ้น 14 ค่ำมาถึง ประชาชนจะพากันเตรียมของถวายพระสงฆ์ คือ อาหาร ขนมน และผลไม้ อาหารประกอบด้วย แกงอ่อม แกงฮังเล ห่อหนึ่ง (ห่อหมก) และลาบ อาหารเหล่านี้เป็นอาหารพื้นเมืองที่นิยมทำกันในสังคมล้านนา มาช้านาน ขนมนประกอบด้วย ขนมห้อย (ขนมเทียน) ข้าวต้ม ถั่วแปบ ข้าวต้มหัวหงอก ขนมน้ำคุด (ศลาอ่อน) ฯลฯ ผลไม้ที่ปลูกกันในท้องถิ่นก็มี ถั่วต่าง ๆ ส้มโอ ส้มเกลี้ยง และอื่น ๆ อาหารการกินเหล่านี้จะนำไปถวายพระสงฆ์ที่วัดในวันรุ่งขึ้น

การบูชาผางพะตัก (ถ้วยประทีป) ของล้านนาไทยจึงอยู่ในความนิยมของประชาชนมากเพราะได้สร้างค่านิยมไว้ให้ประชาชนเห็นคุณค่าของการบูชาว่ามีอันที่สละสลวยในการบำเพ็ญกุศลความดี

หลังจากการบูชาพระประทีปแล้ว ประชาชนจะจุดโคมไฟบูชา ฟ้ายสว่างไสวทั่วพระอารามบางคนกลับบ้านแล้วบูชาดวงประทีปที่ตนเห็นว่าควรบูชา เช่น บ่อน้ำ ครัวไฟ หม้อน้ำ ประตูบ้าน ประตูดั้งฉาง เทวดาประจำบ้าน ดังนั้นในวันเพ็ญ ในบ้านของแต่ละคนสว่างไสวประดุจกลางวันที่เดียว

เมื่อจุดธูปเทียนเสร็จแล้ว จะมีการจุดดอกไม้เพลิง และเล่นบอกลไฟต่าง ๆ ภายในวัด โดยจุดเป็นพุทธบูชา บางแห่งก็มีการจุดบอกลไฟดอก หรือดอกไม้เพลิง แข่งขันประชันกันมีการแจกรางวัลด้วย

ในคืนเดือนยี่เพ็งประชาชนของหมู่บ้านพากันหลังไหลไปวัด แต่ละคนแต่งตัวด้วยพัสดราภรณ์สวยงาม มีใบหน้าเบิกบาน สนุกสนานด้วยการละเล่น เดือนยี่ทำให้เกิดประเพณีสำคัญหลายประเพณี

เมื่อเดือนยี่มาถึงประชาชนชาวล้านนาไทย จะจัดประเพณีขึ้นหลายอย่างหลายทาง คือ ประเพณีการทานสลากภัตต์ ประเพณีทอดกฐิน ประเพณีทอดผ้าป่า ประเพณีทานขันข้าว ประเพณีตั้งธรรมหลวง ประเพณีทานโคมต่าง ๆ และผางประทีป ประเพณีจุดดอกไม้ไฟต่าง ๆ ประเพณีลอยโคมด ลอยกระทง ประเพณีการแต่งงาน ฯลฯ

ประเพณีลอย โคมด หรือลอยกระทง

ประเพณีลอยโคมด หรือลอยกระทง มีมาแต่โบราณกาลแล้ว นับแต่สมัยอาณาจักรหริภุญชัยอาณาจักรล้านนาไทย เมื่อถึงวันเดือนยี่เพ็ง ก็จะทำพิธีลอยโคมด เป็นการลอยด้วยความหมาย

1. เป็นการลอยเคราะห์ลอยบาป
2. เป็นการลอยเพื่อส่งของ
3. เป็นการลอยเพื่อบูชาพระนารายณ์
4. เป็นการบูชาพระพุทธรูปในหาดทรายแม่น้ำนัมมตี
5. เป็นการลอยเพื่ออธิษฐาน

การลอยกระทงนั้น แต่โบราณล้านนาเรียกกันว่า ลอยโคมค คือว่าโคมค เป็นชื่อผีป่า เรียกกันว่า ผีโคมค ชอบออกหากินกลางคืน จะมีพะเนียงไฟเห็นเป็นระยะอย่างผีกระสือ ดังนั้น กระทงที่จุดเทียนแล้วปล่อยลงในน้ำจะกระทบกับน้ำเกิดเงาสะท้อนขึ้นวับ ๆ แวม ๆ หากเราขึ้นดูใกล้ ๆ จะเป็นเหมือนแสงพะเนียงไฟผีโคมค ทางล้านนาแต่โบราณจึงเรียกลอยกระทงว่า “ลอยโคมค”

วันลอยกระทง

กระทงเล็ก ๆ ที่ชาวบ้านจัดทำขึ้นนั้น นิยมลอยตามแม่น้ำลำคลอง หนองบึง ใกล้เคียง ๆ บ้านของตน ทำกันเป็นส่วนตัวและครอบครัว นิยมลอยกันในวันเดือนขึ้น 14 - 15 ค่ำ ส่วนกระทงใหญ่จัดกันเป็นส่วนรวมแห่แหนเป็นขบวนนั้น นิยมลอยกันในวันแรม 1 ค่ำ เพราะวันเพ็ญ ไม่สะดวกเนื่องจากอุบาสกอุบาสิกาต้องไปทำบุญ ฟังเทศน์วันพฤหัสบดีวาราม ประเพณีลอยกระทงเป็นประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งที่เป็นส่วนหนึ่งในประเพณีเดือนยี่ของล้านนาไทย

ประเพณีตั้งธรรมหลวง (มหาชาติ)

การตั้งธรรมหลวง คือ การฟังเทศน์ครั้งใหญ่ ประชาชนมาร่วมกันฟังเทศน์กันมากเป็นพิเศษด้วยการนำเอาภักดิ์เทศน์มาถวายก็ดี มาร่วมฟังมหาชาติก็ดี เรียกว่า ฟังธรรมใหญ่ หรือตั้งธรรมหลวง บางท่านมีความคิดว่า การตั้งธรรมหลวงก็คือ งานเทศน์มหาชาตินั่นเองซึ่งก็เป็นการถูก หากจะให้สมบูรณ์ที่สุดคือ การฟังเทศน์ครั้งใหญ่ รวมทั้งการฟังเทศน์แบบธรรมวัตรและฟังมหาเวสสันดรด้วย

การตั้งธรรมหลวงต้องเตรียมพิธีหลายประการ เช่น แต่งสถานที่สำหรับเทศน์ หรือที่ฟังเทศน์ให้มีบรรยากาศคล้ายกับเรื่องราวในเรื่องเวสสันดรชาดก บางแห่งทำเขาวงกตสำหรับอุบาสก และอุบาสิกาเข้าไปเดินตรงกลางตั้งพระพุทธรูปไว้เพื่อให้ประชาชนเข้าไปเคารพกราบไหว้ด้วยรูป เทียน ดอกไม้ การเข้าเขาวงกตนั้นมีค่านิยมว่าตัวเองได้เข้าไปในสถานที่ซึ่งพระเวสสันดรโพธิสัตว์ ประกอบคุณความดี คือการให้ทานปรมาตบารมี แม้จะเป็นการสมมุติก็เป็นการระลึกในด้านคุณความดีที่จะเป็นแบบอย่างให้มีการทำต่อไป

ประเพณีเดือน 3 ตรงกับเดือน ธันวาคม

ประเพณีการเกี่ยวข้าว

ยามเกี่ยวข้าวเอาเฟือง หรือ ยามเกี่ยวไ้เกี่ยวนา เป็นคำที่ใช้สำหรับประเพณีการเกี่ยวเกี่ยวของเกษตรกร ชาวนาชาวไร่ของล้านนาไทย ที่ทำมาช้านานจนกลายเป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันในห้องถิ่น โดยตลอดนับแต่อดีตกาลนานโพ้นจนกระทั่งปัจจุบัน

การปลูกของพืชผลของประเทศไทย หากนับตั้งแต่เดือนตุลาคมของทุกปีมานั้น พืชผลของภาคเหนือมีข้าว เป็นต้น จะสุกจากเหนือล่องใต้ ถ้าเลยเดือนมีนาคมของทุกปีผลไม้อะไรจะสุกจากด้านใต้ของประเทศขึ้นไปสู่เหนือ ข้อนี้เป็นข้อสังเกตมานาน ด้วยเหตุผลทางภูมิศาสตร์ว่า 6 เดือนแรกไทยได้รับมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ พัดเอาฝนเข้ามาตกลงในภูมิภาคนี้ ผลไม้อะไรจะสุกจากใต้ไปเหนือหกเดือนหลังมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ พัดเอาความแห้งแล้งมาสู่ภูมิภาคนี้ทำให้ผลไม้อะไรสุกจากเหนือไปสู่ใต้ เป็นอย่างนี้ชั่วเวลาช้านาน

ฤดูเดือน 3 เหนือ ตรงกับเดือนอ้ายของภาคกลาง ข้าวกล้าในทุ่งนาจะเริ่มสุกมีสีส่นเหลืองอร่ามเต็มท้องทุ่ง เป็นเวลาที่ชาวนาทั้งหลายจะเตรียมตัวทำงานอย่างหนัก คือจะเริ่มจากการทำพิธีกรรมและการเกี่ยวเกี่ยวข้าวกล้าในนาของตนทุกครัวเรือน

ประเพณีการสู่ขวัญข้าว

การสู่ขวัญข้าวเป็นการบูชาแม่โพสพผู้บันดาลให้ข้าวกล้าแก่คนทั้งหลาย และการทำขวัญข้าวเชื่อกันว่าจะทำให้ผลิตผลดี กินไม่เปลืองมังมูลพูนสุขอีกอย่างหนึ่งกระทำขวัญข้าวเป็นการแสดงกตัญญูตเวทีของประชาชนที่มีต่อเทพยดาฟ้าดิน การทำขวัญข้าวหรือประเพณีฮ้องขวัญข้าวจึงเป็นสิ่งที่ควรศึกษาดังต่อไปนี้

การทำขวัญข้าวและเลี้ยงผีไท้ผีนา

การทำขวัญข้าว ทำกันหลายแบบแล้วแต่การได้รับการถ่ายทอดทางประเพณีมาอย่างใดตามวิธีที่ผู้เขียนได้เห็นจากบิดาทำการสู่ขวัญข้าวหรือทำขวัญข้าวมีวิธีการดังนี้

อุปกรณ์	- เสือ	1 ผืน
	- หมอน	1 ใบ
	- ข้าวสุก	1 กล่อง
	- ไก่ต้ม	2 ตัว
	- เหล้า	1 ไห
	- ขนมน, กล้วย, ผลไม้	1 ชุด
	- หมาก	1 ห่อ
	- เมี่ยง	1 ห่อ

- บุหรี่ 2 มวน
- น้ำดื่ม 1 ดัน หรือ 1 คนโท
- แว่น (กระจก) 1 บาน
- หวี 1 อัน
- แป้งของหอม 1 ชูต
- น้ำมันทาผม 1 ขวด

การเลี้ยงผีโพงผีนาและส่วยข้าวของชาวบ้านบางแห่งทำแบบง่ายๆ ดังนี้

- ข้าวสุก ข้าวเหนียว หรือข้าวเจ้า ก็ได้
- ไข่ต้ม 1 ฟอง
- กล้วย 1 ลูก
- ขนมหหรือข้าวต้ม
- ดอกไม้ รูปเทียน

ทำกระทำใหญ่ประมาณ 1 คืบใส่วัตถุเหล่านี้แล้วนำไปวางไว้ที่ค้ำงสังเวแม่โพสพ
จุดใดจุดหนึ่งในนาของตน (การบูชานี้เรียกว่า บูชาแม่โกสกกหรือโพสพ)

- เหล้า 1 ไห
- ไก่ต้ม 1 คู่
- ข้าวสุก
- ข้าวต้ม
- ขนมห
- ผลไม้

นำไปสังเวบริเวณที่ชาวนาตั้งไว้สำหรับผีโพงผีนา การสังเวแบบนี้เรียกว่า บูชา
แม่ธรณี ผีโพง ผีนา

ประเพณีเข้าโสสานกรรม

ในล้านนาไทยมีประเพณีอย่างหนึ่งซึ่งพระสงฆ์และศรัทธาประชาชนได้ร่วมกันจัดทำ
ในระหว่างเดือน 3 - 4 - 5 เหนือ คือช่วงเดือนทางสุริยคติ ธันวาคม มกราคม และกุมภาพันธ์ นิยมให้
พระสงฆ์ตามวัดต่าง ๆ ออกไปเข้าโสสาน หรือเข้ารุกขมูล หรือเข้าโสสานกรรมในป่าช้า กิจกรรม
เหล่านี้ทำขึ้นจนเป็นประเพณีสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

โสสาน หรือ สุสานหรือป่าช้า ที่ฝังหรือเผาศพของชาวล้านนาไทยมีอยู่ 2 ประเภท คือป่าช้าสำหรับใช้เผาและป่าช้าสำหรับใช้ฝัง ป่าช้าสำหรับเผา จะทำเชิงตะกอนก่อด้วยอิฐถือปูนไว้เพื่อนำศพขึ้นเผา บางแห่งทำเป็นเมรุอย่างดี ลั่นคำใช้จ่ายแต่ละแห่งหลายแสนบาททีเดียว ป่าช้าสำหรับฝังนั้น แต่โบราณมาคนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เวลาตายนิยมนำศพไปฝังที่ป่าช้าเป็นสวนมาก บางกรณีก็มีการนำเอาข้าวของเครื่องใช้ส่วนตัวไปฝังด้วย เช่นศพของชาวกะเหรี่ยงชาวลัวะ เป็นต้น เรามักจะพบศพสมอที่มีโครงกระดูกและอุปกรณ์เครื่องใช้ของคนตาย

การเข้าโสสานหรือรูกขมูลนี้ พระสงฆ์ต้องถือปฏิบัติในชุดคงคัตถ์อย่างเคร่งครัด จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อยู่กรรม” คือ ปฏิบัติจริงจัง ไม่ยอมเดินทางไปไหน ๆ ชาวบ้านพูดกันว่า “รู้เจ้าเข้ากรรม”

ประเพณีเดือน 4 ตรงกับเดือน มกราคม

ประเพณีทานหลวงไฟพระเจ้า

ประเพณีทานหลวงไฟพระเจ้านั้น เกิดขึ้นเพราะเหตุผลทางภูมิศาสตร์ของล้านนาไทยว่าในสมัยโบราณมานั้น มีอากาศหนาวจัดมากเพราะบ้านเมืองยังมีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ ต้นไม้ขึ้นหนาแน่นทุกป่าทุกแดน ความชื้นจึงสูง ทำให้อากาศในหน้าหนาวมีอากาศชื้น หิมะหมอกเหมยน้ำค้างตกมากในฤดูหนาว จังหวัดเชียงใหม่- เชียงราย หนาวที่จัด เหมยหมอกที่เรียกกันว่า เหมยขาบ ย่อมตกในหน้าหนาวตอนกลางคืน มีลักษณะแข็งคล้ายลูกเห็บติดอยู่ตามหญ้า พอลายๆ ประมาณ 10 - 11 นาฬิกา จึงค่อยละลายไป โดยเหตุผลทางภูมิศาสตร์ คือ อากาศหนาวจัดนี้เองประเพณีทานหลวงไฟพระเจ้า จึงนิยมทำกันตามวัดในชุมชนล้านนาไทยมาช้านาน

ประเพณีทานข้าวจี - ข้าวหลาม

วันเพ็ญเดือน 4 เหนือ เดือน ยี่ ได้ คือ เดือนมกราคม เป็นเดือนที่ชาวนาเก็บเกี่ยวข้าวแล้วนำไปใส่ยุ้งฉาง ชาวล้านนาไทยนิยมทำบุญทำทานก่อนที่ตัวเองจะบริโภค เพื่ออุทิศส่วนบุญกุศลแก่เทพยดา มีแม่โพสพ เป็นต้นให้ช่วยคุ้มครองดูแลข้าวเปลือกในยุ้งฉางหลอมข้าวของตนมิให้สิ่งอื่นใดมารบกวนอันจะทำให้การกินข้าวเปลือกหมดเร็วการทำบุญทานเข้าจีข้าวหลาม มีการทำดังนี้

ประเพณีเดือน 5 ตรงกับเดือน กุมภาพันธ์

ประเพณีมาฆบูชา

ประเพณีมาฆบูชา เป็นประเพณีที่ชาวพุทธประพฤติปฏิบัติกันมาเป็นเวลาช้านาน เพราะวันมาฆะ เป็นนักขัตฤกษ์สำคัญ ที่ชาวพุทธ ได้มอการรำลึกถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ทรงประกาศหัวใจพระศาสนา การปฏิบัติตามประเพณีจึงมีลักษณะแตกต่างกันไปบ้าง ตามความเชื่อของท้องถิ่น แต่การปฏิบัติตามประเพณีส่วนใหญ่เหมือนกัน

วันมาฆบูชา เป็นวันสำคัญยิ่งวันหนึ่ง ในพระพุทธศาสนา คำว่า มาฆบูชา มาจากคำว่า มาฆปุณณิมิบูชา หรือ มาฆบูรณมิบูชา คำว่า มาฆะเป็นชื่อของดาวฤกษ์กลุ่มหนึ่ง ซึ่งโคจรเข้าอยู่ใน ราศการโคจรของโลกในเดือน 5 เดือนหรือเดือน 3 ของภาคกลาง ทางจันทรคติเรียกว่ามาฆมาส ในราวเดือนกุมภาพันธ์ทางสุริยคติ เรียกชื่อประเพณีมาฆะนี้ว่า วันมาฆะบูชาเป็น มาฆบูรณมิบั้ง วันมาฆบูชาบั้ง วันจาตุรงคสันนิบาตบั้ง ซึ่งหมายถึงการบูชาในเพ็ญเดือน 3 ตรงกับวันเพ็ญเดือน 5 เหนือ พระจันทร์เสวยมาฆฤกษ์

ประเพณีปอยน้อย

ประเพณีปอยน้อย หรือปอยบวช ได้แก่ประเพณีการบวชเเป็กซ์ หรือการบรรพชา อุปสมบทของชาวล้านนา ปอยน้อยคือประเพณีที่จัดขึ้นเป็นการภายใน เฉพาะวงศ์ญาติและมิตรสหาย เท่านั้น มิได้เป็นงานส่วนรวมหรือสาธารณะอย่างปอยหลวงอาจมีการร่วมกันบวชเด็กที่เป็นกำพร้า ขาดคนดูแลบ้าง โดยเจ้าอาวาสเป็นประธานแต่ก็นาน ๆ ครั้งไม่มีบอย งานที่จัดขึ้นเฉพาะเจ้าภาพ และญาติเป็นนี้ จึงเรียกว่า “ปอยน้อย” การปฏิบัติตามจารีตดังกล่าวนี้เป็นประเพณีสำคัญพุทธศาสนา ประเพณีหนึ่งของล้านนาไทย

ประเพณีปอยน้อยเป็นประเพณีเอกชนที่มีความสำคัญยิ่ง เพราะช่วยในการสร้าง บุคลากรทางศาสนา คือ พระภิกษุ สามเณรเป็นผู้สืบต่อเป็นศาสนทายาท ที่มีประเพณีอื่นๆ ซ้อนอยู่ หลายประเพณี จึงเป็นสิ่งที่ชาวล้านนาไทยจะต้องอนุรักษ์ไว้ให้ยืนยงคงอยู่ตลอดไป

ประเพณี ปอย หลวง

ประเพณีปอย คืองานฉลองหรืองานรื่นเริง งานเทศกาลที่จัดขึ้น ผู้เขียนเคยสนทนากับชาวพม่าท่านหนึ่ง บอกว่า ปอยมาจากคำว่า ปเวณห์ หรือ ปเวณี แต่พม่าออกเสียงเร็ว ฟังเป็นเสียง ปอย ไป คำว่าปอยนี้ เพิ่งปรากฏในเอกสารล้านนาไทยระยะ 300 ปีมานี้เอง เป็นระยะเวลาที่ชาวพม่า เข้ามาปกครองล้านนาไทยแต่เอกสารสมัยอาณาจักรล้านนาไทยไม่ปรากฏคำว่าปอยเลย แสดงว่าคำนี้ ล้านนาไทยได้มาจากคำว่า ปเวณห์ ของพม่า นำมาใช้โดยออกเสียงเป็นปอย

งานที่มีชื่อว่า “ปอย” นั้นมีด้วยกัน 4 ปอย คือ

1. ปอยหลวง งานฉลอง
2. ปอยน้อย งานบวชอุปสมบท
3. ปอยข้าวสังข์ งานทำบุญอุทิศทำผู้ตาย
4. ปอยล้อ งานศพพระสงฆ์หรือเจ้าเมือง

โดยแยกปฏิบัติเป็นประเพณีแต่ละอย่าง ประจำเดือน ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ห่างระหว่าง เดือน 4 - 5 - 6 คือ ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ - มีนาคม ของทุกปี

ประเพณีปอยหลวงของล้านนาไทย

ปอยหลวง คือ งานฉลองถาวรวัตถุของวัดหรือการฉลองสิ่งก่อสร้างที่ประชาชนช่วยกันทำขึ้นเพื่อเป็นประโยชน์แก่สาธารณชน มีโรงเรียน หอประชุม เป็นต้น ประชาชนในล้านนาไทยนิยมทำการฉลองครั้งใหญ่ หลังจากการก่อสร้างสำเร็จแล้ว ทำเป็นการใหญ่โต เรียกว่า ปอยหลวง วัตถุประสงค์การสร้างเป็นของสงฆ์ และอุทิศบุญกุศลแก่บรรพชนด้วย ถ้าทำส่วนตัวเรียกอุทิศกุศลไว้ถวายหน้าหากอุทิศแก่คนตายเรียกว่า อุทิศกุศลไปหา

ประเภทถาวรวัตถุที่มีปอยหลวง

การทำบุญปอยหลวงนี้ ทางคณะสงฆ์กำหนดให้การทำบุญเหมาะสมแก่ฐานะคือมิให้ทำการฉลองสิ่งก่อสร้างเล็กๆ มีค่าน้อย เช่น หอระฆัง กุฏิเล็ก ประตුවัด ห้ามมิให้ทำเพราะปอยหลวงต้องเตรียมการมาก และเกี่ยวพันกับหัววัดและศรัทธาที่อื่นๆ ด้วยหากทำไม่เหมาะสมจะเป็นที่ครหาได้ เป็นการเสื่อมเสียแก่เจ้าอาวาสและศรัทธาวัดนั้นๆ ด้วย ปอยหลวงจึงกำหนดราคาส่งก่อสร้างตั้งแต่แสนบาทขึ้นไป และกำหนดตามราคาค่าเป็นด้วย ระยะเวลา 2480 – 2490 ราคาประมาณ 5,000 บาท 2491 - 2500 ประมาณ 10,000 - 50,000 บาท 2501 – ปัจจุบัน ประมาณ 100,000 – 1,000,000 บาท ทั้งนี้เกี่ยวกับค่าของเงินและราคาของสูงขึ้น หากต่ำกว่ากำหนดที่ตั้งไว้จะไม่ได้รับอนุญาตให้ทำปอยหลวง เพียงแต่ทำบุญถวายเฉยๆ เท่านั้น ถาวรวัตถุของวัดที่ได้รับอนุญาตให้ทำปอยหลวงได้ คือ

1. โบสถ์
2. วิหาร
3. เจดีย์
4. ศาลาการเปรียญ
5. กุฏิขนาดใหญ่
6. กำแพง หอระฆัง ครุฑไฟ ฯลฯ (หลายๆ อย่างรวมกัน)
7. หอพระไตรปิฎกหรือหอธรรม

ประเภทของสาธารณะ ที่ประชาชนช่วยกันจัดนอกวัด ประกอบด้วย

1. โรงเรียนประชาบาล
2. หอประชุมกลางบ้าน
3. สะพานใหญ่ที่ข้ามน้ำจากฟากหนึ่งไปสู่ฟากหนึ่ง

กิจกรรมก่อนจะมีปอยหลวง

เนื่องจากเจ้าอาวาสได้ประชุมคณะกรรมการและศรัทธาภายในวัด แจ้งความประ-
ว่าจะมีปอยหลวง ฉลองสิ่งก่อสร้างภายในวัดของตน เมื่อศรัทธาทั้งหมดเห็นพร้อมกันแล้วจะเตรียม
สิ่งต่อไปนี้

1. การเตรียมพิมพ์ฎีกาแผ่กุศล ไปยังหัววัดและประชาชนใกล้เคียง
2. การเตรียมเครื่องแห่ประจำวัด เช่น กลองตึง โนง กลองปู้เจ้ กลองมองเซิง กลอง
มองลาว กลองทิ้งบ้อม
3. หักการฟ้อนรำแก่หญิงสาวภายในหมู่บ้านให้ฟ้อนรำต้อนรับหัววัด มีฟ้อนเล็บ
ฟ้อนเทียน ฟ้อนม้าย-เชียงตา ฟ้อนดาบ เป็นต้น
4. ทำความสะอาดเสนาสนะทุกแห่งของวัด ด้วยการล้างและทาสีหรือทาปูนขาว
ทางล้านนาเรียกว่า “ลาพอน”
5. ทำตามหรือปะรำสำหรับรับหัววัด และศรัทธาประชาชนที่มาร่วมทำบุญ
สาเหตุทำผามหรือปะรำเพราะงานปอยหลวงคนมาร่วมทำบุญมาก จะรับคือนบนวิหารหรือศาลา
เพียงพอ ต้องทำปะรำข้างนอกให้สะดวกในการดำเนินการ การทำผาม หรือปะรำนั้น ศรัทธาชาวบ้าน
ของวัดนั้นๆ จะนำเอาไม้ไผ่ขนาดสูง 3 เมตร มาทำเป็นเสาและพาดข้างบนด้วยไม้สลับไปมา
มุงด้วยใบตองตึง หรือแผ่นกระดาศที่ลานไม้ไผ่ ประคบไว้เรียกกันว่า “ถืม” ปะรำแบบนี้ เรียกทาง
ล้านนาว่า “ผามเปียง”
6. ประดับผาม และถาวรวัตถุที่จะถวายปอยหลวงด้วยธงทิว และกระดาศริ้วสีรุ้ง
ต่าง ๆ ลานดาไปหมด ในปัจจุบันนิยมประดับด้วยธงศาสนา คือ ธงฉัพพัชร์
7. ตั้งโต๊ะหมู่บูชาและตั้งอาสนะพระสงฆ์ ปูเสาดด้วยผ้าขาวและพรมอย่างงดงาม
8. ตั้งเครื่องรับต้อนรับแขกมีคนโท (น้ำดื่ม) กระโถน (กอกหมาก) พานเมี่ยง (ก๊อก
เมี่ยง) ยันหมาก (พานหรือเขียนหมาก)
9. ปูเสื่อเสาดไว้เต็มบริเวณปะรำผามพิธีให้พอเพียงแก่การมานั่งของศรัทธาประชาชน
10. โรงผามแม่ครัว พ่อครัว (โรงสำหรับทำครัว) เพื่อจัดเลี้ยงหัววัดและประชาชน
ที่มาร่วมงาน

การเตรียมของศรัทธาประชาชน

ศรัทธาประชาชนของวัดที่จะมีปอยหลวงหรืองานฉลอง ต่างก็ตื่นตื่นตระเตรียม
ปัจจัยเทยทานเป็นการใหญ่ โดยจัดเตรียมสิ่งต่อไปนี้

1. เตรียมทำครัวทาน ได้แก่เครื่องไทยทาน สำหรับแห่ไปถวายวัดคราวมีปอยหลวง
เป็นกณฑ์พิเศษในครอบครัวของตน เรียกว่า “คันครัวทาน”

2. เตรียมเครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ มีการเตรียมข้าวสาร อาหารแห้งไว้เป็นอันมาก เพื่อจะเอาไว้ต้อนรับญาติพี่น้องซึ่งจะมาร่วมงาน

3. เตรียมเสื้อผ้าอาภรณ์ทั้งชายหญิงสำหรับสวมใส่ในงานปอยหลวง ชาวบ้าน พิถีพิถัน ตัดเสื้อผ้ามากเป็นพิเศษ เพราะถือว่างานปอยหลวงเป็นงานสำคัญ

4. เตรียมซ่อมแซมบ้านช่องห้องหอ หรือรั้วชานบ้านช่องให้อยู่ในสภาพใช้ได้และสวยงามเพื่อต้อนรับญาติพี่น้องที่มาร่วมงาน

เริ่มงานและแห่ครัวทาน

ในงานปอยหลวงนี้ จะมีการแห่เครื่องไทยทานของชาวบ้านและหัววัดต่าง ๆ เข้าร่วมทำบุญ ด้วยเรียกว่า “แห่ครัวทาน” แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ครัวทานบ้าน หมายถึง เครื่องไทยทานที่ประชาชนศรัทธาชาวบ้านนั้นแต่งคานำมาวัด มีวัตถุเครื่องใช้บำรุงวัดหลายอย่างหลายประการ โดยมากจะนำมาถวายวันแรกของงาน เรียกว่า “แห่ครัวทานบ้าน”

2. ครัวทานหัววัด คือ เครื่องไทยทานที่วัดอารามต่าง ๆ ซึ่งได้รับใบฎีกาอนุญาต นำเอาศรัทธาประชาชนในสังกัดของตน แห่แห่นเข้าร่วมทำบุญด้วย เรียกว่า “ครัวทานหัววัด”

บางวัดมีการแห่อย่างธรรมดาทั่วไปแล้ว ยังมีการประกวดครัวทานด้วย มีประกวดขบวนเกี่ยวกับความเรียบร้อย และประกวดกระบวนแห่ไทยทานประเภทความคิด แตะประเภทสวยงามด้วย เพื่อเพิ่มความครึกครื้นของงาน ขบวนแห่ครัวทานนี้ถือกันว่ามีอันสงฆ์มาก จึงนิยมทำกันตลอดมา

เครื่องประดับและเครื่องบูชา

ประชาชนนิยมทำเครื่องประดับ และเครื่องบูชาด้วยวัตถุที่ตนเองคิดว่าจะเป็นประโยชน์ในสัมปรายภพจึงนิยมทำในสิ่งต่อไปนี้

1. ทานธง หรือตุ่ง ชนิดขนาดยาว 4 -5 วา นำไปทำค้างแขวนไว้หน้าวัด ตามกำลังศรัทธาบางแห่งมีเป็นร้อยๆ ผืน

2. ทำโคมถวาย หรือในปัจจุบันใช้โคมไฟฟ้า

3. ทำผ้ากัมพล คือผ้าทอดด้วยสีเหลืองสลักคำสำหรับถวายพระสงฆ์

4. นิยมทำซอคือ ธงสามเหลี่ยมยาวรี เรียกอีกอย่างว่า “ซอช้าง” คือ ลักษณะธงเหมือนหูช้างนั่นเอง

5. ทำธงศาสนา คือ ธงฉัพพัณณรังษี ปัจจุบันนิยมใช้ธงชาติแทนขบวนครัวทาน

6. การประดิษฐ์สิ่งต่างๆ เพื่อนำไปถวายวัด เช่น ทำกระบวย ทำภาชนะ หม้อไห

เป็นต้น

การรับหัววัด

ทางวัดจะแต่งตั้งศรัทธาในวัดของตนช่วยในการต้อนรับครวทานหัววัดที่แห่มาร่วมทำบุญ ประกอบด้วยคณะกรรมการ ดังนี้

1. กรรมการหามฆ้องกลองของศรัทธาวัดอื่นพร้อมกันคนตีกลอง
 2. กรรมการถือคนโทน้ำคั้น เพื่อรินน้ำถวายแด่พระสงฆ์ต่างวัดซึ่งเดินมาได้ฉันแก่กระหาย 1 - 2 ชุด
 3. กรรมการถือธวัชฉัตรธงช่อช้าง ธงชัยรับครวทาน 1 ชุด
 4. กรรมการหามครวทาน คือ มีหน้าที่ช่วยแบ่งเบาภาระของศรัทธาหัววัดให้หายเหนื่อยเพราะเดินทางมาไกล พอให้พักผ่อนเสียบ้าง 1 ชุด
 5. กรรมการถือขันหรือพานดอกไม้สำหรับนำไปประเคนพระฝั่มต่างวัด นิมนต์ให้เข้าในวัดของตน
 6. กรรมการถือสัปทนสำหรับกันให้พระสงฆ์ที่เดินนำหน้าครวทานมาถือเป็นของมีเกียรติยกย่องพระสงฆ์ว่ามีศีลบริสุทธิ์และเป็นทักษิณานุญาติที่ควรทำ เวลาหัววัดแห่ครวทานมา คณะกรรมการดังกล่าวต้องพากันไปต้อนรับในฐานะตัวแทนของวัดหากมีแห่มาจะต้องทำอย่างนี้เสมอ
- ปอยลากปราสาทหรือปอยล้อ**

ประเพณีลากปราสาท คือ การทำศพพระสงฆ์ ด้วยการใส่เรื่อนศพทำเป็นปราสาทลากไปสู่ป่าช้าของชาวล้านนาไทย และเรื่อนปราสาทวางอยู่บนไม้แม่สะดิงมีล้อเลื่อนไปด้วยชาวไทยใหญ่จึงเรียกว่า ปอยล้อ คือ การลากศพไปด้วยล้อเลื่อนนั่นเอง

ประเพณีลากปราสาทศพของชาวล้านนาไทย ทำกันอย่างใหญ่โตมาก แม้จะต้องใช้จ่ายเงินทองมากมายและการสิ้นเปลืองเงินทองอยู่บ้าง ก็ให้ผลทางจิตใจและเป็นการสนองคุณครูบาอาจารย์ครั้งสุดท้าย ซึ่งท่านเป็นผู้เสียสละโลกียสุข งดเว้นจากสิ่งที่ชาวโลกประพฤติดิปฏิบัติกันหันมาอยู่ทางนิรามิตสุข คือความสุขที่ไม่เจือปนด้วยอามิส อุทิศตนเพื่อพุทธศาสนา นับเป็นบุคคลตัวอย่างที่ควรแต่การยกย่องสรรเสริญ

ปอยข้าวสังข์

ปอยข้าวสังข์ คืองานทำบุญอุทิศหาผู้ตาย แต่มีลักษณะเป็นงานรื่นเริงอยู่บ้าง คือมีมหรสพฉลองได้แก่ ขอพื้นเมือง มาขอสมโภชในวันแต่งงาน คือวันเตรียมไทยทานถวายพระ ประเพณีปอยข้าวสังข์นี้เป็นงานที่สร้างขึ้นด้วยความรักเพนหาต่อผู้ตายและเป็นความกตัญญูทดแทนลูกหลานมีต่อบิดามารดา ที่ปู้ย่าตายายของตน หรือ ต่อบุคคลที่เป็นที่รัก เช่น สามีน้องภรรยาและภรรยาต่อสามี

ความนิยมแห่งการทำบุญปอยข้าวสังฆ์ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. การทำบุญปอยอุทิศผู้ตายที่ตายด้วยอุบัติเหตุ
2. การทำบุญปอยอุทิศแก่หญิงที่ตายด้วยอุบัติเหตุ และตายทั้งกลม หรือตายด้วยการคลอดบุตร

การทำบุญปอยข้าวสังฆ์แก่ผู้รายนั้น เจ้าภาพมีวัตถุประสงค์คือ เพื่อแสดงถึงความรัก ความผูกพัน เพื่อต่อสู่การให้ดวงวิญญาณไปเกิดในสุคติภพ เพื่อต่อสู่การจะทำให้เกิดเป็นทิพยสมบัติ เกิดแก่ผู้ตายได้เสวยในชาติหน้า เพื่อป้องกันคำครหาว่าทอดทิ้งให้ตายไปตามยถากรรม ทั้งที่มีข้าวของสมบัติที่ผู้ตายหาไว้มากมาย เพื่อต่อสู่การให้ผู้ตายพ้นจากวิบากกรรมเวร เพื่ออนุรักษมรดกทางวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ มิให้เสื่อมสูญไป บุคคลผู้ตายโดยอุบัติเหตุ (ตายโหง) หรือตายคลอดบุตร คนโบราณถือว่า ผู้ตายอย่างนี้มีบาปกรรมมาก วิญญาณของผู้ตายจะมีได้ไปสุดไปเกิดวนเวียนอยู่ในห้วงแห่งกรรม จึงต้องทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้เป็นการใหญ่ จึงจะรอดพ้นห้วงกรรมไปได้

ประเพณีเดือน 7 ตรงกับเดือนเมษายน

1. ประเพณีการทานห่อทานธุง และเจดีย์ทราย

ในวันสงกรานต์ปีใหม่ชาวบ้านในล้านนาไทยนิยมนำ ธุง หรือ ดุง ไปถวายบูชาพระรัตนตรัย ประกอบด้วยธุงแผ่นผ้าเรียกกันว่า ธุงผ้า หรือ ธุงปลูก ใช้การทอแล้วสอดแผ่นกระดาษสีทองคันเป็นตอนทำกระจับปี่ห้อยธุงคันไว้อย่างสวยงาม ยาวประมาณ 3-4 วา บางครั้งใช้ธุงต้นเท่าวาของแต่ละคน นำไปปักที่ลำเรียกว่า ก้านดุง หรือ แขนงไว้หน้าพระพุทธรูป

ธุงอีกประเภทเรียก ธุงกระดาษ ทำเป็นรูปสัตว์ เช่น นก บ้างทำเป็นพระย้า ดัดแกะเป็นลวดลายต่างๆบ้าง ทำเป็นรูปตัดเป็นทางยาวข้างปลายทำเป็นรูปแหลม และเจาะรูสอดด้ายสำหรับร้อยกิ้งไม้

เมื่อทำธุงกระดาษแล้วบางแห่งทำเองไม่ได้ ก็ซื้อจากพ่อค้าแม่ค้าทำขายที่ตลาดทั่วไป ในเทศกาลสงกรานต์ นำมาติดกับกิ้งไม้ไผ่บ้าง ติดกับกิ่งมะขามบ้าง แต่ที่นิยมมากที่สุดคือ ก้านเจียงหรือก้านเต้าร้าง เพราะมีใบเขียวสดเวลาแขวนธุงแล้วจะสวยงามมาก เมื่อศรัทธาประชาชนไปวัดตั้งแต่ตอนเช้าของวันที่ 15 เมษายน คือวันพญาวันถึงสัปดาห์นั้น ก็จะนำเอาธุงไปปักไว้บนเจดีย์พระทรายที่ก่อไว้วันก่อนนั้น ทุกคนเตรียมจะถวาย วาลูกเจดีย์ ต่อไป

2. ประเพณีสืบชะตา

การสืบชะตาหรือการสืบชะตา หรือ การต่ออายุ หรือ สืบชะตากำเนิดให้ยืดยาวต่อไป หมายถึง ต้องการให้เป็นมงคล มีชีวิตอยู่อย่างสุขสบายปราศจากโรคภัยทั้งหลาย ทำให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบไป ความเชื่อถือการสืบชะตานี้ มีตำนานปรากฏ ในคัมภีร์สืบชะตากล่าวว่า

พระสารีบุตรเถระซึ่งเป็นอัครสาวกของพระพุทธเจ้า มีสามเณรองค์หนึ่งชื่อ ดิสสะ อายุ 7 ปี มาบวชเพื่อศึกษาเล่าเรียนกับท่านเป็นระยะเวลาหนึ่งปี วันหนึ่งสารีบุตรสังเกตเห็นลักษณะของสามเณรว่าจะมีอายุอยู่ได้อีก 7 วันเท่านั้นก็จะถึงแก่กรรมภาพ ท่านสารีบุตรจึงเรียกสามเณรมาบอกถึงความจริงให้ทราบ ตามตำราหมอดูและตำราดูลักษณะเธอจะมีชีวิตอยู่ไม่เกิน 7 วัน ดังนั้น ให้เธอกลับบ้านไปปล้ำลา โยมพ่อ แม่ และญาติเสีย สามเณรมีความเศร้าโศกเสียใจมากร้องไห้ร่ำไร นำสงสารนมัสการลาอาจารย์แล้วเดินทางกลับบ้านด้วยดวงหน้าอันหม่นหมอง

ระหว่างทางที่สามเณรผ่านไปนั้น ได้พบปลาน้อยใหญ่ในสระน้ำซึ่งกำลังแห้งเงิน เมื่อสามเณรไปถึงปลากำลังคืบคลานเพราะน้ำไม่เพียงพอ สามเณรจึงรำพึงว่า เออ! เรายังจะตายภายใน 7 วัน ปลานี้หากไม่มีน้ำต้องตายวันนี้แล้ว อย่างกระนั้นเลยถึงเราจะตายก็ควรจะไปรดสัตว์คือปลาเหล่านี้ให้พ้นจากความตายเถิด สามเณรจึงช้อนปลาน้อยใหญ่ทั้งหมดไปไว้ในภาชนะ คือบาตรของตน นำไปปล่อยที่แม่น้ำใหญ่ ระหว่างทางพบ อีเก้ง ถูกแร้วของนายพราน สามเณรก็ปล่อยอีเก้งอีก เมื่อเดินทางไปถึงบ้านบอกเรื่องที่ตนจะตายแก่ญาติมีบิดามารดา เป็นต้น ต่างก็ร่ำไห้สงสารสามเณรยิ่งนัก ทุกคนต่างคอยเวลาที่สามเณรจะมรณภาพด้วยดวงใจที่แสนเศร้า เลยกำหนดที่หนึ่งวันที่สองตามลำดับจนล่วงกำหนดไป 7 วัน สามเณรก็ยังไม่ตาย กลับมีผิงพรรณผ่องใสยิ่งขึ้น ญาติจึงบอกให้สามเณรกลับไปหาพระสารีบุตรเถระ สามเณรเดินทางไปถึง พระสารีบุตรมีความประหลาดใจ ถึงกับจะเผด็จการทั้ง สามเณรดิสสะจึงกราบเรียนให้ทราบเกี่ยวกับการนำปลาไปปล่อยในน้ำ และปล่อยอีเก้งจากแร้วนายพราน การกระทำเพื่อยืดชีวิตสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ จึงเป็นบุญกรรมที่เป็นพลังให้พ้นจากความตายได้ ด้วยตำนานนี้เองที่ทำให้ชาวบ้านล้านนาไทยทั้งหลายจึงนิยมชมชอบการสืบชะตาจนเป็นประเพณีสืบมาจนทุกวันนี้

ประเพณีสืบชะตาแบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ

1. ประเพณีสืบชะตาคน
2. ประเพณีสืบชะตาบ้าน
3. ประเพณีสืบชะตาเมือง

2.1 ประเพณีสืบชะตาคน

นับเป็นประเพณีมงคลสำคัญอย่างหนึ่งที่ชาวล้านนาไทยนิยมทำกันหลายโอกาส เช่น เนื่องในวันเกิด วันที่ได้รับยศศักดิ์ตำแหน่ง วันขึ้นบ้านใหม่ ฤกษ์ใหม่ หรือไปอยู่ที่อยู่ใหม่ บางครั้ง เกิดเจ็บป่วย หมอเมือ (หมอดู) ทายทักว่าชะตาไม่ดี ชะตาขาดควรทำพิธีสะเดาะเคราะห์ และสืบชะตาต่ออายุเสีย จะทำให้แคล้วคลาดจากโรคภัยและอยู่ด้วยความสวัสดิ์ต่อไป

ทั้งนี้บ้านที่อยู่อาศัยของประชาชนชาวล้านนานั้น เกิดขึ้นจากการตั้งของชุมชน มีอายุเท่านั้นเท่านี้ เช่น ตั้งมาเมื่อปีมะแม พุทธศักราช 2400 หากนับมาถึงปัจจุบันจะเป็นร้อยยี่สิบแปดปี ก็อายุนานนับร้อยปีแล้ว แต่ความเชื่อของคนส่วนมากคิดว่าบ้านที่ตั้งมาตามฤกษ์ยามวันดีวันเสียนั้น มีเวลาที่ราหูมฤตยูเข้ามาทับเบียดเบียนทำให้ชะตาบ้านขาดลง เป็นเหตุให้ประชาชนที่อยู่อาศัยในบ้านนั้นประสบความเดือดร้อนเจ็บป่วยกันไปทั่วบ้าน ในกรณีที่มีคนตายติด ๆ กันในบ้านเกินกว่า 3 คนขึ้นไปในเวลาไล่เลี่ยกันนั้นชาวบ้านถือว่า อุบาทว์ตกลงสู่บ้านหรือชาวบ้านจะทำเรื่อง “จิตบ้าน จิตเรือน” ชาวบ้านจะร่วมกันทำพิธีจัดปัดเป่า เรียกว่า สืบชะตาบ้าน อีกประการหนึ่ง เมื่อปีใหม่ สงกรานต์ ล่วงไปประยวันปากปี ปากเดือน ปากวัน ได้แก่วันที่ 16, 17, 18 เมษายน ชาวบ้านจะกำหนดเอาวันใดวันหนึ่งสืบชะตาบ้านเพื่อให้เกิดความสวัสดิแก่ประชาชนภายในบ้านของตน

2.2 ประเพณีสืบชะตาบ้าน

ในบ้านแต่ละหมู่บ้านจะมีศาลเทพารักษ์ประจำบ้าน เป็นที่สถิตของอาฮัก หรือ อารักษ์ บางแห่งเรียกเจ้านายบ้าง หอผีเสื้อบ้านบ้าง เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์รองลงมาจากวัดทีเดียว หากจะพิจารณาคำว่าเสื้อ คือเครื่องนุ่งห่มที่ใช้สวมใส่สำหรับเป็นเครื่องป้องกันความหนาว ความร้อน สัตว์น้อยใหญ่มีขี้ริ้นเป็นต้นมารบกวนเบียดเบียน เสื้อบ้าน จึงมีลักษณะว่าปกป้องบ้านไว้มิให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อน เหมือนคนใส่เสื้อป้องกันสิ่งต่าง ๆ

หอผีเสื้อบ้านมักจะตั้งอยู่กลางบ้าน ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม เริ่มจากหอเสื้อบ้านเป็นแห่งแรก โดย ปู่อาจารย์, แก้ววัด, ลำวัด และศรัทธาผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านจะช่วยกันทำความสะอาดหอผีเสื้อบ้าน บ้านบางแห่งไม่มีหอเสื้อบ้าน แต่มีศาลากลางบ้าน ก็จัดพิธีกรรมบนศาลานั้น ราชวัตรประดับด้วย ต้นกล้วย, ต้นอ้อย, ต้นข่า นำมาปักรอบราชวัตรนั้น โยงด้ายสายสิญจน์ตั้งแต่หอเสื้อบ้านหรือศาลากลางบ้านไปยังบ้านแต่ละแห่งครบทุกหลังคาเรือนบางครั้ง โยงไปหาบริเวณ 4 แจ่งบ้าน หรือ 4 มุมบ้านจักราชวัตรในบริเวณทั้ง 4 มุม ประดับธงทิวซึ่งเรียกกันว่า ช่อทุกแห่งมีสีต่างกันไปตามทิศของท้าวจุลโลกบาล จากนั้นพระสงฆ์ 9 รูปทำพิธี เมื่อพระสงฆ์ที่นิมนต์มาพร้อมแล้ว ปู่อาจารย์พร้อมด้วยศรัทธาจะทำพิธีไหว้พระรับศีลอาราธนาพระปริตร พระสงฆ์จะเจริญพุทธมนต์ สืบชะตาบ้าน ประชาชนจะนั่งจับด้ายสายสิญจน์หรือนั่งในวงล้อมด้ายสายสิญจน์ ฟังพระสวดมนต์จนจบจากนั้นจะมีการฟังเทศน์ คัมภีร์ที่ถือว่าเป็นมงคลและศักดิ์สิทธิ์ได้แก่

1. ธรรมโลกวุฒิ
2. ธรรมไชยน้อย
3. ธรรมไชยสังคหะ
4. ธรรมสังคหะโลก
5. ธรรมสารากวีวิชาณสูตร

หากทำพิธีสืบชะตาบ้านแบบขับไล่ภูบาทจะต้องเทศน์คัมภีร์อรินทุม คัมภีร์มหาตันติง ด้วยประชาชนจะเอาค้ายสวคมนต์ซึ่งเรียกกันแบบล้านนาว่า ฝ่ายลัวง มาขอให้พระสงฆ์ผูกมือ ผูกขวัญ ไว้และอวยพรชัยให้พรเพื่อความสุขสวัสดิ์ตลอดปี สำหรับผู้หญิง เวลาผูกมือจะขอผู้มีอายุ เช่น ปู่อาจารย์ทำการผูกมือให้ จากนั้นพระสงฆ์จะพรมน้ำพระพุทธมนต์ หว่านโปรยข้าวสาร ข้าวเปลือกทั่วบริเวณบ้านแต่ละบ้านด้วย ซึ่งของเหล่านี้ชาวบ้านจะจัดเตรียมมาหลังจากทำพิธี แล้วก็นำไปโปรยบริเวณบ้านของตนเพื่อให้เกิดความสุขสวัสดิ์

การสืบชะตาบ้านนี้ ปีหนึ่งจะทำหนึ่งหากไม่ทำระหว่างสงกรานต์ ก็จะทำเดือนใดเดือนหนึ่งก่อนเข้าพรรษา บางแห่งนิยมให้ชาวบ้านนำเสื้อผ้าของตนมาร่วมพิธีด้วยการพรมน้ำมนต์ถือว่าเป็นของสิริมงคล งานสืบชะตาบ้าน เป็นงานสำคัญที่ชาวบ้านจะต้องมาร่วมกันเอาเงินมาร่วมกันจัดตามฐานะและศรัทธาของแต่ละคน นอกจากเงินแล้วยังเอาข้าวสาร พริก เกลือ อาหารสด มาร่วมกันทำอาหารเลี้ยงพระ หอบางแห่งตกลงกันนำอาหารที่ปรุงจากบ้านไปช่วยกันเลี้ยงพระสุดแท้แต่จะหาได้ตามมีตามเกิด เพราะคนเรามีฐานะไม่เท่าเทียมกัน ชาวบ้านส่วนมากไม่ค่อยรังเกียจในความแตกต่างเรื่องฐานะ นับเป็นสภธรรมที่น่าสรรเสริญประการหนึ่ง การนำสิ่งของและเงินทองไปทำบุญนี้ ทางล้านนาเรียกว่า สอมคร้ว หมายถึงการนำสิ่งของสิ่งต่าง ๆ ไปรวมกัน และวันที่สอมคร้วหรือเตรียมการนี้เรียกว่า วันดา หรือ วันแตงดา คือวันเตรียมไทยทาน ประเพณีสืบชะตาบ้าน ถือเป็นงานสิริมงคลส่วนรวมจะต้องช่วยกันทำทุกบ้านเรือน เป็นงานแห่งความสามัคคีของมวลชนโดยแท้จริง

2.3 ประเพณีสืบชะตาเมือง

การทำพิธีสืบชะตาเมืองของชาวล้านนาไทยมีมาแต่สมัยโบราณกาล ถือเหตุที่ว่า การตั้งเมืองมีดวงชะตาที่เรียกกันว่า ดวงชะตาเมือง บางครั้งดาวพระเคราะห์ทั้งหลาย ตัวที่เป็นปาปะ เข้ามาทับดวงเมืองนั้นชะตาตก ชะตาไม่ดีและชะตาขาด เมื่อเป็นเช่นนี้ชาวเมืองที่อยู่อาศัยในเมืองนั้นจะได้รับความเดือดร้อนเป็นทุกข์ด้วยโรคภัยไข้เจ็บและได้รับเคราะห์กรรมต่างๆ นานา เมื่อเป็นดังนี้ผู้เป็นใหญ่ในเมืองนั้นจะร่วมกันทำพิธีสืบชะตาเมืองขึ้น เพื่อสืบอายุเมืองต่อไปมิให้ขาดลงในคัมภีร์สืบชะตาเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า กันจัดสืบชะตาบุปผาลาชา ดวงดอก ข้าวดอก ดอกไม้ลำเทียน หื้อได้ไปนิมนต์พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เจ้ามาพ้อเท่าอายุเมืองนั้น คือว่าปีตั้งเมืองแต่ปถมหัวที่นั้น มาตราบถึงบัดเดี๋ยวนั้น นับคืนหลังมัน ได้ก็ปักก็หื้อเอาพระสังฆะเจ้าเท่านั้น มาสูตรกระทำมังคละ

พิธีสืบชะตาเมืองก็เพื่อต้องการให้บ้านเมืองประสบความเจริญรุ่งเรือง
อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร ด้วยความเชื่อเทพารักษ์ซึ่งอยู่เบื้องบนจะช่วยอำนวยความสะดวก
สุขให้สมปรารถนาเมื่อทำพิธีการให้ถูกต้องตามลัทธิผีสงเทวดา ในการทำพิธีสืบชะตาเมืองนี้
ปรากฏให้พบหนังสือ (สมุดข่อย) จารึกด้วยตัวหนังสือล้านนาไทยหลายฉบับ กล่าวถึงพิธีสืบชะตา
เมืองในสมัยพระเมืองแก้วกษัตริย์ล้านนาไทย รัชกาลที่ 13 ในราชวงศ์มังราย ซึ่งครองราชย์สมบัติ
ตั้งแต่ พ.ศ. 2038 – 2068 ไว้อย่างละเอียด และพระมหากษัตริย์จะทรงเป็นประธานในพระราชพิธี
สืบชะตาเมือง เพื่อให้เกิดสวัสดิมงคลโดยทั่วกัน

ประเพณีเดือน 8 ตรงกับเดือนพฤษภาคม

ประเพณี ขึ้นพระธาตุ

ในล้านนาไทย ประชาชนนิยมพากันไปสู่บุญสถานที่สำคัญๆ เช่นในจังหวัด
เชียงใหม่ ก็จะพากันไปวัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ไปพระธาตุจอมกิติและพระธาตุคอกยง
จังหวัดลำพูนไปนมัสการพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำปางไปนมัสการพระธาตุลำปางหลวง จังหวัด
แพร่ไปนมัสการพระธาตุช่อแฮ จังหวัดน่าน ไปนมัสการพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดพะเยา ไปนมัสการ
พระเจ้าตนหลวงทุ่งเอี้ยง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ไปนมัสการพระธาตุคอกยงมู นอกจากนี้ไปนมัสการ
พระเจดีย์สำคัญประจำเมืองแล้ว ประชาชนยังนิยมกันไปนมัสการพระธาตุเจดีย์ หรือปูชนียสถาน
ใกล้บ้านของตนทุกหนทุกแห่งในวันเดือนแปดเพ็ง หรือ เพ็ญเดือน 6 ของภาคกลาง

นอกจากการสร้างประเพณีไปไหว้พระธาตุที่สำคัญๆ แล้วคนโบราณของล้านนายัง
สร้างค่านิยมให้บังเกิดขึ้นกับประชาชนด้วยการให้ประชาชน ชูธาตุ คือถือเอาพระธาตุเจดีย์นั้นเป็น
ที่พึ่งของตน ทุกวันคืนเวลาไหว้พระแล้วจะต้องไหว้พระธาตุ ซึ่งเป็นที่พึ่งของตนด้วย พระธาตุเจดีย์
ที่กล่าวถึงนี้ ก็คือพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ที่ได้ฐานาไว้ตามสถานที่
ต่างๆ เช่นพระธาตุดอยสุเทพ พระธาตุหริภุญไชย พระธาตุศรีจอมทอง ฯลฯ ตามประเพณีชาวเหนือ
ถือกันว่าคนเกิดปีใดจะต้องไปสักการบูชาพระธาตุที่นั้นจึงจะเป็นสิริมงคลแก่คนให้มีอายุยืนมีบุญ
อานิสงส์มาก มีดังนี้

1. คนเกิดปี ไข่ คือปีชวดพระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุศรีจอมทอง อำเภอ
จอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
2. คนเกิดปี เป้า คือปีฉลู พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา
จังหวัดลำปาง
3. คนเกิดปี ยี่ คือปีขาล พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุช่อแฮ อำเภอเมือง
จังหวัดแพร่

4. คนเกิดปีเหมา คือปีเถาะ พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุแช่แห้ง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
 5. คนเกิดปีสี คือปีมะโรง พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระเจดีย์พระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ บางคนว่าปีนี้คนชุก พระสิงค์ หรือพุทธสิหิงค์ มิใช่พระเจดีย์
 6. คนเกิดปีไส้ คือปีมะเส็ง พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระเจดีย์ศรีมหาโพธิ์ ที่พุทธคยา ประเทศอินเดีย ชาวบ้านเดินทางไปไม่ถึงให้ไหว้ต้น โพธิ์แทน
 7. คนเกิดปีสะง้า คือปีมะเมีย พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุยาคู หรือ พระธาตุองค์พระมอ ประเทศพม่า
 8. คนเกิดปีเม็ด หรือปีมะแม พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุคอกสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
 9. คนเกิดปีสัน คือปีวอก พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม
 10. คนเกิดปีเล่า หรือปีระกา พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุหริภุญชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
 11. คนเกิดปีเส็ด คือปีจอ พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุเกตุแก้วจุฬามณี บน สวรรค์ชั้นดาวดึงส์
 12. คนเกิดปีไค้ คือปีถุน พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุคอกตอง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย
- พระธาตุประจำปีเกิดนี้ ถือว่าหากผู้ใดเกิดปีไหนแล้วควรไปนมัสการกราบไหว้พระธาตุนั้นๆ ก็จะได้านิสงส์มาก สำหรับผู้ที่อยู่ห่างไกลจากพระธาตุที่ประจำปีเกิดของตนเดินทางไปไม่ถึง ก็ให้กราบไหว้เอาเองหรือไปขอผู้ที่วาดรูปเป็น วาดใส่แผ่นผ้าหรือแผ่นกระดานให้นำมาสักการะบูชาก็ได้หากท่านไปเที่ยวบ้านในภาคเหนือจะพบรูปภาพพระธาตุประจำปีตามบ้านต่างๆ มากมาย ประเพณีไหว้พระธาตุ หรือขึ้นพระธาตุมีประโยชน์ต่อสังคมและสถาบันวัดในล้านนามากหากจะประมวลมาเป็นข้อดังนี้
1. เป็นการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชนโดยส่วนรวม
 2. เป็นการสร้างความสามัคคีระหว่างวัดต่อยอดบ้านต่อบ้าน
 3. เป็นการเดินทางไปเที่ยวหาบุญทัศนา หาประสบการณ์ใหม่นอกบ้าน
 4. เป็นการไปช่วยบูรณะปฏิสังขรณ์ ถาวรวัตถุที่ศรัทธาทั้งหลายรับผิดชอบร่วมกัน
 5. เป็นการรำลึกถึงพระพุทธรูปองค์ผู้เป็นเจ้าของศาสนาในลักษณะสถานที่ควรแก่การสังเวชเช่น สถานที่ประสูติ และนิพพาน ของพระพุทธเจ้า
 6. ส่งเสริมให้เกิดความรักต่อศิลปโบราณวัตถุ โบราณสถาน

ด้วยเหตุนี้ประเพณีไหว้พระธาตุในวันเดือน 8 เพ็ญ (เดือน 6 เพ็ญ) จึงเป็นสิ่งที่ควรสนใจศึกษาค้นคว้าและรักษาไว้ตลอดไป

ประเพณีเดือน 9 ตรงกับเดือนมิถุนายน

ประเพณีเลี้ยงผี ปู่ ย่า ตา ยาย

ผีปู่ ย่า ตา ยาย หมายถึงผีประจำตระกูล หรือที่เรียกกันว่าผีบรรพบุรุษ กล่าวคือถ้าปู่ ย่า ตา ยาย ล่วงลับไปแล้วพวกลูกหลานก็จะสร้างหอไว้ทางเบื้องทิศหัวนอน หรือในสถานที่ที่เห็นว่าสมควร บนหอจะมีหิ้งวางเครื่องบูชา เช่น พานดอกไม้ รูปเทียน น้ำตั้น (คนโท) วางเอาไว้ในปัจจุบันคำว่า ผีปู่ ย่า ตา ยายกร่อนลงมาเหลือเพียงคำว่า ผีปู่ย่า ซึ่งเพื่อเป็นการสะดวกในการเรียกจะได้ไม่ยาวเกินไป

การนับถือผีปู่ ย่า ตา ยาย ก็มีเรื่องเล่าสืบกันมาว่า เวลาพ่อ แม่ ตายลงไปในสมัยก่อนลูกหลานไม่ได้กินได้ทานอุทิศส่วนกุศลให้ดังเช่นสมัยนี้ สาเหตุเพราะว่าอาจจะไม่มีวัดหรือไม่ก็อยู่ห่างไกลวัดก็อาจเป็นไปได้ ลูกหลานมีความรักเอ็นดูห่วงใยพ่อแม่ จึงสร้างศาลสูงเพียงตาขึ้น แล้วมีดอกไม้รูปเทียนอาหาร หวานขาว ลูกส้มของหวาน บวงสรวงอันเชิญดวงวิญญาณของพ่อแม่ให้มาอยู่ในศาล เพื่อพิทักษ์รักษาลูกหลานตลอดจนเครือญาติจะต้องถือผีปู่ ย่า ตา ยาย อันเดียวกัน แล้วห้ามแต่งงานในวงศ์ที่ถือผีอันเดียวกัน

ผีปู่ ย่า ตา ยาย จะอยู่กับลูกผู้หนึ่งตลอดไปโดยมากจะอยู่กับผู้หนึ่งคนหัวปี และจะต้องทำศาลให้ ถ้าลูกคนหัวปีตายหรือหนีไปอยู่ที่อื่น ก็จะอยู่กับลูกผู้หนึ่งคนถัดไปในเครือญาติที่เป็นปึกแผ่น การเลี้ยงผี ปู่ ย่า ตา ยาย ในสมัยก่อนนั้นจะมีการส่งอาหารให้ทุกมือเมื่อมีการกินอาหารต่อมาเห็นว่าเป็นการลำบากต่อลูกหลานซึ่งจะต้องทำมาหากิน ขอส่งวันละครึ่ง เดือนละครึ่ง จนต่อมาในปัจจุบันเป็นปีละครึ่ง

ข้อห้ามของผีปู่ย่า

ในส่วนดีเฉพาะลูกผู้หนึ่ง ผีปู่ ย่า วางข้อห้ามไว้ดังนี้คือ ถ้าผู้ชายล่วงเกินจับมือถือแขน ไม่ว่าในที่ลับหรือที่แจ้งพอใจหรือไม่พอใจ จะต้องเสียผี ห้ามหวิวผมในเวลากลางคืน และห้ามส่งกระดูกดูหน้าในเวลากลางคืน ห้ามชายหนึ่งชายใดที่มีไช้วงศ์ญาติถือผีเดียวกันเข้าไปกินธรณีประตูห้องนอน ถ้าเข้าไปถือว่าผิดผี คู่ผัวเมีย เกิดทะเลาะวิวาทหย่าร้างกันไปกลับมาคืนดีกันใหม่ จะต้องเสียผิดผี ในวงศ์ญาติเดียวกันถ้าทะเลาะวิวาทกันก็จะผิดผี ผู้หนึ่งถ้ามีชายอื่นใดมาทำให้ห้องจะต้องผิดผี แม้จะหาตัวผู้ชายทำไม่ได้ คนท้องจะต้องเป็นคนเสียผีเอง

การกำหนดระยะเวลาในการเลี้ยง

การเลี้ยงผีปู่ ย่า จะกระทำในโอกาสต่อไปนี้

เมื่อครบกำหนดปี เดือน วันที่สมควรทำพิธีเช่น วันสงกรานต์ หรือกำหนดวันเลี้ยงผี ซึ่งมักจะเลี้ยงกันระหว่างเดือน 7, 8, 9 (เมษายน, พฤษภาคม, มิถุนายน) รวมทั้งในงานมงคลต่างๆ เช่น มีการแต่งงาน, ขึ้นบ้านใหม่, บวชพระ และมีคนในตระกูลเจ็บป่วยและได้บนบานเอาไว้ เมื่อหายจากเจ็บป่วยก็ทำพิธีแก้บน

การทำบุญอุทิศหาผู้ตาย เป็นประเพณีการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปหาผู้ตายที่เป็นบรรพบุรุษ ซึ่งคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่สำคัญหลายคัมภีร์ได้กล่าวถึงการทำบุญหาบรรพชน อาทิ เรื่องพระเจ้าพิมพิสาร อุทิศบุญแก่พระญาติของพระองค์ในคัมภีร์เปตลิลี

เรื่องพระมัลลย์ ที่กล่าวถึงพระมัลลย์เถระ ไปพบกับพระยายมราชในนรก และพระยายมสั่งให้มาบอกแก่ประชาชนในชมพูทวีปขออุทิศกุศลให้ญาติพี่น้องที่มาทนทุกข์ทรมานในนรกภูมิ เรื่อง อมตปัญหาหรือพราหมณ์ปัญหา เป็นคัมภีร์ที่นักปราชญ์ล้านนาไทย แต่งไว้มีเรื่องที่เกี่ยวข้องดังนี้ พราหมณ์และนางพราหมณีในเมืองสาวัตถีมีลูกชายผู้เดียว เป็นที่รักจำเริญใจอย่างยิ่งได้รับการบำรุงเลี้ยงอย่างดี เพราะพราหมณ์เป็นคนฐานะร่ำรวย ต่อมาลูกชายคนเดียวของเขาได้ถึงแก่กรรมด้วยโรคระบาด พราหมณ์มีความโศกเศร้าเสียใจมาก เมื่อส่งสักระศพโดยนำไปฝังไว้ที่ป่าช้าแล้ว แต่นั่นมาพราหมณ์ได้ให้คนใช้นำข้าวปลาอาหารไปสู่ให้ลูกชายที่ป่าช้าทุกวันเป็นเวลา นานถึง 12 ปี วันหนึ่งคนใช้นำอาหารไปส่งที่ฝังศพกำลังหาหนทางเข้าป่าช้านั้น คนใช้ก็ได้เห็นพระภิกษุรูปหนึ่งเที่ยวบิณฑบาตอยู่ คนใช้ของพราหมณ์จึงเกิดความคิดขึ้นว่า ข้าวและอาหารนี้จะเอาไปส่งไว้ที่ฝังศพก็ข้ามน้ำไม่ได้ ครั้นจะเอาทิ้งก็เสียตาย พระคุณเจ้ารูปนี้กำลังแสวงหาอาหารอยู่ เราเอาใส่บาตรถวายท่านเสียก็คงดีกว่าเอาไปทิ้ง เมื่อคนใช้พราหมณ์คิดได้ดังนี้ก็นำเอาข้าวและอาหารถวายพระ พร้อมกับออกปากอุทิศบุญกุศลให้ลูกชายของพราหมณ์ที่ถึงแก่กรรมไปแล้วนั้น บุญอันนี้ส่งผลจากการใส่บาตรพระและอุทิศบุญของคนที่ทำให้ดวงวิญญาณของลูกชายเศรษฐีได้รับพลังแห่งบุญกุศล มีความสุขและชื่นชมยินดี ตอนกลางคืนได้ไปสำแดงตนแก่พราหมณ์ผู้เป็นพ่อ และกล่าวว่าพ่อคงจะไม่รักลูกแน่ๆ เพราะตั้งแต่ลูกตายไป 12 ปี แล้วลูกเพิ่งได้กินอาหารที่อร่อยในวันนี้เอง ว่าแล้วก็หายวับไปพราหมณ์ตกใจมาก และดีใจที่ลูกมาแสดงตนให้เห็นรุ่งขึ้นจึงเรียกคนใช้มาถามว่าให้นำอาหารไปส่งลูกชายที่ป่าช้าเป็นเวลาตั้ง 12 ปี แล้วเองคงนำไปไม่ถึง คงจะเอาไปกินเสียเองมากกว่าใช่หรือเปล่า

คนใช้พราหมณ์ตอบว่า ข้าแต่นาย ผมนำไปทุกวันไม่ได้ขาดเป็นเวลา 12 ปีแล้ว แต่เมื่อวานนี้ผมได้ทำผิดไม่ได้ไปส่งที่ป่าช้า เพราะน้ำท่วมปิดกั้นทางเดินไปไม่ได้ ผมเห็นพระสงฆ์เดินผ่านมาจึงเอาใส่บาตรพระและอุทิศบุญกุศลให้ มีอะไรหรือนายจึงว่าผมอย่างนี้

พราหมณ์รู้ความจริงอย่างนั้นแล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อกราบทูลถามปัญหา พระพุทธเจ้าทรงเทศนาว่าพระสงฆ์มีศีล ทายกมีศีลและตั้งใจทำความดีด้วยการทำทานรักษาศีลและ กาวนา ย่อมบังเกิดผลดีแก่ผู้ที่ตายไปแล้ว อย่างลูกชายของพราหมณ์ได้รับส่วนบุญกุศล เพราะผู้รับ และผู้ถวายมีศีล การทำบุญจึงเป็นผลประดุจพืชที่ตีหว่านลงในนาดีย่อมเป็นผลแก่ผู้ปลูกพืชนั้น เมื่อพราหมณ์ถามปัญหาแจ่มแจ้งแล้วได้ปฎิญาณตนเป็นอุบาสกในพุทธศาสนาได้รับบรมมรรคผล เป็นโสดาบันบุคคลสืบมา คัมภีร์เกี่ยวกับพราหมณ์ปัญหา, คัมภีร์มัลลยสูตร, คัมภีร์เปตพลี ในพินิตที่ กัณทสูตรเป็นเครื่องชี้ให้เกิดค่านิยม การทำบุญทานขันข้าวของชาวล้านนาไทยมาตั้งแต่อดีต จนถึง ปัจจุบัน

ประเพณีเดือน 10 ตรงกับเดือนกรกฎาคม

ประเพณีนอนวัดจำศีล

ประเพณีนอนวัดจำศีล ตรงกับภาคกลางว่า ถีออุโบสถศีล เป็นประเพณีที่ชาวล้านนา ถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณกาล ผู้ที่ไปนอนวัดจำศีลส่วนมากมักจะเป็นผู้สูงอายุ คือผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้ที่ไม่มี ภารกิจหรือธุระการงานในหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบ คือไม่มีภาระผูกพัน หรือคนหนุ่มคนสาวบางคน ที่มีจิตศรัทธาแก่กล้าก็จะไปนอนวัดจำศีลร่วมกับผู้เฒ่าผู้แก่ได้เช่นเดียวกัน

การนอนวัดจำศีล หรือถีออุโบสถศีล นิยมทำกันเป็นประเพณีทุกวันพระ ขึ้นหรือแรม 8 ค่ำ ซึ่งเรียกกันว่าวันศีล ตรงกับวันอุโบสถศีลของภาคกลาง ปฏิบัติตลอดระยะเวลาเข้าพรรษา แต่ บางวัดเมื่อออกพรรษาแล้วยังคงมีการนอนวัดจำศีลต่อไปอีกจนถึงเดือนยี่ เหนือ ตรงกับเดือน 12 ของ ภาคกลาง

ค่านิยมในการนอนวัดจำศีล

การที่ชาวล้านนามีการนอนวัดจำศีล เพราะสาเหตุ 5 ประการด้วยกันคือ

1. มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัย
2. เพื่อต้องการให้ได้รับจริยาวัตรอันดีงามจากพระสงฆ์
3. เพื่อฝึกหัดอบรมจิตใจให้สงบ
4. เพื่อหวังผลแห่งความสุขในภพหน้า
5. เพื่อทำบุญและสืบพระศาสนา

ประเพณีเดือน 11 ตรงกับเดือนสิงหาคม

ประเพณีการฟังเทศน์ ฟังธรรม

การเข้าวัดฟังเทศน์ คือการฟังคำสอนโดยพระสงฆ์เป็นผู้ชี้แจง ชี้แนะบอกกล่าว และสอนสั่งตามหลักธรรมของศาสนา บางครั้งการสอน การชี้แจงนี้ชาวบ้านจะนำมาใช้ในการถูกคุด่าว่าก็มีเช่น เดียวจะโดนเทศนา การเทศน์สั่งสอนนี้ทางล้านนาเรียกว่า เทศน์ธรรม การฟังเทศน์ชาวบ้านนิยมเรียกกันว่า “ฟังธรรม”

ธรรม คือ คัมภีร์ใบลานผูกที่พระสงฆ์นำมาเทศน์ เทศน์ก็ครั้งเรียกว่าเทศน์เท่านั้น ผูกเท่านั้น ผูก หากจะถามว่าอะไรคือผูก ได้แก่การนำเอาใบลานมาจารึกพระธรรมคำสอน แล้วทำการลบธรรมด้วยการใช้เขม่าน้ำมันยางทาใบลานที่จารแล้ว จัดดูด้วยกามะพร้าวจนสะอาด แล้วนำมาร้อยด้วยด้าย หรือเชือกเส้นเล็กๆ ไว้เป็นมัดๆ โบราณท่านว่า 1 มัดเท่ากับ 1 ผูก คือการจารข้อความหมดไปหนึ่งตอน ก็ขมวดไว้เป็น 1 ผูก หากมีหลายผูก เพราะข้อความในเรื่องยืดยาวเขาก็จะนำมารวมกันใช้ประกับธรรมซึ่งเป็นไม้ประกับไว้ทั้งสองด้านเรียกว่า กบธรรม หรือ ธรรม 1 กบ หมายถึงคัมภีร์ธรรมหนึ่งชุด การฟังเรื่องคำสอนจากคัมภีร์ธรรมที่พระสงฆ์นำมาเทศน์ เรียกว่า ฟังธรรมหากจะถามชาวบ้านชนบทล้านนาว่า ไปไหนในวันพระ เขาจะตอบว่า ไปวัดฟังธรรม

ค่านิยมของการฟังธรรม

ชาวล้านนาไทยถือว่าคนที่เข้าวัดฟังธรรม เป็นคนดีนาคบหา มีคำกล่าวว่า เป็นชอบเข้าวัดเข้าวา เป็นชอบฟังน้ำฟังธรรม เป็นชอบถือศีลกินทาน เหล่านี้เป็นคำยกย่องสรรเสริญ หากจะดำเหน็ดียนคนไม่ดี มักจะพูดว่า บ่ดีคบคนหนา บ่ดีคบคนพาลา บ่ดีคบคนวัดบ่เข้า พระเจ้าบ่ไหว บ่ดีคบทรพี บ่สู้คุณพ่อคุณแม่ การเข้าวัดฟังธรรมของคนล้านนาไทยจึงมีความมุ่งหมายต่อไปนี้

1. เพื่ออบรมจิตใจให้ผ่องใส
2. เพื่อเสริมสร้างความรู้ให้แก่ตนเองด้านศีลธรรม
3. เพื่อทราบข่าวคราวความเป็นไปของบ้านเมือง
4. เพื่อให้สังคมยอมรับตนเอง
5. เพื่อฝึกหัดอบรมจิตใจให้สงบ
6. เพื่อหวังผลแห่งความสุขในภพหน้า
7. เพื่อจำนุนและสืบพระศาสนา

การอบรมจิตใจให้ผ่องใส นั้น มีความสำคัญยิ่งในชนบท ประชาชนชอบอยู่กันด้วยความสงบสุขมีชีวิตใกล้เคียงกับธรรมชาติ บางครั้งกระทบกับความวุ่นวายในครอบครัวไม่มีที่แก้ไข หากได้เข้าวัดรับศีล ฟังพระเทศน์ ได้ชี้ให้เห็นความดีชั่ว ผิดหรือถูก ทำให้ความคิดดีงามเกิดขึ้น บางวัดมีการเจริญภาวนาด้วย ชาวบ้านมีโอกาสดูเรียนรู้การพัฒนาทางจิต เรียกว่า กัมมัฏฐาน ภาวนาทำใจให้สงบและเกิดความผ่องใสเบิกบาน

พระสงฆ์จะนำเอาความรู้ทางศาสนาที่แจ่มแจ้งให้ฟังเป็นข้อๆ เป็นวรรคเป็นตอน ทำให้รู้ซึ่งถึงกระแสนธรรม บางครั้งสนทนากันกับผู้มาฟังเทศน์ ได้ทราบความเจริญทางวิชาชีพ หรือได้ความรู้จากการได้พบความรู้อะไรใหม่ๆ ของเพื่อนบ้าน มักจะนำมาสนทนากันในตอนช่วงพักก่อนหรือหลังฟังเทศน์ฟังธรรม

ได้ทราบข่าวคราวความเป็นไปของบ้านเมือง ในสมัยโบราณวัดเป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจและศิลปวัฒนธรรมชาวบ้านทุกคนต้องเข้าวัดไปทำบุญกุศลก่อนการประกอบพิธีแต่ละคนก็จะเล่าเรื่องที่ตนได้ประสบพบเห็นมา แต่ละแห่งที่คนไปวัดจะได้ฟัง รู้สิ่งแปลกๆ ใหม่ๆ จากเพื่อนบ้าน เรียกว่าทราบข่าวคราวความเป็นไปของคนและบ้านเมืองได้ จะได้ปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์

เพื่อให้สังคมยอมรับตน ข้อนี้มีความสำคัญมาก สุภาษิตโบราณว่า เข้าเมืองตาหลิ่วให้หลิ่วตาตาม หมายถึง การทำตนให้เข้าได้กับเพื่อนฝูงที่อยู่ในละแวกบ้านเดียวกันในสังคหวัดอุทธรณ์ ได้กล่าวถึงการจะทำให้ผู้คนรักชอบต้องมีสังคหวัดดู ได้แก่ให้ทานแบ่งปันข้าวของเผื่อแผ่แก่เพื่อนบ้าน ปิยวาจา พูดอ่อนหวานน่ารักน่าชม อุตถจริยาทำตนให้เป็นประโยชน์จนสังคมยอมรับให้เป็นคนสำคัญของสังคมนั้นคือทำเหมือนคนอื่นๆ การไปวัดของชาวชนบทถือเป็นเรื่องสำคัญมากบางหมู่บ้าน เครื่องครัดมีระเบียบวางไว้ หากใครขาดการไปวัด จะถูกปรับเงินหรือทำงานชดใช้ ดังนั้นการไปวัดของแต่ละคนขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของสังคมว่าจะมีระเบียบปฏิบัติกันอย่างไร คนที่ไม่ไปวัดจะถูกประณามว่า “วัดไม่เข้า พระเจ้าไม่ไหว” เขาจะเป็นคนที่สังคมรังเกียจ เพราะปฏิบัติตนไม่เหมือนคนอื่น จะอยู่ในสังคมด้วยความไม่สบายใจ การไปวัดจึงถือเป็นเรื่องการรับรองจากคนในสังคม

เพื่อความสามัคคีในหมู่คณะ ข้อนี้มีความสำคัญมากในทางพระพุทธศาสนา กล่าวถึง ทิฏฐสัมโมคา การได้เห็นและได้คบหาเป็นเรื่องดี คนที่ได้กินนอน ได้ทำงาน หรือศรัทธาทำบุญวัดเดียวกัน จะมีความรักสมัครสมานสามัคคีกัน โดยนิสัยของคนไทยมีความรักพวกพ้อง ดังคำพังเพยว่า รวมกันเราอยู่ แยกหมู่เราตาย ดังนั้น การไปวัดฟังเทศน์ ฟังธรรม นับว่าไปเพื่อให้เกิดความรักความสามัคคีในหมู่คณะ

เพื่ออนุรักษ์มรดกของปู่ย่าตายาย ชาวบ้านถือว่า การปฏิบัติตามจารีตประเพณี เช่นการเข้าวัดฟังธรรมนี้ เป็นการถูกต้อง กล่าวกันว่า ปฏิบัติตามเฒ่าพ่อเฒ่าแม่ คือท่านปฏิบัติมาอย่างใดก็ปฏิบัติตาม จะมีความเจริญรุ่งเรือง ตามฮีตตามฮอย ดังนั้น ประชาชนทุกหมู่บ้านในลำนานจึงเข้าวัดฟังธรรมตามฮีต คือ ไปอาบนํ้าฟังธรรม เป็นการรักษามรดกของปู่ย่าตายาย

เพื่อสร้างแบบอย่างแก่ลูกหลาน คนไปฟังเทศน์ฟังธรรม มักจะนำเรื่องตนไปได้ยินได้ฟังมาบอกเล่าแก่ลูกหลานที่อยู่บ้าน เช่น การฟังนิยายชาดกทางพุทธศาสนา แล้วนำมาเล่าให้ลูกหลานฟังด้วย เพื่อให้เขาารู้ชั่วรู้ดี ตามบทบาทของตัวละครฝ่ายดีฝ่ายชั่ว ตามที่ปรากฏในครวญนิยายธรรม

การไปฟังธรรมควรปฏิบัติตนอย่างไร

การไปฟังเทศน์ฟังธรรม นิยมปฏิบัติตนดังนี้ หากผู้ชายไปวัด ฝ่ายหญิงจะเตรียมขันข้าวตอก ดอกไม้ คือ พานดอกไม้ เป็นเครื่องนำสักการะไปกราบไหว้บูชา เรียกว่า สหัตถะหิคันธ มาลาทีหิ มีดอกไม้ธูปเทียนอยู่ในมือ ซึ่งการนำดอกไม้ไปวัดนี้มีปรากฏอยู่ในเรื่องราวพุทธศาสนา มาแต่โบราณกาล เรียกกันว่านำดอกไม้ธูปเทียนไปถวายแก่พระพุทธรูป เป็นอามิสบูชา ดังนั้นผู้ไปวัดต้องเตรียมพานดอกไม้ไปด้วยเพื่อใส่ขันแก้วทั้งสาม

คนไปวัดต้องอาบนํ้า แต่งตัวให้สะอาดหมดจด บางคนนุ่งห่มเสื้อผ้าสีขาวเรียกว่า นุ่งขาว ห่มขาว บางแห่งก็แต่งตัวด้วยผ้าสีต่างๆ แล้วแต่สะดวก ข้อสำคัญคือ การชำระร่างกายให้สะอาดหมดจดควรแก่การทำคุณความดี

บางบ้านไปวัดทั้งผู้ชายผู้หญิง ให้ลูกชายลูกสาวเฝ้าบ้าน ตัวเองพากันไปวัดฟังธรรม นำเอาวัตถุไทยทานไปด้วย บางครั้งนำผลไม้ ข้าวสาร หรือสิ่งที่ตนปลูกเมื่อเกิดผล จะนำไปถวายวัดตามฤดูกาล

5.5 การอบรมสั่งสอนของชาวลำนาน

มณี พยอมยงค์ (2548, หน้า 220) กล่าวว่า การอบรมสั่งสอนเป็นหน้าที่ของบิดามารดา ที่จะต้องอบรมสั่งสอนลูกของตนให้มีความรู้ความสามารถเข้ากับสิ่งแวดล้อมและเอาตัวรอด พ่อแม่จึงได้ชื่อว่าเป็นครูคนแรกของมนุษย์ ดังสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ปุพพาติมาตา ปิตโร อาหุเนย ยาติ วุจฺเญ (เราล่าวว่า มารดาเป็นครูคนแรกที่เป็นอาหุไนยนุคคล) พ่อแม่จะสอนทุกอย่างนับแต่การกิน การนอน การนั่ง การยืน สอนให้เรารู้จักพูด ให้รู้จักเรียกคนข้างเคียงให้ใหญ่ให้ว่าสูง สูงให้ว่าป้า ขนาดปานกลางเรียกว่า อาว่านํ้า พ่อแม่ต้องพรีาสอนจนเห็นดีเห็นชอบ ลำนานใช้คำว่า ปากพอเป็นป่อด (พองน้ำลายที่ติดริมฝีปาก) ตรงกับคำพังเพยของไทยภาคกลางว่า ปากเปือกปากจะ เพราะต้องสอนกันไม่หยุดหย่อนตลอดเวลา เป็นเวลานับเดือน นับปี จนกว่าเด็กจะเติบโต

สมัยปัจจุบันเมื่อเด็กอายุได้สองขวบครึ่ง พ่อแม่ก็จะนำไปให้สถานที่รับเลี้ยงและอบรมเด็กช่วยอบรมสั่งสอน และเลี้ยงดูให้จนกว่าอายุได้ 6 ขวบ จึงออกจากโรงเรียนอนุบาลเข้าโรงเรียนประถมต่อไป โรงเรียนจะรับภาระอบรมด้านความประพฤติและสอนวิทยาการความรู้ต่าง ๆ จนให้จบวิชาสามัญ และบางคนก็เข้าเรียนวิชาชีพและระดับอุดมศึกษาตามลำดับ จนกว่าเขาสามารถจะพัฒนาตัวเองและเอาตัวรอดในสังคม

นอกจากนี้เรณู อรรถาเมศร์ (2528, หน้า 231 – 23) กล่าวว่า การอบรมสั่งสอนยังหมายถึงการสั่งสอนให้สมาชิกในสังคมได้เรียนรู้ระเบียบของสังคมล่วงหน้าเพื่อให้เป็นไปตามการพัฒนาพฤติกรรมอันเป็นที่ยอมรับในสังคมล่วงหน้า โดยต้องปฏิบัติตามโลกทัศน์ของครอบครัวและสังคม ซึ่งโลกทัศน์ที่มีความสำคัญต่อความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว ได้แก่ การเชื่อฟัง ผู้อาวุโส ความกตัญญูต่อบุพการี การพึ่งพาอาศัยระหว่างญาติพี่น้อง การประกอบอาชีพ การยึดมั่นในประเพณี สำหรับในทางสังคม การอบรมสั่งสอนเน้นในด้าน การเห็นคุณค่าของธรรมชาติ คติทางศาสนา ข้อห้ามทางสังคมอันมีส่วนสั่งสอนอบรมให้สมาชิกยึดถือและควบคุมวินัยทางสังคม ด้วยอีกด้านหนึ่งยังพบว่า การอบรมที่ส่งผลต่อสถานภาพและบทบาทของคนล่วงหน้า ได้แก่ การอบรมโดยผู้ปกครอง

สรุปได้ว่าการอบรมสั่งสอนคือ การสอนของพ่อแม่ หรือบุคคลในครอบครัวเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นปู่ย่า ตา ยาย พี่ป้า น้า อา จุดประสงค์หลักคือให้ลูกหลานมีความรู้ความสามารถที่จะปรับตัวธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประพฤติปฏิบัติตัวเป็นคนดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ การอบรมสั่งสอนจึงเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวสมาชิกทั้งในครอบครัวและสังคมให้เห็นคุณค่า คติ ความเชื่อ รวมทั้งจารีตอันเป็นการควบคุมวินัยทางสังคมและส่งผลต่อสถานภาพและบทบาทของคนล่วงหน้าด้วย นอกจากนี้การอบรมสั่งสอนยังเป็นสิ่งที่คนลืมนายึดถือและปฏิบัติต่อกันมา เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม และเชื่อว่าหากได้ปฏิบัติตามจะส่งผลดีแก่ชีวิต ในทางตรงข้ามหากละเมิดหรือไม่เชื่อฟังก็จะส่งผลร้ายต่อผู้ปฏิบัติ วิธีการอบรมสั่งสอนของคนลืมนายที่สืบทอดกันมา จะใช้วิธีสั่งสอนทางตรง และทางอ้อมปรากฏทั้งในวรรณกรรมมุขปาฐะ และอมุขปาฐะพื้นบ้าน จุดประสงค์หลัก คือเป็นการสั่งสอนให้ทุกคนมีความกตัญญูและเป็นคนดีของสังคม

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2521) ได้ศึกษาโลกทัศน์ชาวไทยภาคใต้ ผลการวิเคราะห์สรุปความได้ว่า ชาวใต้เป็นคนรักถิ่นฐานเข้มงวดกวดขันในเรื่องพฤติกรรมทางเพศ ถือว่าเป็นหน้าที่ของพ่อแม่ ยกย่องผู้อาวุโส คนมีฐานะดี ตระกูลสูง มีความรู้ มีความกตัญญูต่อบุพการี ยกย่องชาวเมืองมากกว่าคนในชนบท ไม่รังเกียจชาวต่างชาติ นิยมความเป็นอิสระ ยึดมั่นในประเพณี รักความสนุกสนาน

มีความจริงใจตรงไปตรงมา รักพวกพ้อง ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ เห็นประโยชน์และโทษของธรรมชาติ เชื่ออำนาจเร้นลับของธรรมชาติ เชื่อถือธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับวิญญาณ เชื่อว่าพืชบางชนิดเกิดจากสัตว์ และสัตว์บางชนิดเกิดจากพืช ความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ มีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เชื่อเรื่องความฝัน ฤกษ์ยาม เชื่อเรื่องวิญญาณ เชื่อเรื่องขวัญ เชื่อคำสาบานความเชื่อต่อศาสนา เชื่อว่าศาสนาเป็นศูนย์กลางในการสร้างสรรค์ความดี เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่าชาติภพมีจริง และเชื่อในพระพุทธรูปมากกว่าพระธรรมคุณ

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2523) ได้ศึกษาโลกทัศน์ทางการเมืองจากวรรณกรรมอีสานโดยศึกษาจากวรรณกรรม สองประเภท คือ ศึกษาโลกทัศน์ทางการเมืองจากวรรณกรรมปาก หรือวรรณกรรมมุขปาฐะ เช่น เพลงเด็ก นิทาน พระยา คำเรียกขวัญ หมอลำและกลอนสอย และศึกษาโลกทัศน์ทางการเมืองจากวรรณกรรมมือ หรือวรรณกรรมลายลักษณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมคำสอน และวรรณกรรมทางศาสนา ผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมมุขปาฐะ และวรรณกรรมลายลักษณ์ เพราะแนวคิดประการเดียวกันมีทั้งปรากฏในวรรณกรรมทั้งสองแบบ นิทานบางเรื่องมีการนำไปแต่งเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ แต่อย่างไรก็ตามเราสามารถสรุปแนวความคิดจากวรรณกรรมทั้งสองเรื่องได้ว่า วรรณกรรมส่วนหนึ่งได้พยายามจัดระเบียบให้กับสังคม เช่น ความเชื่อ ข้อชะล่า ประเพณี วรรณกรรมคำสอนเรื่องปู่สอนหลาน พญาคำกองสอนไพร่ กาพย์พระมนี ฮิตสิบสองกองสิบสี่ แต่วรรณกรรมอีกส่วนหนึ่งเป็นตัวเบี่ยงเบนพฤติกรรมของมนุษย์ที่ต้องการจะหนีให้พ้นจากขอบเขต กฎเกณฑ์ที่บีบรัด หรือไม่พึงประสงค์โดยแสดงในรูปของการตำราวจารมณ์แบบมุขตลกล้อเลียน เช่น วรรณกรรม เรื่อง ฮิตสิบสองกองสิบสี่ ได้วางกรอบหน้าที่ของบุคคลแต่ละวัยแต่ละฐานะเรียกว่า คลองหรือครรลอง เช่น กองเพี้ย (ครรลองของพระยา) กองไ้ (ครรลองของลูกสะไ้) กองเขย (ครรลองของลูกเขย) กองสงฆ์ (ครรลองของสงฆ์) ในทางตรงกันข้ามมีนิทานมุขตลกล้อเลียนพระ ล้อเลียนพี่เขยกับน้องเมีย หรือลูกสะไ้กับปู่ ส่วนความหมายของโลกทัศน์ทางการเมือง ผู้วิจัยเอาเฉพาะการจัดการทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชน แก่สังคมโดยนักการเมือง หรือฝ่ายปกครองเป็นผู้จัดการ ผลจากการศึกษาดังข้อสังเกตได้ว่า โลกทัศน์ทางการเมืองในวรรณกรรมอีสานมีสองลักษณะคือ โลกทัศน์ที่แสดงออกตามอัธยาศัยของแต่ละบุคคล ตามความรู้สึกนึกคิดที่เป็นอิสระของตน และโลกทัศน์ที่แสดงออกโดยได้รับการชี้แนะจากสถาบันของรัฐ จากหน่วยงานบางหน่วย และจากกลุ่มลัทธิหรืออุดมคติที่ตนสังกัดอยู่

จำริญ แสงดวงแข (2523) ศึกษาโลกทัศน์ที่ปรากฏในเพลงกล่อมเด็กของชาวไทยภาคใต้ ผลวิจัยปรากฏว่า มีลักษณะคล้ายคลึงกับชาวไทยภาคอื่นแต่ก็มีส่วนที่แตกต่างจากชาวไทยภาคอื่นอย่างเห็นได้ชัด เช่น สตรีต้องรักนวลสงวนตัว ไม่นิยมให้ชายหญิงได้พบปะพูดคุยกัน ชาวใต้มี

ความหวังว่า บุรุษควรเป็นผู้นำในสังคมและครอบครัว จึงนิยมให้บุตรชายได้ศึกษาเล่าเรียนมากกว่าบุตรหญิง นิยมความเป็นนักเลงและอยู่ร่วมกันแบบสังคมเครือญาติ ดังนั้นปัญหาอาชญากรรมจุดเล็ก ๆ จึงอาจมีลักษณะบานปลายในเวลาต่อมา ชาวใต้เป็นคนที่รักถิ่นกำเนิด นิยมกลับไปประกอบอาชีพในท้องถิ่นของตน ชาวไทยภาคใต้ส่วนมากยังเลื่อมใสเรื่องไสยศาสตร์อยู่มาก เช่น ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง และการทำพิธีทางไสยศาสตร์ เพื่อให้ไทยและคุณแก่ผู้อื่น ชาวไทยภาคใต้ยอมรับศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำท้องถิ่นของตน แต่ก็นำเอาลัทธิผีต่างมาใช้กับพระรัตนตรัย ความเชื่อเช่นนี้ทำให้ศาสนามีลักษณะผิดเพี้ยนไปจากปรัชญาดั้งเดิม

ปัญญา บริสุทธิ์ (2523) ศึกษาโลกทัศน์ของคนไทยจากวรรณกรรมคำสอนสมัยสุโขทัย สรุปผลการวิจัยได้ว่า ในทางศาสนาและจริยธรรม คนไทยสมัยสุโขทัยมีจิตใจอ่อนน้อม มีเหตุผล และมีอิสระในการเลือกโดยมีเหตุผลสมควรที่สุด ในทางจริยธรรมได้รับการอบรมทั้งทางครอบครัวและทางประเพณี ทางศาสนา ให้เป็นผู้รักความสงบ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ประพฤติตนด้วยเหตุผล อันสมควร ปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเห็นอกเห็นใจ ในทางการปกครองและทางเศรษฐกิจ การปกครองเป็นไปอย่างอะลุ่มอล่วย ทางเศรษฐกิจคนสุโขทัยมีเสรีภาพในการค้าขาย และการดำเนินกิจการอาชีพทุกอย่าง ทางด้านวัฒนธรรม คนในสมัยสุโขทัยยึดถือในขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเคร่งครัด ทางภาษาคนสุโขทัยมีความหยิ่ง และสำนึกในความเป็นไทยอย่างยอดเยี่ยม เห็นได้จากการมีตัวอักษรเป็นของตนเอง ในทางศิลปกรรม มีความสามารถสูงสุดในทางช่าง ตลอดจนมีความคิดสร้างสรรค์ที่ดึงเอาไว้เป็นสมบัติของบ้านเมือง จนเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยอย่างดี ได้แก่ ศิลปกรรมทางพุทธศาสนา และ ความสำนึกทางสังคม คนไทยสมัยสุโขทัยสามารถวางระเบียบแบบแผนของสังคมไว้อย่างมั่นคงและมีเหตุผล กล่าวคือ แสดงให้เห็นว่าคนกับสังคมต้องอยู่ร่วมกัน เพราะฉะนั้นต้องรู้จักความประพฤติ 2 อย่าง คือประพฤติดต่อกันเองให้ถูกต้องไม่กระทบกระเทือนต่อผู้อื่นอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งก็คือการทำสังคมที่ตนอยู่ให้เจริญ

อีกด้านหนึ่ง วรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์ (2524) ได้ศึกษาโลกทัศน์จากกีฬาและการเล่นของเด็กจากเด็กบ้านกลาง สังเกตได้จากการเล่นกีฬาและการแสดงท่าทีต่อกันในขณะที่เล่นกีฬา แบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะคือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ชาวบ้านกลางถือว่าคนดีหรือคนที่ประสบความสำเร็จ คือคนที่สามารถมีชีวิตประสานสอดคล้องกับธรรมชาติได้ ดังนั้นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาก็ควรสอดคล้องกับธรรมชาติ คือ กลมกลืนเข้ากับสิ่งแวดล้อม และการเล่นยังแสดงออกถึงการเชื่อกฎแห่งกรรม

ส่วน สีดา สอนศรี (2526) ได้ศึกษาโลกทัศน์ชาวใต้จากประเพณี พบว่าโลกทัศน์ในวรรณคดีที่แสดงให้เห็นค่านิยมชาวใต้ที่เห็นเด่น ๆ คือ ชาวใต้นิยมรักความสนุกสนานและรื่นเริง มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน มีความศรัทธาในพุทธศาสนา มีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ และหลักธรรมทางพุทธศาสนา มีความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ เคารพยกย่องผู้อาวุโส ทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่ขาดเสียมิได้ในชีวิตของชาวใต้

สำหรับสมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช (2530) ได้ศึกษาโลกทัศน์ทางการเมืองของสุนทรภู่ ผลการวิจัยพบว่า สุนทรภู่คงลักษณะความเป็นอันหนึ่งอันเดียวในความเชื่อคติทางพุทธศาสนาที่ว่าโลกนี้เป็นอนิจจัง ทุกขัง และนิพพานเป็นทางออกสุดท้ายของมนุษย์ ยอมรับความต่อเนื่องของชีวิตทั้งอดีตปัจจุบันและอนาคต แต่อย่างไรก็ตามสุนทรภู่มองว่าชีวิตที่มีความหมายจริง ๆ ว่าเป็นชีวิตปัจจุบัน ทางออกและวิธีดำรงชีวิตของสุนทรภู่สำนึกก็คือ ทางออก และวิถีทางในชีวิตปัจจุบันเท่านั้นมิใช่ นิพพานอันเป็นทางออกสำหรับทุกกาลเวลาโดยลักษณะนี้สุนทรภู่จึงยอมรับทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนของสังคม และของโลกที่จะไม่มีวันเปลี่ยนแปลงเพราะสิ่งเหล่านั้น เช่น ความทุกข์ ความไม่แน่นอน โครงสร้างของสังคม ล้วนแต่เป็นผลของบุญกรรมที่มนุษย์ต้องพยายามหลีกเลี่ยงให้หลุดพ้นมากกว่าที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไข ให้ดีขึ้น

สิทธิ์ บุตรอินทร์ (2534) ศึกษาเรื่องโลกทัศน์ชาวล้านนาไทย พบว่าระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์กับมนุษย์นั้น ชาวล้านนาเห็นคุณค่าของความกตัญญูต่อบุพการี และแสดงออกด้วยการนอบน้อมเชื่อฟัง การเคารพให้เกียรติกัน ความยำเกรง การถือศักดิ์ศรี ตามอาวุโสทางวัยวุฒิ รู้จักให้อภัยแก่กัน ซึ่งเป็นลักษณะของคนใจกว้างและมีไมตรีจิตต่อกันอย่างน้อยที่สุดก็ในฐานะมนุษย์ด้วยกันร่วมมือกันอย่างพร้อมเพรียงกัน ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ชาวล้านนาได้ความคิดประสมประสานกันระหว่างพราหมณ์กับพุทธ และความเชื่อพื้นบ้าน ดังเดิมคือ ถือว่า เทพเจ้าเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ เชื่อว่าวิชาเป็นตัวสร้างสมให้มนุษย์มีสถานะคงอยู่ และสืบต่อกระบวนการชีวิตของเราเองภายใต้กฎแห่งกรรมและวิภูสงสาร ชาวล้านนา มีความเชื่อปรากฏการณ์ของธรรมชาติว่ามีสิ่งที่ควบคุมอยู่เบื้องหลัง ความเชื่อบางประเภทของศาสนายังมีอิทธิพลปลูกฝังความเชื่อเกี่ยวกับ เรื่องของปวงเทพ ผสมกับความคิดที่เกิดจากประสบการณ์ที่มีอยู่ก่อนแล้วนั้นยังทำให้มั่นใจขึ้นอีกว่าธรรมชาติเหล่านี้ต้องมีสถานะอย่างใดอย่างหนึ่งสถิตอยู่ด้วย จึงสามารถคลบคลานให้เกิดปรากฏการณ์ขึ้นทั้งทางบวกและทางลบ

จันทนา อินทรรัตน์ (2541) ศึกษาวิเคราะห์นวนิยายของมาลา คำจันทร์ จำนวน 9 เรื่อง ในด้านองค์ประกอบ กลวิธีในการแต่ง และความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสภาพสังคมชนบทภาคเหนือ ผลการวิจัยพบว่า นวนิยายของมาลา คำจันทร์เป็นนวนิยายแสดงสีสันและกลิ่นอายของท้องถิ่นโดยได้สะท้อนวัฒนธรรม ชนบทธรรมเนียมประเพณี สภาพธรรมชาติ วิถีชีวิต

ตลอดจนปัญหาในการดำรงชีวิตของชาวนาและชาวเขาในชนบทภาคเหนือ สำหรับด้านองค์ประกอบ ให้ความสำคัญกับตัวละครและฉากมากกว่าสะท้อนในลักษณะวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและผูกพันกับธรรมชาติ การต่อสู้เพื่อให้ชีวิตดีขึ้น มีความสุขตามอัตภาพของคนในภาคเหนือ ส่วนด้านการใช้ภาษาผู้เขียนใช้คำภาษาถิ่น ภาษาปาก ในการถ่ายทอดเรื่องราวและเนื้อหาซึ่งสอดคล้องเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง บรรยายภาพ และตัวละคร มีการเล่นคำ และการเลือกเฟ้นเสียงของคำในภาพรวมแล้วงานเขียนมีความไพเราะสละสลวยก่อให้เกิดจินตภาพ

วราภา เลาหเพ็ญแสง (2545) ศึกษาวิเคราะห์ตำนานภาคเหนือเพื่อการสอนวรรณกรรมท้องถิ่น โดยวิเคราะห์ความคิดหลัก วิเคราะห์โลกทัศน์ และวิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ ของตำนาน ผลการวิเคราะห์ความคิดหลัก พบว่า ความคิดความเชื่อของผู้เขียนตำนานได้รับอิทธิพลจากแนวความเชื่อแบบเดิมมีความเชื่อถือศรัทธาเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอิทธิปาฏิหาริย์เป็นความเชื่อพื้นฐานทางสังคมและแนวความคิดทางพุทธศาสนาซึ่งเกี่ยวกับแนวคิดและหลักธรรม คำสอนทางพุทธศาสนาเข้าด้วยกันอันเป็นแนวคิดหลักที่ปรากฏในตำนาน

ส่วนผลการวิเคราะห์โลกทัศน์ พบว่า โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนานสะท้อนให้เห็นผลรวมของความคิดความเชื่อของผู้เขียนตำนาน นั่นคือ การผสมผสานแนวความเชื่อแบบเดิม และแนวความคิดทางพระพุทธศาสนาเข้ากับการมองปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เห็นความเป็นไปของบ้านเมือง ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ที่ชาวล้านนาเน้นความสัมพันธ์ต่อเครือญาติต่อผู้ปกครองและต่อบุคคล ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติเชื่อว่าธรรมชาติสามารถบันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ จึงพยายามสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อธรรมชาติด้วยการเคารพบูชาเพื่อให้ได้ในสิ่งที่ปรารถนา

สำหรับการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ พบว่าตำนานมีฐานะเป็นบันทึกความคิดของสังคมคือความคิดเรื่องการเชื่อมโยงอาณาจักรและพุทธจักร และความคิดเรื่องพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ทั้งนี้บทบาทหน้าที่ในสังคมของตำนานยังพบว่าด้านแรก มีหน้าที่เพื่อตอบสนองความต้องการจำเป็นทางจิตใจ คือ ความต้องการความบันเทิงใจ และการประเทืองปัญญา ด้านที่สอง ตำนานทำหน้าที่ตอบสนองความจำเป็นทางสังคม คือ การเผยแพร่และใช้แนวความคิดความเชื่อทางศาสนาในการเชื่อมโยงผู้คนเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีในการอยู่ร่วมกันในสังคม

สรุปได้ว่าผลจากการวิจัยการวิเคราะห์โลกทัศน์พบว่าโลกทัศน์ที่ปรากฏในงานวรรณกรรมหลายเรื่องจากสะท้อนให้เห็นในเรื่องความกตัญญูกตเวทีการยกย่องผู้นำและผู้มีการศึกษา และเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับความถี่ลับระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ รวมทั้งสะท้อนในเรื่องการรักนวลสงวนตัวของผู้หญิง การเป็นผู้นำ การยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาให้

เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต การเคารพยกย่องผู้อาวุโสการวิเคราะห์โลกทัศน์ที่ได้จากวรรณกรรมก่อให้เกิดความเข้าใจเรื่องลักษณะพึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ของสังคมไทยแต่ละท้องถิ่นที่สะท้อนในวรรณกรรม เป็นสิ่งที่สั่งสอนและสะท้อนคุณค่าการปฏิบัติตนเพื่อเป็นแนวทางที่ดีให้แก่คนในสังคมอีกด้วย

จากการวิเคราะห์โลกทัศน์ในวรรณกรรมของผู้วิจัยหลากหลายท่านที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นแนวทางให้ผู้วิจัยศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ที่ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนวนิยายอันจะทำให้รู้ถึงความสัมพันธ์ของคนในสังคมกับวรรณกรรมและโลกทัศน์จากการมองสังคมในอีกทางหนึ่ง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved